

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.18.573 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК 373.6:681.14

КУЛУЕВА ФАРИДА ШАБДАНБЕКОВНА

**КОЛЛЕДЖДЕРДЕ МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертация

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору,
профессор Мамбетакунов У.Э.

БИШКЕК – 2019

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
1-ГЛАВА. КОЛЛЕДЖДЕРДЕ МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ (МКТ) КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ	9
1.1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун теориядагы жана практикадагы абалы.....	9
1.2. Колледждерде студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо МКТны колдонуп окутуунун мүмкүнчүлүктөрү.....	18
Биринчи глава боюнча корутунду	39
2-ГЛАВА. КОЛЛЕДЖДЕРДЕ МААЛЫМАТТЫК КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ (МКТ) КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН ЭФФЕКТИВДҮҮЛҮГҮН ЖОГОРУЛАТУУНУН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	42
2.1. Колледждерде кесипке багыттап окутуунун өзгөчөлүктөрүн, шарттарын аныктоонун илимий методдору.....	42
2.2. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутууну өркүндөтүүнүн педагогикалык шарттары	56
2.3. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясы.....	82
Экинчи глава боюнча корутунду	104
3-ГЛАВА. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ ЖАНА АНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫ	106
3.1. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» боюнча түзүлгөн окуу-методикалык комплексин эксперимент аркылуу текшерүү.....	106
3.2. Педагогикалык экспериментти жүргүзүү жана анын жыйынтыктарын талдоо.....	126
Үчүнчү глава боюнча корутунду	146
ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР ...	149
ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАР	153
ТИРКЕМЕЛЕР	171

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Адам баласы өзүнүн тармактуу ишмердик чөйрөсүндө өтө тездик менен өсүп бара жаткан маалыматтардын агымына туш болуп, аны салттуу технологиялардан сырткары, компьютердик технологиянын жардамысыз иштөө, билимди өздөштүрүү жана пайдалануу мүмкүн эместигине көзү жетип олтурат. Кесиптик билим берүү системасында студенттердин креативдүү жөндөмдүүлүктөрүн, келечекте өз ордун таба ала тургандай билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болушуна басым коюлат. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ деп андан ары шарттуу кыскартылат) терең өздөштүрүүгө болгон талап адистерге өзүнүн кесиптик деңгээлин жогору көтөрүүгө, ич ара атаандаштыкка даяр болууга жана убакытты үнөмдүү пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

КР билим берүүнүн 2012-2020-жж. өнүктүрүүнүн туруктуу стратегиясы жана концепциясында «...заманбап өндүрүштүк технологиялардын, МКТнын негизинде негизги жана орто кесиптик окуу жайларынын инфраструктурасын модернизациялоо» деген талап коюлган. Мында окуу жайлардан келечектеги адистерди даярдоодо жаңы технологиялык каражаттарды ар түрдүү кесиптик тейлөө иш аракеттерде натыйжалуу колдоно ала турган деңгээлге жеткирүү маселеси коюлган. Бирок, окуу жайлардын өткөөл мезгилдин кырдаалдарына байланыштуу өзүн-өзү каржылоонун эсебинен жаңы муундагы технологиялар менен жабдуу жана инфраструктураны модернизациялоо жай темпте жүрүүдө.

Ал эми коомдун тез ылдамдык менен маалыматташтырылышы болочок адистерди кесипке даярдоодогу көйгөйлөрдү талдап чыгуу, окуу-методикалык багытта жүргүзүлүүчү иштерди практика менен айкалыштыруу шарттарын кайрадан кароо зарылчылыгын жаратты.

Колледждердин нормативдик документтерин талдоодо орто кесиптик билим берүүнүн жаңы муундагы Мамлекеттик стандарттары иштелип жаткандыгы, Кыргыз Республикасынын Токтомуна ылайык типтүү Долбоордо ар бир адистик боюнча жалпы компетенттүүлүк берилген, кесиптик компетенттүүлүктү ар бир адистик боюнча иштеп чыгуу керектиги колледждердин жоопкерчилигинде

калган. Колледждерде окуу процесси Долбоордун толук иштелип чыкпагандыктан жана тейлөө кесибине ээ болуучу студенттерди даярдай турган колледждердин окуу процессинде МКТны колдонууда тейлөө ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү жана мүмкүнчүлүктөрү, зарылчылыктары жетишерлик түрдө эсепке алынбагандыктан окуу планында дисциплиналардын туура эмес бөлүштүрүлүшү жана жумуш берүүчүлөр менен байланыштын начардыгынан өндүрүштүк практика боюнча график дал келбөөсү жана кесиптик дисциплиналардын мазмунун аныктоо татаалдыгы белгилүү болду.

Ю.С. Брановский, Я.А. Ваграменко, В.А. Извозчиков, М.А. Кузнецов, Е.Э. Удовик, К. Жакшылыковалар тарабынан студенттерди кесипке даярдоодо маалыматтык технологиянын таасири жана көйгөйлүү маселеси изилдөөгө алынган. Тейлөө кесибиндеги МКТны окутуунун методикалык ыкмаларын талдоо боюнча Т.Н. Ананьева, А.П. Ершова, Г.Д. Хорошавина, А.В. Медников, Е.В. Морарь, А.У. Садекова, В.Н. Орлова, Е.А. Шкабура жана башка окумуштуулар изилдешкен.

Кыргыз Республикасынын базар экономикасына өткөөл мезгилиндеги орто кесиптик окуу жайларынын түзүлүшү жана дидактикалык системасы Г.К. Жыргалбекованын, Ч.Б. Исакованын изилдөөлөрүндө каралып, М.А. Мураталиева болсо колледждин окуу процессин инновациялык башкаруусунун педагогикалык шарттарын аныктаган.

Кыргызстанда жалпы жана орто кесиптик окуу жайларындагы окуучуларды маалыматтык жактан даярдоо маселелерине арналган изилдөөлөр Т.Р. Орускулов, О.Н. Басина, М.У. Касымалиев тарабынан жүргүзүлүп, мектеп окуучуларынын информатика боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү, маалыматтык технологияларды колдонуп окуу тапшырмаларын дифференцирлеп окутуу методикасы изилденген. Г.Д. Панкова, Д.М. Ажыбаев, А.Д. Ибраев, М.У. Өмүралиев, Д. Карагуловдун изилдөөлөрүндө маалыматтык технологияны колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун жана көзөмөлдөөнүн дидактикалык маселелери каралган.

Ошондой эле азыркы учурдагы маалыматтык коомдун шартында адистерди кесипке багыттап окутуунун илимий педагогикалык жоболору, окуу процессинде жумуш берүүчүлөрдүн ортосундагы кызматташтыктардын формалдуу негизде жүргүзүлүшү, маалыматтык чөйрөдө окуу иштерин уюштуруудагы методикалык иштерде туура багыттын тактала электиги жана ошондой эле окуу материалдарын өздөштүрүү сапатына көзөмөлдөө жүргүзүү, дисциплиналарды кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуунун педагогикалык шарттары жана окутуу технологиялары так көрсөтүлгөн эмес.

Жогоруда айтылгандардын негизинде биз төмөнкүдөй **карама-каршылыктардын** бар экендигин байкадык:

– коомдун компетенттүү кесип ээлерине койгон талаптын күчөшү менен кесиптик окуу жайларда аларды даярдоонун төмөндүгү;

– тейлөө тармагы жогорку квалификациялуу орто кесиптин ээлерине муктаждыгы менен бул багытта окутуунун педагогикалык шарттарын аныктоо боюнча изилдөөлөрдүн жокко эсеси;

– кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонуу зарылдыгы күч алышы менен аларды калыптандыруунун методикалык жактан жеткиликтүү эместиги.

Белгиленген карама-каршылыктар бүгүнкү билим берүү жана социалдык чөйрөнүн тездик менен маалыматташтырылышы МКТны кесиптик багытка ылайыктап окутуу жана өздөштүрүү проблемасын жаратты. Бул проблеманы чечүү аракети **«Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары»** деген теманы тандап алууга түрткү болду.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы: изилдөөнүн темасы Кыргыз билим берүү академиясынын илим-изилдөө иштеринин планына кирет (2012-2016-жж.).

Изилдөөнүн максаты: колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана алардын натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун теориялык жана практикалык абалын талдоо.

2. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык моделин түзүү жана педагогикалык шарттарын аныктоо.

3. МКТны кесипке багыттап окутуу технологиясын өркүндөтүү боюнча «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплексин иштеп чыгуу жана аны окуу процессинде ишке ашыруу.

4. Иштелип чыккан педагогикалык шарттарды, методикалык моделди эксперимент аркылуу текшерүү жана анын жыйынтыктарын талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуу боюнча тажрыйбалардын тарыхы жана өнүгүш тенденциялары талдоого теориялык жактан негизделди; колледждерде МКТны багыттап окутуунун педагогикалык шарттары интегративдик, инсанга багытталган окутуу жана компетенттүүлүккө негизделген парадигманын алкагында аныкталып, анын методикалык модели түзүлдү; болочок адистердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун теориялык жана практикалык аспектилерин түгөл ичине алган жана аларды реалдуу кырдаалда кесиптик ишмердүүлүккө үйрөтүүгө багытталган «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси иштелип чыкты; колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары эксперимент аркылуу текшерилип, алардын натыйжалуулугу аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: МКТны кесипке багыттап окутуунун илимий педагогикалык негиздери жана жоболору, орто кесиптик окуу жайларынын жаңы муундагы Мамлекеттик билим берүү адистиктер боюнча компетенттик негиздеги стандарттарын жана нормативдик документтерди түзүүгө жардам берет. Ал эми МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары жана методикалык модели колледждердин окуу

программаларын структуралаштырууга, студенттерди окутууда билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандырууга жана окутуучуларга сапаттуу кесиптик билим берүүгө багыт берет.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары.
2. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык модели таяныч катары окутуучулардын педагогикалык ишмердүүлүгүндө колдонуусу.
3. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча кесиптик багыттагы маселелерди камтыган окуу-методикалык комплекси.
4. Колледждердеги студенттерди МКТны колдонуу менен кесипке багыттап окутуунун аныкталган педагогикалык шарттарынын негизинде жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары.

Издөнүүчүнүн илимге кошкон жекече салымы: колледждердин окуу процессинде МКТны студенттердин кесибине багыттап окутуунун методикалык моделин иштеп чыккан жана педагогикалык шарттарын аныктаган; кесипке багыттап окутуунун технологиясын жана «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплексин түзүү автордун жеке демилгеси менен аны ишке ашыруу өзү тарабынан аткарылган.

Изилдөөнүн натыйжаларынын тастыкталышы (апробациясы): илимий изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары Кыргыз билим берүү академиясынын «Технология, искусство жана ден соолук маданияты тарамдарынын проблемалары» лабораториясында, М. Рыскулбеков атындагы КЭУнун экономика жана тейлөө колледжинин «Математика жана информатика» предметтик методикалык комиссиясынын отурумдарында талкууланып жана коррекцияланып турду. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жайылтылышы

педагогикалык эксперимент аркылуу кесиптик орто окуу жайларында киргизүү иш аракеттери аркылуу ишке ашырылды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: иштин негизги жоболору КР ЖАК талап кылган жалпы 15 илимий макалада (анын ичинен 5 макала чет өлкөлүк илимий журналдарда) чагылдырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, ар бир главанын корутундуларынан, жалпы жыйынтыктан, 22 сүрөттөн, 8 таблицадан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациянын негизги текстинин көлөмү – 152 бет.

1-ГЛАВА. КОЛЛЕДЖДЕРДЕ МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ (МКТ) КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

1.1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун теориядагы жана практикадагы абалы

Дүйнөлүк тенденциядагы коомдун өнүгүү стадиясында массалык глобалдык коммуникациянын өтө тездик менен өнүгүшү адам баласынын иш аракеттеринин бардык тармактарында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонулушу менен мүнөздөлөт.

Дидактикада биринчилерден болуп кесиптик жана жалпы билим берүүнүн мазмундарын интеграциялоо, предметтик байланышты артыруу идеяларын орус окумуштуусу М. Н. Берулава көтөрүп чыккан. Интеграциялоонун алгачкы элементи болуп окутуу процессинде тектеш предметтерди байланыштырып окутуу болгон [21]. Инсанга багытталган окутуу модели кийинки убактарда гана пайда болду. Бирок анын элементтери буга чейин эле ар кандай аталып келген. Мисалы, гумандуу педагогика, неопрагматизм, экзистенциализм, неопедоцентризм, эркин тарбиялоо, кызматташуу педагогикасы ж.б. Бул идеялардын негизинде гумандуулук психологиясы (К. Роджерс, А. Маслоу ж. б.) турат. Ал инсанды татаал, кайталанбаган өз алдынча баалуулук катары кабыл алат [140, 272]. Окутуу процессин талдоодо инсанга багыттап окутуу түшүнүгүн туура баамдоо жана өздөштүрүү абзел. Инсанга багыттап окутуунун негизинде ар бир студенттин өзүнчө индивид болушу, башкача айтканда студенттердин ар кырдуу болушу мүмкүн экендиги жана ар биринин өздүк жетишкендиктеринин болушу жатат. Ушул себептен, студенттин материалдык жана руханий баалуулуктарга умтулуу аракетин негизги фактор катары баалап, анын ишмердүүлүгүн окутуучунун уюштуруу ишмердүүлүгү менен байланыштырып айкалыштырган түшүнүк инсанга багыттап окутуу деп аныкталат [17, 32]. Студенттерди практикалык окутуунун сапатын жогорулатуу менен адистин жалпы жана кесиптик маданиятынын деңгээлин көтөрүү, кесиптик жана өздүк

мүнөзүн тарбиялоо, кесипке багыттап окутуу чыгармачылыктын башталышын күчөтүү болуп эсептелет.

Азыркы учурда кесиптик билим берүү проблемалары боюнча кеңири изилдөөлөрдү жүргүзүү базар экономикасынын талаптарынын бири. Бул баарынан мурун кесиптик багыттагы ишмердүүлүктүн, контекстик окуу технологиясы, интеграциялык негиздеги окуу процессин уюштуруу көйгөйлөрү боюнча А.А. Вербицкий [27], А.В. Хуторский [162], Л.А. Шкутина [169] ж.б. изилдешкен. Бул изилдөөлөрдө авторлор заманбап кесиптик билим берүүдө бүтүрүүчүгө жөн гана билим бербестен, компетенциялардын тизмегин камтыган, экономикалык шартта динамикалык өзгөртө алгандай жумушка даярдыгын камсыз кылуу үчүн бир канча билимдерди берүү позициясын колдошот.

Кесиптик билим берүү системасы студенттердин креативдүү жөндөмдүүлүктөрүн, окуу жайдын бүтүрүүчүлөрү өз ордун таба ала тургандай көндүмдөргө жана билгичтиктерге ээ болушуна басым коет. Ал эми жаңы муундагы түзүлүп жаткан орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандарты болочок адистердин компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу милдетин коюуда. Мына ушул маселелер боюнча Кыргызстандын илимпоздору Ш.А. Алиев [5], Н.А. Асипова [7], Д.Б. Бабаев [9], Д.У. Байсалов [14], И.Б. Бекбоев [17], Э.М. Мамбетакунов [99], А.М. Мамытов [102], С.К. Калдыбаев [62], Г.Д. Панкова [128] ж.б. изилдөөлөрүндө өз ойлорун жалпы ортого салышкан. Студенттерди кесипке даярдоодо маалыматтык технологиянын таасири жана көйгөйлүү маселелери Ю.С. Брановский [22], Я.А. Ваграменко [25], О.В. Ибрагимова [54], М.А. Кузнецов [75], Е.Э. Удовик [154], М.Ү. Өмүралиев [122], К. Жакшылыкованын [45] эмгектеринде изилденген.

Тейлөө кесибиндеги МКТны окутуунун методикалык ыкмаларын талдоо боюнча орус окумуштуулары Т.Н. Ананьева [3], А.П. Ершов [48], Г.Д. Хорошавина [164], А.В. Медников [106], Е.В. Морарь [109], А.У. Садекова [143], В.Н. Орлова [124], Е.А. Шкабура [168] ж.б. изилдешкен. Кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонууда педагогикалык колледждердин

студенттеринин даярдыгын калыптандыруу маселелери С.Н. Исакованын докторлук диссертациясында каралган [59].

Орто жана кесиптик окуу жайларындагы окуучуларды маалыматтык жактан даярдоо маселелеринин алкагында Кыргыз Республикасынын бир катар окумуштуулары өздөрүнүн изилдөөлөрүн жүргүзүшкөн. Т.Р. Орускулов [125], О.Н. Басина [15], М.У. Касымалиев [68] мектеп окуучуларынын информатика боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү, маалыматтык технологияларды колдонуп окуу тапшырмаларын дифференцирлеп окутуу методикасын изилдешкен; А.М. Кененбаев [69], Д. Карагулов [66] жогорку окуу жайларында информатиканы модулдук технологиянын негизинде окутууну; Г.Д. Панкова [128], Д.М. Ажыбаев [1], А.Д. Ибраев [56], М.Ү.Өмүралиев [122] маалыматтык технологияны колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун жана көзөмөлдөөнүн, дидактикалык маселелерин изилдешкен. Бул изилдөөлөрдүн жана методикалык көрсөтмөлөрдүн негизги мазмуну жана практикага арналган багыттары коомду маалыматташтыруу шартына ылайык иштелип чыккан.

К. Жакшылыкова илимий изилдөөсүндө [45] колледждеги студенттерге үзгүлтүксүз билим берүү аркылуу базар экономикасынын шартына ылайык квалификациялуу адистерди кесипке даярдоону уюштуруунун жалпы педагогикалык шарттарын аныктоого аракет жасаган.

Колледждерде окуу процессин инновациялык башкаруунун педагогикалык шарттарын М.А. Мураталиева [112] өзүнүн изилдөөсүндө белгилеген. Кыргызстанда орто кесиптик окуу жайларынын окуу процессин өркүндөтүүнүн социалдык-педагогикалык өбөлгөлөрүн Ч.Б. Исакова кандидаттык илимий эмгегинде аныктаган [58]. С.А. Нуржанова кандидаттык илимий изилдөөсүндө кадрларды кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу процессинде Информатика курсу боюнча окуу-методикалык курсун түзүү ар түрдүү тармактагы ишмердүүлүккө кадрларды кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатууда реалдуу билим сапаты үчүн эффективдүү методикалык каражат катары эсептелерин далилдеген [118].

Жогорда каралган окумуштуулардын илимий эмгектеринен орто кесиптик окуу жайларынындагы окуу системасынын көйгөйлүү маселелерин жалпы каралганын, ошонун ичинен МКТны кесипке багыттап окутууда жана аны колдонуунун илимий теориялык негиздери, педагогикалык шарттары боюнча терең изилдөөлөрдүн жоктугун айкындап турат. Ошондуктан биз ушул маселелердин негизинде колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун илимий педагогикалык негиздерин карайбыз.

«Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуу» түшүнүгүн аныктоодон мурда биз «окутуу» жана «окуу» мазмунун жана өз ара байланышын аныктайбыз. Педагогиканын алгачкы илимий негизинде «окуу», «окутуу» деген түшүнүктөрү билим берүү маселесинде камтылган жана ал процесстин өзөгүндө окутуучу турат. Ал эми кийики изилдөөлөрдө бул процесс эки компоненттен, тактап айтканда окутуудан жана окуудан тураары далилденген. Окутуу – окуу материалын жеткирүү, түшүндүрүү үчүн атайын уюштурулган окутуучунун ишмердүүлүгү деп эсептелсе, окуу – студенттин билимди кабыл алуу үчүн жүргүзгөн өздүк ишмердүүлүгү болуп саналат [134, 76].

Окутуу – бул окуучуларды билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ кылууга, аларды тарбиялоого жана өстүрүп өнүктүрүүгө багытталган мугалим менен окуучулардын максаттуу өз ара биргелешип аракеттенүү процесси [17]. Демек, бул эки жактуу процесс: биринчиси – мугалимдин ишмердүүлүгү (окуучулардын окуп билим алуусуна, эмгектенүүлөрүнө керектүү жагдайды түзүп, алардын ишмердүүлүктөрүн уюштурат; окуучулардын ишмердүүлүктөрүн стимулдаштырат; аларды иштеп эмгектенүүгө кызыктырат; окуучулардын окуп билим алуу ишмердүүлүктөрүн башкарат; окуучулардын ишмердүүлүктөрүнө көзөмөл кылып, натыйжасын баалайт). Экинчиси – окуучунун ишмердүүлүгү (билим алууга умтулат, билгичтик, көндүмдөрдү өздөштүрөт, тарбияланат, логикалык жактан өсүп-өнүгөт, өзүн-өзү көзөмөлдөйт).

Н. В. Кузьмина [74, 34] инсанды кесиптик ишмердүүлүккө психологиялык даярдоо билимдин, билгичтиктин жана көндүмдөрдү алууда, таанып билүү

процессинде өзүнүн иш аракеттерин илим жана техниканын заманбап талаптарынын деңгээлинде ишке ашырууга мүмкүндүк берет деп эсептейт. Студенттердин кесипке кызыгуусун калыптандыруу каражаттары катары кесиптик багыттагы оюн-сабактары, бүтүрүүчүлөр жөнүндө стимул берүүчү маалыматтар, кесиптин өзгөчөлүктөрү, азыркы учурдагы мааниси жана ролу эсептелет.

Сабактын натыйжасын окутуу методдору аркылуу камсыз кылынат, б.а. сабактын максаты, милдеттери канчалык так аныкталбасын, анын чындыкка айланышы тикеден-тике окутуу методдорунан көз каранды. Бирок, окутуунун ийгиликтүүлүгү анын максаттарына жана материалдын мазмунуна гана көз каранды эмес, ал ошондой эле коюлган максаттардын багыттары боюнча окутуу методдорунун кандай экендигине да көз каранды. Ошол коюлган максаттарда конкреттүү бир багыттуулук болот. Багытка жараша иш-аракеттер уюштурулат.

Багыттуулук термининин аныкталышы С.И. Ожеговдун сөздүкчөсүндө «кандайдыр бир нерсеге кызыгуусу, ой топтомунун бир максатка умтулушу» деп берилген [120]. Демек, багыттуулук кандайдыр бир максатка багыт алышы, багыттоо ошол максатка жетишине өз ара жардамдашуу аракеттери.

Коомдун өсүп-өнүгүү шартына жараша окутуунун максаты, милдеттери, принциптери өзгөрөт. Орус окумуштуулары С.Я. Батышев, А.М. Новиковдордун эмгегинде «Студенттерди кесипке багыттап окутуу – бул билим берүү процессинин келечектеги адистердин кесиптик ой жүгүртүүсүнө жана чыгармачылык активдүүлүгүнө, тарыхый маданият баалуулугун өздөштүрүүгө, кесиптик ишмердүүлүккө позитивдүү, эмоционалдык баалуулук мамилелердин бар болушун талап кылуу менен кесиптик маданиятуулуктун негиздерин калыптандырууга багытталган субъектилердин биргелешкен ишмердүүлүктөрдүн системасы» деген тыянакка келишкен [16], [116,114-120]. Ошондой эле авторлор коомдун талаптарына ылайык, кесипке багыттап окутууда ачык-айкындуулук, бүтүндүүлүк, кызматташтык, үзгүлтүксүз, вариативдик, келечекке багыттуулук, инновациялык, ийкемдүүлүк жана көп

жактуулук принциптеринин сакталышынын мааниси зор экендигин билдиришкен.

Кесипке багыттап окутуу – бул ар бир инсандын жөндөмдүүлүгүн, кызыгуусун, келечектеги ордун аныктоосун жана коомдун квалификациялуу даярдыгы бар адистерге муктаждыгын эске алуу менен аны аң-сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо боюнча жүргүзүлүүчү педагогикалык иштердин системасы [18,67].

Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүктүрүү боюнча Стратегиялык долбоорунун жаңы багыты дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинде билим берүүнүн интергацияланышы заманбап адистердин базар экономикасында атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу жана өзүнүн кесибин эл аралык стандарттын деңгээлинде эркин аткара алышы эң маанилүү экендиги белгиленди.

Билим берүү системасында кесипке багыттап окутуу эң маанилүү өзгөчө орунду ээлейт. Кесипке багыттап окутуунун негизги максаты – болочок адистин кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгын толук калыптандыруу. Кесиптик билим берүү инсандын керектөө-талаптарын гана канааттандырбастан интеллектуалдык өсүп-өнүгүшү менен маданияттуулук, нравалык жана коомдун илимий баалуулуктарын байытуу, илим менен практиканын эң жогорку жана актуалдуу жетишкендиктери боюнча максималдуу жакындаштырылган билимдерди берүүнү камсыз кылууга, инсандын граждандык позициясын калыптандырууга жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн артырууга аракеттерди жумшоого чакырат.

Психологиялык, педагогикалык илимий адабияттарды, ар түрдүү түшүнүктөрдүн трактовкаларын талдоонун натыйжасынын негизинде биз «кесипке багыттап окутуу» дегенди инсандын интегралдык сапаты катары талаптардын, мотивдердин жана тандап алган кесибинин иш-аракеттерине кызыгуу менен умтулуулусуна шарт түзүүчү, ошондой эле келечектеги адистердин окуу процессинде кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү максатында ар дайым өз алдынча билим алуусуна жана өзүн-өзү өркүндөтүүгө

умтулуусун калыптандырган педагогикалык иш-аракеттер деген аныктоого токтолдук.

Демек, кесиптик ишмердүүлүккө психологиялык даярдоо өздүк-педагогикалык багыттуулуктун уникалдуу маңызы катары инсандын кабыл алуусу жана түшүнүүсү менен мүнөздөлөт, ошондой эле окутуу процессинде мотивациялык-баалуулук мамилесинде субъект-субъективдик мамиледе ишке ашырылышын көздөйт.

Кыргыз Республикасы азыркы замандын талаптарына ылайык, эл аралык тажрыйбаларга жана ата мекендин мыкты традицияларына таянуу менен ийкем, ачык улуттук билим берүү системасын курат. Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон тартып билим берүү системасы түп тамыры менен өзгөрдү. Аны СССРдин тарашы менен Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» 1993-жылы кабыл алынган мыйзамы [52], Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү 2020-жылга чейинки, өлкөнүн туруктуу өнүгүүсүнүн 2040-жылдарга чейинки узак мөөнөттүү стратегиялык программалары тастыктайт [71]. Кабыл алынган Мыйзам боюнча кесиптик билим берүү программаларында даярдоо деңгээли, түзүлүшү жана мазмуну эл аралык билим берүү стандартына туура келбегени көрсөтүлгөн. Орто кесиптик окуу жайларын өзгөчө техникалык профилдеги заманбап шайман-жабдыктары, куралдар, компьютердик техникалар менен жабдуу жана Интернетке эркин кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу орчундуу маселелердин бири болуп калды. Электрондук окуу китептери жокко эсе, болгон окуу китептери жана окуу-методикалык көрсөтмөлөр жаңыланууну талап кылат [4]. Эски билим берүү системасында жаңы техникалык каражаттарды колдонуу менен же б.а. эски педагогикалык методика менен эмгекти уюштуруудагы эски экономикалык механизм менен натыйжалуу билим берүүнү камсыз кылуу кыйын [4]. Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү Стратегиясы белгилегендей, базар экономикасына ылайык адистердин кесипке даяр эместигинин натыйжасында потенциалдык инвесторлордун, жумуш берүүчүлөрдүн системаны тоотпоосу, төмөнкү статус жана имидждин негизинде системанын бөлүнүшү, улуттук жана жергиликтүү

калктын өнүгүү процесси боюнча жогорку тараптан көзөмөлдөө жана байланыштын жоктугу кесиптик билим берүү системасынын негизги көйгөйлүү маселелеринен болуп калды. Акыркы учурларда көпчүлүк жаш муундар орто кесиптик билим алууну көздөшпөйт, баардыгы эле жогорку кесиптик билим берүү окуу жайларында окугулары келишет. Анткени жумуш берүүчүлөр жогорку окуу жайынын диплому менен гана жумушка алышат. Дагы бир социалдык жагдай, 9-10-класстын кээ бир окуучулары мектепте окугулары келбей кесиптик лицейлерге тапшырууга мажбур болушуп, колледждерде окууларын улантышат. Ошондой эле 11-классты бүткөн бүтүрүүчүлөр Жалпы республикалык сынактан ылдыйкы балл алып гана колледждерге тапшырууга аргасыз болушат. Колледжден кийин жогорку окуу жайынын бакалаврга 2-курска шарттарына байланыштуу күндүзгү, кечки, дистантык формада окууларын улантышат, ошонун менен бирге ар тармакта, көбүнчө тейлөө мекемелеринде кесиптик ишмердүүлүгүн жүргүзө алышат.

Азыркы замандагы экономиканы маалыматташтыруу багытынын бирден-бир приоритети – экономиканын тармактарындагы калкты ар тараптуу тейлөөдө жана тейлөө чөйрөсүнүн бардык тармактарын заманбап деңгээлинде маалыматташтыруу тейлөө кесибине окуган студенттерди талапка ылайык даярдоо болуп саналат. Бирок, Кыргызстандын туризм тармагындагы фирмалар МКТны иш-аракеттерине белгилүү деңгээлде колдонушпай жаткандыгын байкаса болот. Сайттарга кирип көрсөк, Кыргызстандагы курорттук зоналар, туристтик базалар жана борборлорду Интернеттен жаңыланбаган эски маалыматтар боюнча турганын көрсөк болот. Ал эми электрондук маршруттук карталар жокко эсе. Чет элдик туристтер Кыргызстан жөнүндө маалыматтарды, географиялык картасын чет элдик сайттардан таап алышып, өздөрүнүн турмаршруттарын түзүп алып келишет. Бирок ошол берилген чет элдик сайттарда кененирээк маалымат так берилбеген, жалпы сүрөттөмө гана коюлган.

Кыргыз Республикасында орто кесиптик билим берүүгө даярдоодо адистиктеринин тизмеси шифри 020000 ден – 280000 чейин берилген, жалпысынан – 26 группага, анын ичинен кесиптик ишмердүүлүгүнө жараша 240

топтомго бөлүнгөн. Мисалы, шифри 260502 «Коомдук тамактануунун азык-түлүк технологиясы», шифри 100201 «Туризм» жана 080106 «Финансы» (тармактар боюнча) жана башка адистиктер. Ар бир адистик бир нече кесипти өзүнө камтыйт. Мисалы, «Туризм» адистиги «Туризмди уюштуруу», «Мейманкаларды тейлөө», ал эми «Коомдук тамак-ашты даярдоо технологиясы» боюнча «Ашпозчу», «Ашпозчу-кондитер», «Официант», «Бармен», «Финансы» боюнча «Финансист» сыяктуу кесипке ээ болот [126].

Орто кесиптик окуу жайларынын нормативдик документтерин талдоодо орто кесиптик билим берүүнүн жаңы муундагы Мамлекеттик стандарттары 2008-жылдан бери 45 адистик боюнча бекитилген менен кайра иштелип жаткандыгы, ал эми 30 стандарттын бекитүүгө даярдалып жатканы маалым болду. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Токтомуна ылайык бекитилген бүтүрүүчүлөрдүн компетенттүүлүк негиздеги Долбоордо ар бир адистик боюнча жалпы компетенттүүлүк берилгени менен анда кесиптик компетенттүүлүк көрсөтүлбөгөндүгү аныкталды. Колледждердин окуу планын түзүүдө базалык жана кесиптик циклдеги дисциплиналардын удаалаштыгы, кесиптик дисциплиналардан кийин «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» кесипке багытталган маселелер менен улантылып билим, билгичтигин, жумуш берүүчүлөрдүн суроо-талаптарын эске алуу менен, конок-лекцияларды уюштуруу, өндүрүштүк практикаларга жумуш берүүчүлөрдүн сезон учурунун графиги менен туура келүүсүнө, студенттерге өз алдынча иштөөсүнө көңүл буруулары керек.

Тейлөө кесибинде окуган студенттер үчүн мамлекеттик орто кесиптик окуу жайларынын нормативдик иш кагаздарын талдаганда тейлөө ишмердүүлүгүндө МКТны колдонууда бүтүрүүчүлөрдүн квалификациялык мүнөздөмөсү орто кесиптик окуу жайларынын мазмунуна ылайык келбейт деп тыянак чыгарсак болот. Ошондуктан, тейлөө чөйрөсүндөгү келечектеги адистерди даярдоодо орто кесиптик окуу жайында бүтүрүүчүлөрдүн квалификациялык мүнөздөмөлөрүнө ылайык жаңы стандартты маалыматтык технологиялардын негизинде студенттердин толук билимдерин алуусуна,

билгичтиктеринин калыптануусуна ээ болуусун оптималдаштыруу үчүн ар бир предметке кошумча жалпы жана кесиптик компетенцияларды киргизүү менен иштеп чыгуу зарыл.

1.2. Колледждерде студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо МКТны колдонуп окутуунун мүмкүнчүлүктөрү

Азыркы учурда коомдун ар кандай тармактардагы ишмердүүлүктү маалыматтык технологиялардын жардамысыз иш жүргүзүү мүмкүн эмес. МКТ бардык тармактарга кеңири колдонулууда.

Педагогика илимдеринин доктору А.В. Хуторский [163] белгилегендей, окуу процессине маалыматтык жана телекоммуникациялык технологияларды киргизүү окуучуну продуктивдүү ишмердүүлүккө ээ болушуна мүмкүндүк берет. Окуу процессинде компьютер инструменталдык функцияны аткарат. Окутуу процессинде проблемалык абалды түзүү аркылуу студенттердин таанып билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү, билимди терең өздөштүрүүгө жана акыл-эс тутумдарын өнүктүрүү менен бирге окуу процессине тиешелүү техникалык каражаттарды натыйжалуу пайдалануу азыркы учурда негизги дидактикалык маселелерден болуп калды.

Келечектеги адистин даярдыгы – окуу жайын аяктагандан кийин анын кесиптик ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугуна олуттуу өбөлгө. Даяр болгондук жаш адиске ийгиликтүү түрдө өзүнүн милдеттерин так аткарууга, тажрыйбаларын топтоого, алган билимдерин туура колдонууга жардам берет. Даяр болгондук – эмгек келишимдерине тез адаптация алышына, кийинки кесипкөйлүүлүгүнүн өркүндөшүнө жана квалификациясын жогорулатууга чечүүчү шарт. Дагы бир жагы адистердин кесиптик ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуу даярдыгы – ишканалар менен байланышкан иш-аракеттерди компьютердик технологиянын жардамы аркылуу аткаруу болуп саналат. Ал кесиптик ишмердүүлүктүн жалпы даярдыгынын курамдык бөлүгү болуп эсептелет. Мына ошондуктан, жалпы кесипке даярдоо процессинде студенттерге

маалыматтык технологиялык каражаттарды колдонуп окутууну ишке ашыруу – студенттердин компетенттүү адис болушун камсыз кылат.

Ал эми окутуунун өзөгү болгон даярдоо түшүнүгү С.И. Ожеговдун [120] түшүндүрмө сөздүгүндө төмөндөгүдөй чечмеленген:

- 1) даярдоо: а) кандайдыр бир нерсени уюштуруу жана түзүү үчүн алдын ала бир нерсе кылуу; б) кандайдыр бир нерсе үчүн билим берүү, окутуу; в) кандайдыр бир нерсени жайгаштыруудагы алдын ала билдирүү;
- 2) бирөөлөр аркылуу берилген билимдердин жыйындысын алдын ала берүү.

В.Ч. Онушкин, Е.И. Огарев даярдоону – бул «дайыма көнүмүш иш-аракеттердин тигил же бул белгилүү бир өлчөмдөрү менен байланышкан окуу иштерин же таанып билүүнүн, практикалык өзгөчө маселелерди аткаруу үчүн, аны кийинкилерге колдонуу максатында социалдык тажрыйбаны өздөштүрүү абалын, прикладдык тапшырмаларын колдонуу менен билим берүүнүн жалпы термини» катары карашат [123, 121].

Башкача айтканда, «даярдоо» түшүнүгү белгилүү иш-аракеттердин жыйынтыгын жана максатка багытталган иш-аракеттерди уюштуруу процессин чагылдырат [141,460].

Ал эми О.А. Козлов маалыматтык даярдыкты «билим берүү процессиндеги милдеттүү түрдө уюштурулган жана адистерди даярдоого багыттоо менен өзүнүн кесиптик ишмердүүлүк процессинде МКТны натыйжалуу колдонууга жөндөмдүүлүгүн ишке ашыруучу катары» карайт [70, 281].

М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович ишмердүүлүккө даярдык дегенди «инсандын туруктуу мүнөзүнүн калыптануусу жана анын бир топ убакытка чейин созулган аракеттердин даярдыгы аталат. Ал дайыма аракеттенет, аны ар качан коюлган маселелер менен байланыштуу калыптандыруу керек, бул даярдык – келечекке күн мурунтан калыптанган, ийгиликтүү иш-аракеттердин маанилүү өбөлгөсү» деп түшүнүшөт [41,78]. С.Л. Рубинштейн даярдыкты жөндөмдүүлүктөрдүн бар болуусу катары, убактылуу кырдаалдагы абал катары караган [141]. Көп изилдөөчүлөр даярдыкты адистин ийгиликтүү ишмердүүлүгүнүн зарыл шарты катары, инсандын кесиптик маанилүү

сапатынын жана касиетинин болуусун божомолдошот (И.А. Зимняя [53], А.Н. Леонтьев [95], С.Л. Рубинштейн [141], А.А. Слостенин [148] ж.б.). О.А. Сурова [150] менен Е.М. Разинкина [135] кесиптик даярдыкты: билимдүүлүгүнө, ыктуулугуна, ишмердүүлүгүнө, кесибине оң мамилесине, мүнөзүнүн өзгөчөлүгүнө, жөндөмдүүлүгүнө, темпераменттүүлүгүнө, умтулуусуна, ишмердүүлүктүн адекваттык талаптарына, туруктуулугуна, эмоционалдык жана эрктүү процесстерине, ой жүгүртүүсүнө, кабыл алуусуна, кесиптик маанилүү өзгөчөлүктөрүнө жараша айырмаланат деп эсептешет.

М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович [41, 106] студенттердин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө даярдыгын төмөнкүдөй элементтерге бөлөт:

– *мотивациялык* (кесибине болгон оң мамилеси жана кызыгуусу, коюлган максаттарды ийгиликтүү аткаруу талабы, жетишкендиктерге умтулуу жана өзүнүн жакшы жактарын көрсөтүү);

– *багыттуулук* (инсандын кесиптик ишмердүүлүктүн шарттары жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө билим алуусу, инсандын өздүк талаптары);

– *операциялык* (кесиптик ишмердүүлүктүн жолдорун жана ыктарын билүү, керектүү билимдерди алуу, билгичтик, шыктуулук, жөндөмдүүлүк процесстерди анализдөө жана синтездөө, салыштыруу, жалпылоо ж.б.);

– *эртүүлүк* (өзүн-өзү башкаруу, мобилдештирүү, жумушка тиешелүү милдеттерди аткарууда келип чыккан иш-аракеттерди башкарууну жөндөй алуу);

– *баалоочу* (өзүнүн кесиптик даярдыгы боюнча өзүн-өзү баалоо жана оптималдуу эмгек үлгүсү менен кесиптик маселелерди чечүү процессине ылайыкталышы).

Демек, келечектеги адистердин даярдыгы – кесиптик ишмердүүлүгүндө компьютердик технологияны колдонуп кесипке ылайык маселелерди чечүүсүнөн, жеке ишке байланыштуу адистин сапаттарынан, алган билиминен, көндүмдөрүнөн, эпчилдигинен, билгичтигинен же ишин так аткара билишинен көрүнөт.

МКТны кесипке багыттап окутуунун максаты – орто кесиптик окуу жайларынын бүтүрүүчүсүнө келечекте жумуш менен камсыз болуусу үчүн МКТнын мүмкүнчүлүктөрүн максаттуу жана туура пайдалануу менен атаандаштыкка жөндөмдүү дараметин жана фундаменталдык билимин өз алдынча чыгармачылык менен өнүктүрүүгө жана кесиптик билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө даярдоо. Бул максаттын негизинде окутууга байланыштуу педагогикалык иш чаралар жүргүзүлөт.

Инсандын иш-аракеттеринин теориясынын алдыңкы идеяларына таянып (Л.С. Выготский [29], А.Н. Леонтьев [95], С.Л Рубинштейн [141] жана башкалардын [10,54,27]) тейлөө чөйрөсүнүн адистеринин кесиптик ишмердүүлүгүндө МКТды колдонууга даярдыгынын түзүмүн өз ара байланышкан үч компоненттердин башкача айтканда: **мотивациялык, когнитивдик** жана **кызматтык** сапаттуу көрсөткүчтөрдүн жана мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы катары карайбыз.

Орто кесиптик окуу жайынын адистигиндеги студенттеринин МКТ боюнча даярдыгынын: **мотивациялык, когнитивдик** жана **кызматтык** компоненттеринин мазмунуна токтололук.

МКТнын кеңири чөйрөсүндө багыттоо менен билим алууга, эптүүлүккө, билгичтикке умтулуу мотивациясы, өздүк керектөөсү, кызыгуусу жана келечекте кесиптик ишмердүүлүгүнө аларды колдонууга умтуулусу мотивациялык компоненттердин мазмунуна кирет. Инсандын психологиялык сапаттардын (умтулуу, кызыгуу ж.б.) бар болуусу ар кандай ишмердүүлүктүн натыйжалуулугунун өбөлгөсү катары эсептесе болорун И.Ф. Исаев [57], Е.Н. Шиянов, В.А. Сластенин [148] көрсөтүшкөн.

Тейлөө адистигиндеги студенттердин МКТны кесиптик ишмердүүлүгүнө колдонуу даярдыгынын айланасында **мотивациялык компоненттердин** калыптануусу:

– кесиптик ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн коммуникациялык технологияларды үйрөнүүсүнүн зарылдыгын түшүнүүсүнөн;

- өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн сапатын жогорулатууга болгон талаптарынан;
- маалыматтык технологияларды колдонуу тармагында билим алуу жана өзүнчө окуп билим алууга кызыкдар болуусунан;
- өзүн-өзү чыгармачыл өркүндөтүүгө, кесиптик жактан өнүктүрүүгө жана иш жүзүнө ашырууга умтулуусунан көрүнүп турат.

Адистикке окуган студенттеринин МКТны кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонуу даярдыгы жөнүндө студенттердин билиминин болушун **когнитивдик компонент** чагылдырат. Когнитивдик компоненттерди калыптандыруу орто кесиптик окуу жайларынын мамлекеттик билим берүү стандартында «Математика жана табигый илимдер» базалык циклинде Информатика дисциплинасы аркылуу берилет [32;33;34].

МКТ боюнча базалык билим – «маалымат», «информатика», «маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар», «маалыматтык ресурстар», «коомду маалыматташтыруу» жана башка түшүнүктөр; маалыматтарды чогултуу, кайра иштеп чыгуу, берүү, жыйноо процесстеринин жалпы мүнөздөмөсү; ар кандай компьютердик, оргтехниканын курамында иштөөсү; жеке компьютердин түзүлүшү; системалык жана прикладдык программалык жабдуу; түйүндүк технологиялар негизи; эсептөө техникасынын өнүгүүсү сыяктуу жалпы түшүнүктөр эсептелет.

Кесиптик ишмердүүлүктөгү программалык камсыздоонун стандарттык билими – бул операциялык системаларды билүү, сервистик программалык камсыздоо (магниттик дисктерди тейлөө программалары, файлдарды архивациялоо, антивирустук программалары) жана программалаштыруу системалары, МКТнын негизги каражаттары жана алардын милдеттери, колдонуу чөйрөсү, офистик интегрирленген пакеттер, маалыматтар базасын башкаруу системалары, графикалык редакторлор, котормочу-программалар, укуктук-маалымат системалары, экономикалык жана финансылык эсептөөлөрдү жүргүзүү, мультимедиялык жана маалыматтык технологияларынын теориялык негиздери, тейлөө ишмердүүлүгүндө ишке

ашыруу процессинде мультимедиялык технологиясын колдонуу өзгөчүлүктөрү, ишканалардын продукцияларынын маалыматтык коопсуздугун камсыз кылуу принциптери эсептелет.

Кесиптик ишмердүүлүктөгү программалык камсыздоонун атайын билими – ар түрдүү тармактарга адистештирилген жана базалык программалык жабдууларды колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнүн теориялык негиздери, кесиптик ишмердүүлүгүнө колдонуучу адистештирилген маалыматтык системаларды ишке киргизүү жана иштеп чыгуу технологиялары, кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТнын өсүп-өнүгүүсүнүн перспективалык билими, кесиптик ишмердүүлүгүн өркүндөтүүнү ишке ашырууда жана пландаштырууда чечимдерди кабыл алуу, кесиптик ишмердүүлүгүндөгү эксперттик жана бухгалтердик системалар, иш кагаздарын жүргүзүүнүн электрондук системалар боюнча маселелерди чыгаруу.

Когнитивдүү компоненттерин калыптандыруу деңгээли МКТны кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонуусу тейлөө жана экономика чөйрөсүнүн келечектеги адистеринин теориялык даярдыгын чагылдырат.

Кызматтык компонент маалыматтык технологиялар алкагында студенттердин билгичтигин жана көндүмдөрүн кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонуусун чагылдырат. Кызматтык компоненттеринин мазмуну тейлөө чөйрөсүнө келечектеги адистеринин МКТны кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонуусу стандарттык аппараттык жана программалык каражаттар боюнча колдонуучулук деңгээлге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуусун шарттайт. Кызматтык компоненттерди калыптандыруу орто кесиптик окуу жайларынын мамлекеттик билим берүү стандартынын кесиптик циклинде «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы аркылуу берилет [32;33;34].

Кесиптик ишмердүүлүгүндө стандарттык программалык жабдууларды колдонууга даярдоо – тексттик маалыматтарды иштеп чыгуу операцияларын аткарууда билгичтик жана көндүмдөргө ээ болууга (тексттик документтерди киргизүү, редактирлөө, форматтоо, документтердин шаблондорун жана стилдерин түзүү, бир типтүү отчет жана пландарды камтыган

бланк-документтерди түзүү, структуралуу тексттерди камтыган документтерди даярдоо, массалык документтерди тираждоо жана керектөөчүлөргө жиберүү); электрондук таблицаларды билгичтик менен пайдаланып статистикалык, экономикалык, финансылык, бухгалтердик эсептөөлөрдү, экономикалык талдоолорду жүргүзүүгө, ар кандай кырдаалдарды оптималдаштырууга жана моделдештирүүгө, ошондой эле маалыматтарды графика түрүндө интерпретациялоого, таблицалык маалыматтарды тез жана көрсөтмөлүү кылып берүүдө диаграммаларды түзүүгө, компьютердик презентацияларды түзүү менен жеткире билүүсүнө, программалык жабдуу менен мультимедиялык технологияларды, компьютердик графикаларды, тармактык программаларды колдонууга, глобалдык жана локалдык түйүндөрдөн керектүү маалыматтарды издеп табууга, маалыматтык-издөө системаларын колдонууга; электрондук почта менен иштей билүүсүнө, глобалдык жана локалдык түйүндөрдө колдонулуучу маалыматтык өз ара аракеттерди ишке ашырууга, программа-котормочуларды, маалыматтык-укуктук системаларды колдонууга үйрөтөт.

Кесиптик ишмердүүлүктөгү атайын программалык жабдууларды колдонууга даярдоо – ар кандай тармактагы ишканалардын ишмердүүлүгүн автоматташтыруу үчүн МКТны колдонуудагы билгичтик жана көндүмдөргө, кесиптик ишмердүүлүгүн пландаштырууга жана ишке ашырууда чечимдерди кабыл алуу системасын колдонууга, тейлөө ишканаларынын финансылык абалын талдоого жана бизнес-пландарын түзүү боюнча компьютердик системалар, тейлөө ишмердүүлүгүндөгү маселелерди чечүү үчүн бухгалтердик, эксперттик, электрондук иш кагаздарын жүргүзүүгө; маалыматты коргоо каражаттарын пайдаланууга, маалыматтык системаларды колдонууда мүмкүн болгон тескери натыйжаны болтурбоонун алдын ала колдонуу методикасын билүүгө даярдайт.

Жогорудагы аныктамаларга таянып, МКТнын түзүлүшүн кесиптик ишмердүүлүккө колдонуп окутуунун тармагын белгилейбиз:

- ар кандай тармактын маалыматтык процессин иш жүзүнө ашыруу үчүн аппараттык жабдуулар;
- адистердин иш-аракеттериндеги программалык жабдуулар.

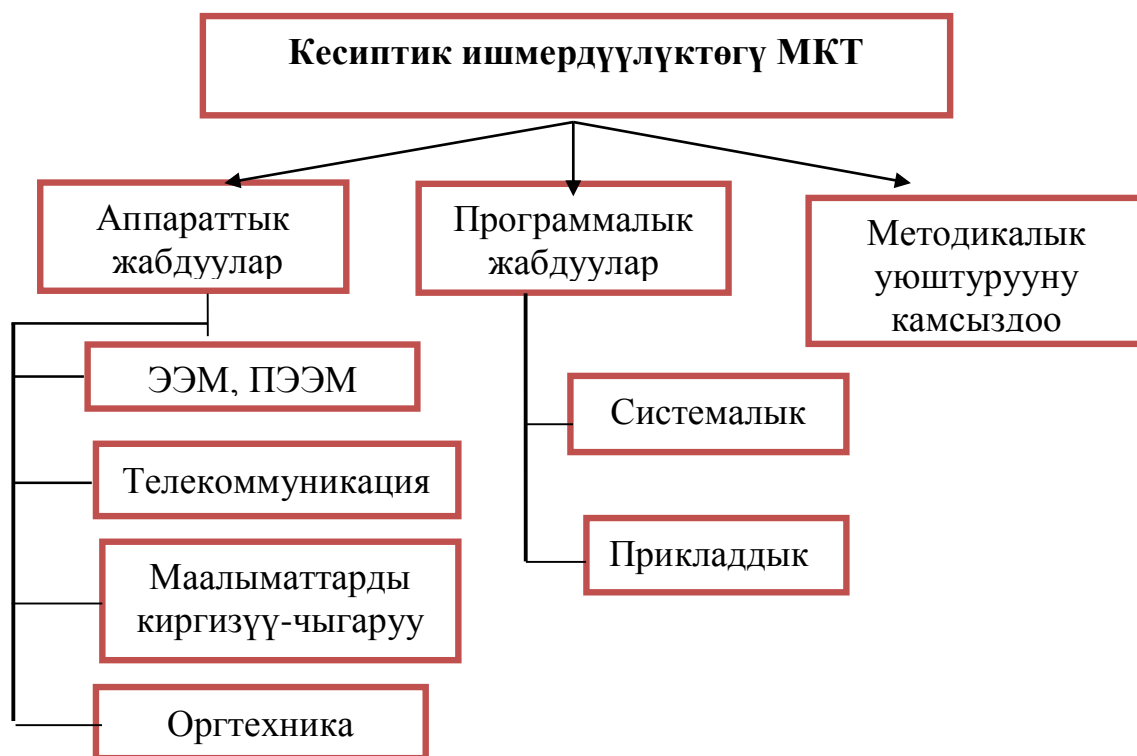

Адистердин кесиптик ишмердүүлүгү – методикалык уюштуруунун негизинде аппараттык жана программалык камсыздоону синхрондоштуруунун эсебинен персоналдын иш аракеттеринде аппараттык, программалык жабдууларды колдонуу менен камсыздалат.

Аппараттык жабдууларга – маалыматтарды алуу, кайта өзгөртүү, чагылдыруу каражаттары, компьютердик техникалар жана түйүндөр (локалдык, глобалдык жана регионалдык), телекоммуникациялык системалар (уюлдук, пейджинг, телеграфтык, факсималдык байланыш сыяктуу телефондук технологияларды аракетке келтирүүчү оперативдүү байланыш системалары) жана оргтехника (көчүрүп-көбөйтүүчү аппараттар, диктофон, проекциялык жабдуулар, ламинатор, документтерди жок кылуучу машиналар (шредер)) жана башка техникалык каражаттар кирет. Ар кандай тармактагы МКТнын түзүлүшү 1.1- сүрөттө берилген.

Методикалык уюштурууну камсыздоо – бул МКТны колдонуу шартында башкарууну жана иш-аракеттерди уюштуруудагы методдордун жана каражаттардын жыйындысы. Аларга иш кагаздарын даярдоодогу талаптар, милдеттүү көрсөтмөлөр, иш жүргүзүүнүн методикасы ж.б. кирет.

Программалык жабдуулар системалык жана прикладдык болуп бөлүнөт. Системалык программалык жабдууга компьютерлерди тейлөөгө багытталган компьютердик программалар, аппараттык жабдуу менен ар кандай компьютердик программалардын өз ара аракеттерин иш жүзүнө ашыруу менен тейлөө чөйрөсүнүн адистеринин жумушундагы ыңгайлуулукту жогорулатуу болуп эсептелет.

1.1-сүрөт. Кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТнын түзүлүшү

Прикладдык программалык жабдуулар көйгөйлүү багытты табуу жана конкреттүү маселелерди чечүүчү программалардын комплекстери түрүндө ишке ашырылат. Кесиптик ишмердүүлүктөгү программалык жабдууларынын түзүлүшү 1.2-сүрөттө келтирилген. Биз үчүн прикладдык программалык жабдуу өзгөчө кызыгууну пайда кылат, ал адистеринин кесиптик ишмердүүлүгүн арттыруу үчүн колдонулат. Эң биринчи кесиптик ишмердүүлүктөгү стандарттык программалык каражаттардын функционалдык мүмкүнчүлүгүн жана өзгөчөлүгүн карап көрөбүз.

Интеграцияланган офистик пакеттер деп маалыматтардын алмашуу – берүү учурундагы бир-бири менен өз ара аракеттенүүдөгү программалык продукт комплекстери түшүндүрүлөт. Интеграцияланган офистик пакеттердин милдети – ар кандай чөйрөдөгү мекемелердеги кызматкерлерге биргелешкен күнүмдүк иштер үчүн кеңири терүү каражаттарын, адаттагыдай операцияларды аткарууну автоматташтыруу, кесиптик ишмердүүлүктөгү маселелерин комплекстүү чечүүгө жардам берүүнү камсыз кылуу, белгилүү операциялык

системалар үчүн иштелип чыккан көптөгөн ар түрдүү офистик пакеттер бар. (MicrosoftOffice, OpenOffice, AbilityOffice, KOffice ж.б.). Windows операциялык система үчүн иштелип чыккан эң бир кеңири тараган белгилүү офистик пакети болуп MicrosoftOffice эсептелет [158, 33].

1.2-сүрөт. Кесиптик ишмердүүлүктөгү программалык каражаттардын түзүлүшү.

Адистердин кесиптик ишмердүүлүгүн иш жүзүнө ашыруу үчүн MicrosoftWord тексттик процессорунун негизги иштөө ыкмалары боюнча билим деңгээли: киргизүү, редактрлөө, тексттерди форматтоо, иш кагаздарынын шаблонун жана стилдерин түзүү, план жана отчетторду камтыган иш

кагаздарынын типтүү бланкаларын даярдоо, структуралуу тексттерди (бөлүм, параграф ж.б.) терүү, көлөмдүү документтерди тираждоо жана ар кандай форматта печатка берүү, кардарлар тууралуу базалык маалыматтар менен иштөө. MS Excel электрондук таблицасынын жардамы менен ар түрдүү инженердик, статистикалык, экономикалык, бухгалтердик, финансылык эсептөөлөрдү, татаал экономикалык анализдерди, ар кандай жагдайларды моделдештирүү жана оптималдаштыруу, таблица түрүндөгү маалыматтарды тез жана көрсөтмөлүү талдоо менен графикалык-диаграммалык чагылдырылат. Электрондук таблицалар убакытты үнөмдөө менен көп өлчөмдүү сандык маалыматтарды чогултуу, анализдөө жана иштеп чыгуу, эсептөө процессин ылдамдатуу менен, кызмат көрсөтүүнүн баасын ылдыйлатышы да мүмкүн. Маалыматтар базасын башкаруу системасы – MS Access кардарлар жөнүндө кесиптик маанилүү маалыматтарды түзүү жана сактоо менен форма, отчет, таблица, сурамжылоолорду даярдоо ж.б. MS PowerPoint колдонуу менен кесиптик иш чараларды өткөрүү (продукцияларды презентациялоо, кызмат көрсөтүүнү жарнамалоо, иш боюнча сүйлөшүүлөрдү, конференцияларды), маалыматтарды кыскача жана көрсөтмөлүү берүү. MS Outlook персоналдык маалымат менеджери электрондук почталардын билдирүүлөрүн, жолугушууларды жана жыйналыштарды пландаштыруу, кат-кабарларды жана маселелерди жүргүзүүлөрдү иштеп чыгууну камсыз кылат.

Графикалык редакторлор (Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, 3D Studio, Corel Draw) жана мультимедиялык каражаттар (Hypermedia, Apple Media Tool, Macromedia Director, Macromedia Flash, Authorware, Freehand) компьютердик системага биригүү менен текст, үн эффекттери, видео чагылдыруулар, графикалык (тартылган чагылдыруулар), анимациялар адистештирилген маалыматтарды толук визуалдаштырууну камсыздайт.

Котормочу программаларды жана сөздүктөрдү колдонуу тейлөө адисинин иш-аракетине керектүү кесиптик тексттерди тез которууга жардам берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ (PROMT, Magic Goodie, Polyglossum, Сократ ж.б.), ал эми маалыматтык-укуктук системалар болсо мамлекеттин чыккан мыйзамдарынын

өзгөрүлүп чыгып турушуна байкоо жана талдоо жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Өзгөчө кеңири колдонулган «Токтом 4.0.» укуктук – маалымат системасы аркылуу керектүү маалыматтарды, нормативдик документтерди, уникалдуу «Көзчө» функциясынын жардамы менен жүздөгөн шилтемелерди көрө алса болот.

Эл аралык талаптарга ылайык стратегиялык пландаштыруу процесстерин, бизнес-пландарды даярдоо боюнча кардарларга кызмат көрсөтүүлөрдү баштоо, бизнести өнүктүрүү жана менеджмент областында консультациялык кызмат көрсөтүүлөрдү, жаңы же али түзүлө элек, же иштеп жаткан ишканалардын кайсы тармакта, кандай масштабда болгонуна карабастан финансылык моделди түзүү жана анализдөө үчүн багытталган компьютердик программалык системасы болгон: ProjectExpert, ForecastExpert, AuditExpert, MarketingExpert программалык продуктулары ProjectExpert сериясын түзөт.

Ар кандай тейлөө мекемелеринде атаандаштыкты жеңүү жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн маалыматтык системаларды колдонуу эң керектүү шарт болуп эсептелет. Кардарларды тейлөөдө убакыттын үнөмдөлүшү, керектөөчүлөрдүн кызмат көрсөтүүлөргө болгон көп тандоосуна болгон сунуштардын келип чыгышы, кызмат көрсөтүүнүн сапатынын жогорулашы күтүлөт. Биз изилдөөдө тейлөө адистигинде окуган студенттерди МКТны кесипке багыттап окутуунун маселелери каралгандыктан тейлөө тармагы боюнча түшүнүктөргө токтолобуз.

«Тейлөө чөйрөсү» деген түшүнүктү талдап көрсөк, «тейлөө – ар түрдүү чөйрөдөгү калкка күнүмдүк жашоосунун керектөөсү үчүн кызмат көрсөтүү», «чөйрө – бир нерсени таратуунун чеги жана аракеттердин аймагы» [38].

«Тейлөө чөйрөсү» – калкка кызмат көрсөтүүгө багытталган экономикалык тармактар жыйындысы [120]. Тейлөө чөйрөсүндөгү чоң экономикалык секторлордун катарына: соода, финансы, транспорт, саламаттыкты сактоо, көңүл ачуу жан спорт индустриялары, илим жана билим берүү тармагы, башкаруу мекемелери кирет.

Тейлөөнүн иш-аракеттерин төмөндөгүдөй кененирээк классификацияларга: турмуш-тиричилигиндеги кызматтары, оор жүктөрдү жана

жүргүнчүлөрдү ташуу, байланыш-почта, турак-жай коммуналдык кызматтары, билим берүү жана маданият системасынын кызматтары, туристтик экскурсиялык кызматтары, спорт жана дене тарбия кызматтары, медициналык жана санатория, ден соолукту чыңдоо кызматтары, укук коргоо кызматтары кирет.

Ю.П. Свириденко [145] тейлөөнүн түрлөрүн төмөнкүдөй классификацияларга келтирген: өндүрүштүк; коомдук түзүлүштөгү; социалдык маданият; интеллектуалдык (экономикалык, юридикалык, билим берүү, маалыматтык); кызмат көрсөтүү жана товар айлантуу; чарбачылык.

Өндүрүштүк тейлөөнүн компоненттеринин мазмуну: а) товарларды өндүрүүгө түздөн-түз кирген, жарым-жартылай даярдалган тамак-аш азыктарын, азык-түлүктү иштетүү үчүн атайын комплектиленген жабдыктарды жана түйүндөрдү камсыз кылуучу кызматтар; б) техниканы иштөө абалына келтирүү-түздөө боюнча ремонт иштери, жабдыктарды жабдуу, продукцияларды өндүрүү процессиндеги түздөн-түз киргизүү кызматтары; в) чет өлкөлүк продукциялардын берилген түзүлүшүнүн техникалык-эксплуатациялык мүнөздөмөлөрүнө таянып жана аларды эксплуатацияга, оңдоп-түздөөгө киргизүүгө техникалык даярдык кызматтары; г) жогорку технологияларды колдонуу кызматтары (программалык каражаттар жана телекоммуникациялык технологиялар).

Коомдук түзүлүштөгү тейлөө чөйрөсүнө коомдун, мамлекеттин жана өз атуулдарынын коопсуздугу, биримдүүлүгүн, стабилдүүлүгүн, өсүп-өнүгүшүн, иштөөсүн камсыз кылуучу мамлекеттик жана социалдык институттардын кызматтары. Бул областтагы кызматтарга коомдук жана мамлекеттик башкаруу органдары, коргоо министрлиги, коомдук уюмдардын ишмердүүлүк кызматтары кирет.

Социалдык маданият тейлөөсү – эки деңгээлдеги талаптарды канааттандыруу үчүн: коомдук маанилүү жана өздүк зарылчылык. Бул кызматтарга саламаттыкты сактоо системасынын негизинде адам баласынын саламаттыгына кам көрүү, спорт иш-аракеттеринин активдүүлүгү жана сергек

жашоо керектөөсү, адам баласынын реалдуу жашоосундагы маданияттуулук, туризм жана экскурсиялардын коомдук уюшулган формасы аркылуу экономикалык жана социалдык мейкиндигинде чет жактардагы дүйнөлүк жайгашууга сүңгүп кире турган тейлөөлөр. Бул группага мектепке чейинки мекемелер кызматы жана бардык категориядагы атуулдарга социалдык камсыз кылуунун ар түрдүү формалары кирет.

Интеллектуалдык тейлөө кызматы абдан кеңири жайылтылган мүнөзгө ээ: экономикалык тейлөө – финансы областындагы кызматтарында интеллектуалдык ишмердүүлүктү камтуу, камсыздандыруу кызматы, кыймылсыз мүлктөгү келишимдер жана башкалар, юридикалык кызматтар, консультация жана практика жүзүндөгү кызматтарды бир жолудан тартып официалдуу түрдө өмүр бою кардарды тартууну жайылтуу областы, билим берүү тейлөөсү адам баласынын өмүр бою жашоосундагы зарылчылыгы, маалыматтык тейлөө керектөөчүнүн күнүмдүк керектөөсүн көлөмдүү жана тематикалык маалыматтар менен камсыздоо.

Кызмат көрсөтүүнүн жана товар айлантуу чөйрөсүнүн тейлөөсү - соода жана коомдук тамак-аш, базар, коммуналдык чөйрө, дистрибутивдүү жана транспорттук кызматтарды бириктирет.

Чарбачылык – тейлөөнүн эң маанилүү класстарынын бири, структурасы боюнча эки негизги түзүүчүлөргө бөлсө болот: 1) техникалык жактан камсыздоо чөйрөсү- өзү менен бирге жүргүнчүлөрдү ташуучу транспорт, коммуникациялык тармактар, санитардык-техникалык чарба, суу жана энергия менен камсыздоо системасы жана башкалар; 2) калкты күнүмдүк тиричилик жактан тейлөө чөйрөсү- калктын күнүмдүк тиричилигинин талаптарын кесиптик деңгээлде канааттандырууга багытталган мекемелер, чарбалык уюмдар жана башка субъектилердин кызматтарынын жыйындысы.

В.К. Романовичтин пикири боюнча, тейлөө – адам баласынын иш-аракеттеринин өзгөчө түрү, социалдык группалардын жана уюмдардын же жекече адамдардын талаптарын канааттандыруу үчүн кызмат көрсөтүү жолу [139]. Г.Д. Хорошавина тейлөөнү – «адамдын ар түрдүү талаптарын эске алуу

менен калктын өсүүчү талаптарын канааттандырууну уюштуруу жана башкаруу» деп түшүнөт [164].

Мына ошондуктан, тейлөөнүн эмгек продуктусу болуп кызмат көрсөтүүнүн ар кандай түрлөрү чыгарылат, башкача айтканда «кызмат көрсөтүү» түшүнүгү тейлөө иш-аракеттеринин ачкычы болуп эсептелет.

В.И. Даль сөздүгүнө ылайык «кызмат көрсөтүү – чоң иш, жардам берүү, жардам кылуу менен жагуу. Кимдир бирөөгө кызмат көрсөтүү менен керектүү жана пайдалуу болуу [38].

Орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө [153] «кызмат көрсөтүү» түшүнүгү эки мааниге ээ: кызмат көрсөтүү пайда алып келүү менен бирөөгө жардам берүү аракети; кызмат көрсөтүү – кимдир бирөөгө күнүмдүк тиричиликтеги ыңгайлуулукту түзүү.

Биз изилдөө боюнча кызмат көрсөтүүнүн аныктамасын төмөндөгүдөй негиз катарында келтиребиз: «...муктаждыкты канааттандыруу жана кардарлардын талаптарын аткаруу үчүн белгилүү бир баага жана толук бүтүмдүккө ээ болуучу иш чаралардын жыйындысы, андыктан, бул аныктама ишмердүүлүк мамилесин белгилейт [153].

Функционалдык багытталыш боюнча аны төмөндөгүдөй бөлүүгө болот: кызмат көрсөтүү, өндүрүшкө багытталган (күзөт, оңдоп-түздөө, банктык, ишкердик жана башка сыяктуу); соода кызматы (дүң жана чекене сатуу); жашоонун ыңгайлуулугун камсыз кылуу (үй-бүлөлүк күнүмдүк тиричиликтеги байланыштар камындагы атуулдарды тейлөө); социалдык кызмат көрсөтүү (транспорттук, эсеп-кысапчылык, байланыш-почта, билим берүү, маалыматтык); маданий кызмат көрсөтүү (илимий таанып-билүү кызматы, оюн-зоок жаатындагы көркөм-эстетикалык кызмат) [145].

Кызмат көрсөтүүнүн классификациясын системалык принцип боюнча төрт класска бөлсө болот:

I. Адамдын жеке өзүнө багытталган көрүнүктүү аракеттер. Мындай кызматтарды саламаттыкты сактоо, жүргүнчүлөрдү ташуу транспорттору,

сулуулук жана чачты жасалгалоо салондору, дене тарбия жайлары, ресторандар жана кафелер.

II. Товарларга жана ар кандай объектилерге багытталган көрүнүктүү аракеттер. Буга жүк ташуучу ар кандай транспорттор, жабдууларды оңдоп түзөө жана жакшы абалда кармап туруу, тартип жана тазалыкты сактоону камсыз кылуу, ветеринардык кызматтар.

III. Адамдын аң-сезимине багытталган билинер-билинбеген аракеттер. Буга билим берүү, радио жана теле көрсөтүүлөр, маалыматтык кызматтар, театр, музейлер.

IV. Билинбеген активдер менен билинер-билинбес аракеттер. Булар банктык, юридикалык жана консультациялык кызматтар, камсыздандыруу кызматтары болушу мүмкүн [145].

Кызмат көрсөтүүнү **материалдык** жана **материалдык эмес** деп бөлсөк болот.

Материалдык кызмат көрсөтүү материалдык - өндүрүштүк тармакты түзөт жана ал материалдык талаптарды канааттандыруу, айландыруу сферасында өндүрүштү улантуу процесси, транспортировка, азык-түлүктөрдү сактоо, ошондой эле соода кызматы, коомдук тамактануу, транспорт жана байланыш кызматы, турмуш тиричилигиндеги коммуналдык кызматтары кирет.

Материалдык эмес кызмат көрсөтүү предметтик сезилерлик форманы көрсөтпөгөн кызмат көрсөтүү. Бул кызмат көрсөтүүлөр – түздөн-түз адам баласынын айлана-чөйрөдөгү шарттарына багытталган иш-аракеттери. Мындай кызмат көрсөтүүгө: турпутевкаларды камсыз кылуу, мейманканаларда туристтерди тейлөө жана тамактануу жайлары, концерттик чыгууларды уюштуруу жана ошондой эле билим берүү, консультация берүү, маалыматтарды берүү кирет [145].

Кызмат көрсөтүү өндүрүшү баарынан мурда адам баласын тейлөөгө багытталган, өздүк жана корпоративдик талаптарын канааттандыруу жана жогорку сапаттагы тейлөөнү билгичтүүлүк, ыкма менен көрсөтүүгө негизделген. Тейлөө чөйрөсүндөгү адистин ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүгүн тагыраак аныктоо

үчүн тейлөө ишмердүүлүгүнө аныктама беребиз. Биз изилдөөдө Г.Н. Третьякованын [152] удаалаш «тейлөө ишмердүүлүгүн адам баласынын талаптарын канааттандыруудагы иш-аракеттерди, спецификалык өз ара аракеттердин коомдук, жекече жана топтук кызмат көрсөтүүнү иш жүзүнө ашыруудагы калктын активдүүлүгү» деп түшүнөбүз.

«Тейлөө ишмердүүлүгү кардарлардын талаптарын жекелештирүүнү даана ачык көрсөтүү тенденциясына басым коюу менен өзгөчө динамикалууулугун көрсөтөт. Азыркы замандагы тейлөөнүн деңгээли – бул баарынан мурда кардарлардын индивидуалдык, өздүк суроо-талаптарын канааттандыруу. Азыркы замандагы мындай багыттуулук мекемелерди ар дайым кызмат көрсөтүүлөрдүн ассортименттерин кеңейтүүгө, алардын сапатын жогорулатууга, суроо-талаптарды алдын ала аныктоого жана аны калыптандыруу менен улам кайталоого мажбур болот [152].

Тейлөө кесипи «Адам–адам», «Адам-техника» деген кесиптин классификациялык типтерине кирет, ал адам-адамдарга түздөн-түз баарлашуу жана техника аркылуу кызмат көрсөтүү болуп эсептелет да, бул типтеги кесип кандайдыр бир өндүрүштүн тармагында атайын билимге ээ болууну, билгичтик, көндүмдөрдү калыптандырууну, техниканы, искусствону билүүнү талап кылат. [73].

Ал эми Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети тейлөө ишмердүүлүктөрдүн түрү боюнча мамлекеттик классификаторлорго бөлүү системасын иштеп чыгышкан. Ал ишмердүүлүктөр секцияларга, секциялардын ичине, бөлүмдөргө бөлүнгөн. Анын ичинен: секция Н – мейманканалар жана ресторандар, секция J – каржы ишмердүүлүгү, секция М – билим берүү, секция О – коммуналдык, социалдык жана жеке тейлөөнү көрсөтүү ж.б. сыяктуу тейлөө кызматтары 17 секцияга бөлүнгөн [35].

Тейлөө ишмердүүлүгүндө маалыматтык коммуникациялык технологияларды колдонуу проблемасы Е.В. Морарь, М.А. Морозова, Е.А.Шкабура, Орлова, В.Н, О.В. Ибрагимова, Н.С. Баймулдинанын эмгектеринде изилденген. Бир канча илимий иштерди анализдеп көргөндө [109],

[108], [168], [54], [11] маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар деп программалык, программалык-аппараттык жана техникалык каражаттардын түзүлүштөрүн, микропроцессор базасынын функционалдык аракеттерин, эсептөө техникаларын жана заманбап каражаттары аркылуу маалыматтардын массалык түрдө берилишин, маалыматтарды өз ара алмашуусун, жыйноо, чогултуу, сактоо, берүү, кайра иштетүү операцияларын камсыз кылуу менен локалдык жана глобалдык компьютердик түйүндөр аркылуу маалыматтарга кирүү мүмкүнчүлүктөрүн түшүнсөк болот.

Тейлөө чөйрөсүнүн адиси кесиптик иш аракетин МКТны колдонуу менен иш жүзүнө ашырууда: тейлөөнүн ар кандай түрлөрүн аткаруу менен маалыматтык өз ара аракеттешүүлөрдүн глобалдык чөйрөсү сыяктуу телекоммуникациялык түйүндөрдүн, маалыматтык ресурстардын мүмкүнчүлүгүн пайдалануусу, тигил же бул тармактын маалыматтык чөйрөсүндө Web-технологиянын мүмкүнчүлүгүнүн кызмат көрсөтүүгө колдонулушу; тейлөө чөйрөсүнө колдонулуучу маалыматтык системалардын техникалык жана технологиялык багыттарынын өлчөмү жаңы көз караш менен бааланышы, инновациялык моделдин иштелип чыгуусу менен ар кандай тейлөө ишмердүүлүк областында маалыматтык коммуникациялык технологияларды колдонуунун технологиясы өнүктүрүлөт.

Тейлөө ишмердүүлүгү экономиканын динамикалык чөйрөсүндө өзүнчө бир маанилүүлүгү мурда белгиленгендей эң жогорку мазмундагы маалыматтык тармакты камтыйт. Ар кандай тейлөө мекемелеринин тармагында иш-аракеттеринин маанилүү жана керектүү шарты болуп актуалдуу маалыматтарды чогултуу, сактоо, иштеп чыгуу жана берүү болуп эсептелет. Көпчүлүк тейлөө чөйрөсүндөгү мекемелердин ийгилиги маалыматтардын алмашуусу жана берилишинен, ошондой эле анын актуалдуулугунан, өз учурунда кабыл алынышынан, тууралыгынан жана толуктугунан түздөн-түз көз каранды. Мына ошого байланыштуу бардык тейлөө фирмалары иш-аракеттеринин ийгиликтүү болушу үчүн МКТны кеңири колдонууну туура көрүшөт.

Коомдук тамактануу жайларынын ишмердүүлүгүндө базар баасына жараша азык-түлүктөрдүн өзгөрүп турушу менен менюлардын да өзгөрүшү, тамак-аштарды эсептөө, бир канча кардарлардын заказдарын жана төлөмдөрүн бир убакта жүргүзүү бир канча оорчулукту жаратат. Ар бир улуттук тамак-аштардын ассортименттери тууралуу маалыматтар базасы, тамак-аш үлүштөрүнүн жана азык-түлүктөрдүн базар баасынын тез-тез өзгөрүлүп тургандыктан, күн сайын чыгаша-кирешелер боюнча маалыматтардын автоматтык түрдө эсептелиши, кардарлардын заказдарын кабыл алууда автоматташтырылган жумушчу орду, глобалдык түйүндөр аркылуу чет өлкөлүк тамак-аш рецептеринин эсебинен ассортименттерди жакшыртуу жана башка маалыматтык системалардын колдонулушу бир топ жеңилдиктерге алып келери шексиз. «1С Парус: Общепит Проф» автоматташтырылган маалыматтык системалары 1С–Парус фирмасы тарабынан 1С: Мекеме программасынын «Бухгалтердик эсеп» конфигурациянын негизинде иштелип чыккан жана коомдук тамактануу жайларында кафе, ашканаларда, тез тамактануу ишканаларында бухгалтердик жана оперативдүү эсептөөлөрдү жүргүзүүгө негизделген.

1С Парус: Общепит программасы иштелип чыкканына жыйырма жылдай болгону менен Кыргызстандын кээ бир кафелеринде жакында эле ишке киришкен. Мисалга алсак, Бишкектеги «Карасуу», «Нават» ж.б. чоң тармактык чайкана-кафелеринде колдонушат.

Туристтик багыттагы фирмалар үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун өзгөчөлүгү кардарлардын талаптарын аныктоо боюнча маалыматтарды иш жүзүнө ашыруу, автоматташтырылган издөөнү жана суроо-талаптарды калыптандыруу үчүн маалыматтарды топтоо, маршруттарды иштеп чыгууга байланыштуу процесстерди моделдештирүү, кызмат көрсөтүүнүн түзүлүштөрү, мейманканаларда жана транспорттордо орундарды брондоштуруу жана ээлеп коюуга байланыштуу маалыматтык өз ара аракеттешүүлөр, маалыматтык системалар жардамы менен турларды ишке

ашыруу жана алга жылдыруу, турлардын баасын төлөөнү жана кардарлар менен келишимдерди түзүү процессин автоматташтыруу [168].

Туристтик фирмалардын ички ишмердүүлүгүн комплекстүү автоматташтырууга мүмкүндүк берүүчү программалык продуктулардын ичинен бир нече маалыматтык системалары сунушталат. Мамлекеттик элчилик, транспорттук, мейманканалар, өнөктөштөр, кардарлар боюнча маалыматтарды берүү базасын жүргүзүүнү, төлөмдөрдү эсептөө жана турларды жүргүзүүнү, заказдарды кабыл алууну жана кардарлар менен иштөөнү, чыгуучу документтерди түзүүнү жана башка иш кагаздарын жүргүзүүнү маалыматтык системалар камсыз кыла алат. Бардык программалык комплекстер сөзсүз түрдө бухгалтердик отчетту даярдоону жана 1С сыяктуу адистештирилген бухгалтердик программаларга маалыматтарды экспорт-импорт кылууну камсыз кылат. Туристтик бизнес боюнча ишканалардын жана ресторандардын, мейманканалардын ишмердүүлүгүн автоматташтыруу программаларын окшош кылып иштеп чыгуу – туристтик фирмаларды бирдей автоматташтырууга негиз коёт (мисалы, корпоративдүү маалыматтык система «IntellectStyle»). Ушул маалыматтык системаларды колдонуу менеджментте олуттуу өзгөртүүлөрдү, ошондой эле тейлөөнүн сапатын жогорулатат.

Ошондой эле экономика тармагында эсеп-кысап иштерин автоматташтыруу, бизнести өнүктүрүүдө эл аралык талапка ылайык бизнес пландарды иштеп чыгуу жана ишканалардын каржылык пайдалуулугун анализдөө менен прогноз берүү, эл аралык стандартка жооп бере турган каржы иш кагаздарын даярдоого атайын маалыматтык системалар иштелип чыккан, алар: салык жана бухгалтердик эсептөөлөрдү автоматташтыруу, кадрлардын эмгек стажын эсепке алуу менен эмгек акыларын эсептөөнү автоматташтыруу сыяктуу программалар. Кыргызстандын бардык экономика тармагынынын эсеп-кысап иш аракеттери 1С Бухгалтерия – автоматташтырылган программасы аркылуу өткөрүлөт.

Изилдөө колледждердеги тейлөө багытындагы адистиктери боюнча жүргүзүлгөндүктөн биринчиден, тейлөөнүн иш-аракеттеринин өзгөчөлүгүн

аныктоо зарылчылыгы; экинчиден, МКТны тейлөө мекемелеринде жайылтуу багытын жана колдонуу мүмкүнчүлүгүн аныкташ керек.

Н.И. Давыденко, Т.В. Крапива [36] сыяктуу окумуштуулардын идеяларына таянуу менен, коомдун талабына ылайык тейлөө чөйрөсүнүн иш-аракеттеринин негизги өзгөчөлүктөрүн белгилесек болот: эң жогорку динамизм жана ийкемдүүлүк; территориялык сегментация жана локалдык мүнөз; чакан жана орто мекемелерге ээ болуу менен эң жогорку байланышка жана маалыматка ээ болушу; тейлөө процессинде кардар менен өздүк байланышта болуу (индивидуалдык, бардык тармактарда стандарттык эмес технологиялык тейлөөлөрдү жүргүзүү); тигил же бул тармактын кызмат көрсөтүүлөрүн жогорку деңгээлде дифференциялаштыруу; кызмат көрсөтүүнүн кээ бир жагдайларында күтүлбөгөн жыйынтыктардын пайда болушу [36, 7-13].

Жогорудагы аныктамалардын негизинде, ал эми илимий иштердин тизмегинен [151], [35], [168], [109], [54], [36] тейлөө ишмердүүлүгүнүн негизги өзгөчөлүктөрүнө жараша МКТны колдонуу багытынын аспектилери аныкталат, алар:

– ар түрдүүлүгү (кызмат көрсөтүүнүн бир канча түрлөрүн тандоону сунуш кылуу, анын ичинде маалыматтык);

– тейлөө ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн өзгөрүлмөлүүлүгү (кызмат көрсөтүүлөрдүн жаңы түрлөрүнүн пайда болушуна тез таасирин тийгизүү максатында компьютердик технологияларды колдонуу жана коомдун маалыматташтыруу шарттарына ылайык олуттуу кызмат көрсөтүүлөрдү трансформациялоо);

– кардарлардын жекече талаптарын канааттандырууга багытталгандыгы (коммуникациялык технологияларды пайдаланып кардарлардын талаптарын канааттандыруу үчүн персоналдык кызмат көрсөтүү);

– кызмат көрсөтүүдө кардарлар үчүн ыңгайлуу, жагымдуу шарттарды түзүү (убакытты жана тейлөөнүн баасынын үнөмдөлүшү);

– кызмат көрсөтүүнү кайта өндүрүү (МКТнын негизинде тейлөө кызматкерлердин жумушуна берилүү менен иштешинин натыйжасында тез

ылдамдык менен кардарлардын суроо-талаптарын аткаруусуна, кардарлардын кайрадан кайрылып келүүсүнө, жаңы кардарларды тартуусуна алып келиши).

Ар тармактагы адистеринин иш-аракеттерине стандарттык жана атайын программалык камсыздоону талдоолордун, адистиктердин өзгөчөлүктөрүнүн, колдонуу багыттары боюнча кесиптик ишмердүүлүккө МКТны колдонуунун төмөнкүдөй **мүмкүнчүлүктөрү** белгиленди, алар: локалдык жана глобалдык түйүндөр менен иштөөдө кардар менен адистин ортосунда маалыматтык алмашуу аракеттерин уюштуруу; компьютерде адистештирилген маалыматтарды визуалдаштыруу, сандык маалыматтарды графикалык интерпретациялоо; маалыматтар системасынын базалык берилиштерин кароодо керектүү маалыматты тандоо, кесиптик иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; 1С, Инфо-бухгалтер ж.б. программаларын экономикалык эсеп-кысаптарды автоматташтыруу максатында колдонуу; Project Expert, Forecast Expert, Audit Expert, Marketing Expert ж.б. проект-эксперт, бизнес-план программаларын пландаштыруу, чечимдерди кабыл алуу, колдоо системаларын арттыруу; Winzip, Winrar сыяктуу программалар көп өлчөмдөгү кесипке тиешелүү маанилүү маалыматтарды архивдештирүү жана сактоо, колдоно билүү; Фиделио, Ажур Hotel, Амадеус, Корс Кулинария, СамоТур, Парус Общепит, Лайтик-складдык каттоо, Ассоль-Дизайн сыяктуу адистештирилген программалык жана аппараттык жабдууларды, керектөөчүлөргө кызмат көрсөтүүнүн төлөмдөрүн жана документтерди электрондук кабыл алуу процессин автоматташтыруу; СИА-стандарттык моделдин негизинде укуктуулук эмес аракеттерден ишканалардын адистештирилген маалыматтарын сактоо каражаттарын колдонуу сыяктуу мүмкүнчүлүктөр эсептелет.

Демек, МКТны кесипке багыттап окутуу- стратегиялык Долбоорунун принциптерине, жумуш берүүчүлөрдүн талаптарына жана ар бир адистиктин өзгөчөлүктөрүнө, колдонуу багытына жана мүмкүнчүлүктөрүнө жараша ишке ашырылыш керек.

БИРИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Жаңы МКТны колледждердин окуу процессинде жана кесипке багыттап окутуу боюнча илимий педагогикалык адабияттардын, билим берүүдөгү системалуу жоболордун, практикалык жана теориялык негиздер изилдөөнүн биринчи милдетин чечүүгө түрткү болду. Биз караган окумуштуулардын илимий булактары орто кесиптик окуу жайларындагы окуу системасынын көйгөйлүү маселелерин жалпы кароо менен, ошонун ичинен МКТны кесипке багыттап окутууда жана аны колдонуунун илимий теориялык негиздери, педагогикалык шарттары каралбаганын айгинелеп турат.

Орто кесиптик окуу жайларынын нормативдик документтерин талдоодо орто кесиптик билим берүүнүн жаңы муундагы Мамлекеттик стандарттары иштелип жаткандыгы, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Токтомуна ылайык бекитилген Долбоордо ар бир адистик боюнча жалпы компетенттүүлүк берилгени менен анда кесиптик компетенттүүлүк көрсөтүлбөгөндүгү аныкталды. Колледждердин мамлекеттик нормативдик иш кагаздарын талдообузда адистиктер боюнча орто кесиптик окуу жайларынын окуу планын түзүүдө предметтердин удаалаштыгы, байланыштуулугу, теория менен практиканын тыгыз байланышы, жумуш берүүчүлөрдүн талаптарынын жеткиликсиздиги сыяктуу көйгөйлүү маселелер орун алган. Колледждердин техникалык профилдеги заманбап шайман-жабдыктары, компьютердик техникалык жабдуулар жана Интернетке эркин кирүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болуу орчундуу маселелердин бири бойдон калууда. Электрондук окуу китептери жокко эсе, окуу китептери жана окуу-методикалык көрсөтмөлөр жаңыланууну талап кылып жаткандыгы маалым болду.

«МКТны кесипке багыттап окутуунун максаты - орто кесиптик окуу жайларынын бүтүрүүчүсүнө келечекте жумуш менен камсыз болуусу үчүн МКТнын мүмкүнчүлүктөрүн максаттуу жана туура пайдалануу менен атаандаштыкка жөндөмдүү дараметин жана фундаменталдык билимин өз алдынча чыгармачылык менен өнүктүрүүгө жана кесиптик билимдерге,

билгичтиктерге жана көндүмдөргө даярдоо» – деген аныктама изилдөөнүн негизин түздү.

Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонууга даярдыгынын түзүмүн өз ара байланышкан үч компонент: **мотивациялык, когнитивдик** жана **кызматтык** сапаттуу көрсөткүчтөрдүн жана мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы деп белгиленди.

Ар тармактагы адистердин иш-аракеттерине ылайык стандарттык жана атайын компьютердик программалык жабдууларды анализдегенде кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонуунун төмөнкүдөй **мүмкүнчүлүктөрү** бар экендиги такталды: локалдык жана глобалдык түйүндөр менен иштөөдө кардар менен адистин ортосунда маалыматтык алмашуу аракеттерин уюштуруу; компьютерде адистештирилген маалыматтарды визуалдаштыруу, сандык маалыматтарды графикалык интерпретациялоо; маалыматтар системасынын базалык берилиштерин кароодо керектүү маалыматты тандоо, кесиптик иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; 1С, Инфо-бухгалтер ж.б. программаларын экономикалык эсеп-кысаптарды автоматташтыруу максатында колдонуу; Project Expert, Forecast Expert, Audit Expert, Marketing Expert ж.б. проект-эксперт, бизнес-план программаларын пландаштыруу, чечимдерди кабыл алуу, колдоо системаларын арттыруу; Winzip, Winrar сыяктуу программалар көп өлчөмдөгү кесипке тиешелүү маанилүү маалыматтарды архивдештирүү жана сактоо, колдоно билүү; Фиделио, Ажур Hotel, Амадеус, Корс Кулинария, СамоТур, Парус Общепит, Лайтик-складдык каттоо, Ассоль-Дизайн сыяктуу адистештирилген программалык жана аппараттык жабдууларды, керектөөчүлөргө кызмат көрсөтүүнүн төлөмдөрүн жана документтерди электрондук кабыл алуу процессин автоматташтыруу; СИА-стандарттык моделдин негизинде укуктуулук эмес аракеттерден ишканаларды адистештирилген маалыматтарын сактоо каражаттарын колдонуу.

Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуу бүтүрүүчүлөрдүн базар экономикасынын шартында атандаштыкка жөндөмдүү, талапка жооп берүүчү, маалыматтык компетенттүү адистерди сапаттуу даярдоого мүмкүнчүлүк түзөт.

2-ГЛАВА. КОЛЛЕДЖДЕРДЕ МААЛЫМАТТЫК КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ (МКТ) КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУНУН ЭФФЕКТИВДҮҮЛҮГҮН ЖОГОРУЛАТУУНУН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Колледждерде кесипке багыттап окутуу өзгөчөлүктөрүн, шарттарын аныктоонун илимий методдору

Колледждердин окуу системасында сапаттуу кесиптик билим берүүнү камсыз кылуу үчүн педагогикалык шарттарды методологияга таянуу менен иштеп чыгуу, кандайдыр бир таасирлердин негизинде окуу процесстердин динамикалык өзгөрүшүн жана жолдорун аныктоо изилдөөнүн натыйжалуулугун арттырат.

Изилдөөнүн фундаменталдык негизи инсанга багыттап окутуу, компетенттүүлүк, ишмердүүлүк, кесипке багыттап окутуу сыяктуу методологиялык идеяларга таянды. Компетенттүүлүк боюнча (В.И. Байденко [12], И.А. Зимняя [53], А.К. Маркова [103], А.В. Хуторской [163], О.А. Козлов [70] ж.б.) конкреттүү илимий изилдөөлөрү кесиптик билим берүүдө кесиптик, маалыматтык жана жалпы компетенциялардын мазмунун жана маңызын ачууга, профилдик даярдоону калыптандыруунун критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн кароого мүмкүнчүлүк берди. Мына ушул маселелер боюнча Кыргызстандын илимпоздорунун Ш.А. Алиев [5], Н.А. Асипова [7], Д.Б. Бабаев [9], Д.У. Байсалов [14], И.Б. Бекбоев [17], Э.М. Мамбетакунов [98], А.М. Мамытов [102], С.К. Калдыбаев [62], Г.Д. Панкова [128] жана башкалардын изилдөөлөрүндө каралган. Ал эми кесиптик багыттагы изилдөө тактикасынын ишмердүүлүк мамилеси боюнча (Л.С. Выготский [29], О.В. Данилова [37], М.И. Дьяченко [41] А.Н. Леонтьев [95], С.Л. Рубинштейн [141], Н.Ф. Талызина [151], Н.В. Кузьмина [74] ж.б.) окумуштуулардын идеялары кесиптик ишмердүүлүктүн өзгөчөлүктөрүн, инсандын өзүн-өзү өстүрүүгө багытталышын, умтулушун жана активдүүлүгүн өнүктүрүү иш-аракеттерин аныктоого таяныч болду.

Инсанга багытталган окутуунун негизги идеяларын К. Роджерс [140], А. Маслоу [104] ж.б. жана улуу кыргыз педагогу И. Бекбоевдун [17] илимий эмгектеринен алдык.

Тейлөө кесибиндеги МКТны окутуунун методикалык ыкмаларын талдоо боюнча орус окумуштуулары Т.Н. Ананьева [3], А.П. Ершов [48], Г.Д. Хорошавина [164], А.В. Медников [106], Е.В. Морарь [109], А.У. Садекова [143], В.Н. Орлова [124], Е.А. Шкабура [168] ж.б. изилдешкен. Кыргызстандын орто кесиптик билим берүү системасынын өнүгүшүнүн социалдык-педагогикалык өбөлгөлөрү тууралуу Ч.Б. Исакованын [58], колледждеги студенттерге үзгүлтүксүз билим берүү аркылуу базар экономикасынын шартына ылайык квалификациялуу адистерди кесипке даярдоону уюштуруунун жалпы педагогикалык шарттарын аныктоо К. Жакшылыкованын [45] жана окуу процессин инновациялык башкаруунун педагогикалык шарттары М.А. Мураталиеванын [112] изилдөөлөрүндө талданды. С.А. Нуржанова [118] изилдөөсүндө кадрларды кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу процессинде Информатика курсу боюнча окуу-методикалык курсун түзүү ар түрдүү тармактагы ишмердүүлүккө кадрларды кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатууда реалдуу билим сапаты үчүн эффективдүү методикалык каражат катары эсептелерин далилдеген. Илимий методдор изилдөөдөгү карама-каршылыктарды табуу жана андан кантип чыгуу, изилдөөнүн объектисин жана предметин аныктоо, көйгөйлүү маселелелердин теориялык негиздерин, жалпы педагогикалык шарттарын илимий негизде тастыктоого өбөлгө түздү. Ошондуктан, МКТны кесипке багыттап окутуунун өзгөчөлүктөрү, мүмкүнчүлүктөрү, педагогикалык шарттарын иштеп чыгуунун методологиясын жана теориялык, эмпирикалык илимий-изилдөө методдоруна басым жасадык. Анткени, ар кандай илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүдө алдын-ала коюлган максатка, милдеттерге жетүү үчүн ыңгайлуу ыкмаларды жана изилдөө методдорун туура тандап колдонуу зарылдыгы жатат. Биз изилдөөнүн объектисин колледждерде кесипке багыттап окутуунун системасы болгондуктан Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамдарын,

жоболорун жана билим берүүнү өнүктүрүүнүн туруктуу стратегиясын жана концепцияларын, Кыргыз Республикасынын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы (2018-2040-ж.) орто кесиптик окуу жайларынын мамлекеттик билим берүү стандарттарын жана окуу пландары сыяктуу нормативдик документтерди талдоо, илимий педагогикалык булактардагы фактыларды жана негиздөөлөрдү салыштыруу – методологиясы жана *теориялык анализ методдору* аркылуу ишке ашырылды.

Изилдөөдө илимий теориялык анализди колдонуу менен буга чейин белгилүү болгон окумуштуулардын (бул маалыматтар 1-главада кеңири талдоого алынган) илимий-изилдөөлөрүндөгү ар кесипке ээ болуучу студенттерди даярдай турган колледждердин окуу процессинде МКТны колдонууда тейлөө ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү жана мүмкүнчүлүктөрү, зарылчылыктары жетишерлик түрдө эсепке алынган эместиги белгилүү болду. Ошондой эле азыркы учурдагы маалыматтык коомдун шартында адистерди кесипке багыттап окутуунун илимий педагогикалык жоболору, окуу процессинде жумуш берүүчүлөрдүн ортосундагы кызматташтыктардын формалдуу негизде жүргүзүлүшү, маалыматтык-коммуникациялык чөйрөдө окуу иштерин уюштуруудагы методикалык иштерде туура багыттын тактала электиги жана окуу материалдарын өздөштүрүү сапатына көзөмөлдөө жүргүзүү, дисциплиналарды кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуунун педагогикалык шарттары жана окутуу технологиялары жетишерлик деңгээлде аныкталбагандыгын көрдүк. Педагогика илими практикалык илимдердин катарына киргендиктен, изилдөөдөгү акцент негизинен практикалык иш-аракеттерге басым жасалды. Башкача айтканда, аныкталган педагогикалык шарттар МКТны колдонуп кесипке багыттап окутууда кесиптик маселелерди камтыган окуу-методикалык комплексин иштеп чыгуу жана аны окуу процессинде ишке ашыруу зарылдыгын далилдейт.

Изилдөөдөгү коюлган экинчи милдетке ылайык *теориялык методунун* негизинде коомдун динамикалык өзгөрүү шартында кесипке багыттап окутуунун максатын, дидактикалык принциптерге таянуу менен жаңы

принциптерди, кесипке даярдоонун компоненттерин, педагогикалык шарттарды аныктоо менен аны ишке ашыруу технологиясын камтыган МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык моделин иштеп чыктык (2-главанын 2.2-параграфындагы «МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык модели» боюнча 2.6-сүрөт). Изилдөөдөгү методикалык модель колледждердин окуу процессинде студенттерди кесипке багыт алышын оптимизациялоого, студенттердин өз алдынча кесиптик билимдерин активдештирүүгө, окуу процессинде студенттерге келечектеги кесибинде практикалык билгичтиктерин, көндүмдөрүн МКТны колдонуу менен калыптандырууга багытталган. Түзүлгөн модель кесипке багыттап окутуунун илимий божомолун абстрактуу көрсөтмөлүү чагылдыруу менен системалаштырууга жардам берди.

Педагогика илиминде кеңири таралган *эмпирикалык методдорду* колдонуу менен маалыматтык технологияларды окуу процессинде жана студенттерди кесипке даярдоо боюнча колдонулуш деңгээлин иликтөө үчүн орто кесиптик окуу жайларынын иш кагаздарын карап чыгуу (стандарттар, окуу пландары, жумушчу программалары, окуу-методикалык комплекстери ж.б.), лекцияларга жана практикалык сабактарга катышуу, сурамжылоо, байкоо жүргүзүлдү. 2013-2014-окуу жылынын декабрь, январь айларында администрация (кафедра башчылары, окуу бөлүмүнүн кызматкерлери) жана окутуучулар менен атайын сурамжылоо анкетасын, аңгемелешүүлөрдү жүргүздүк.

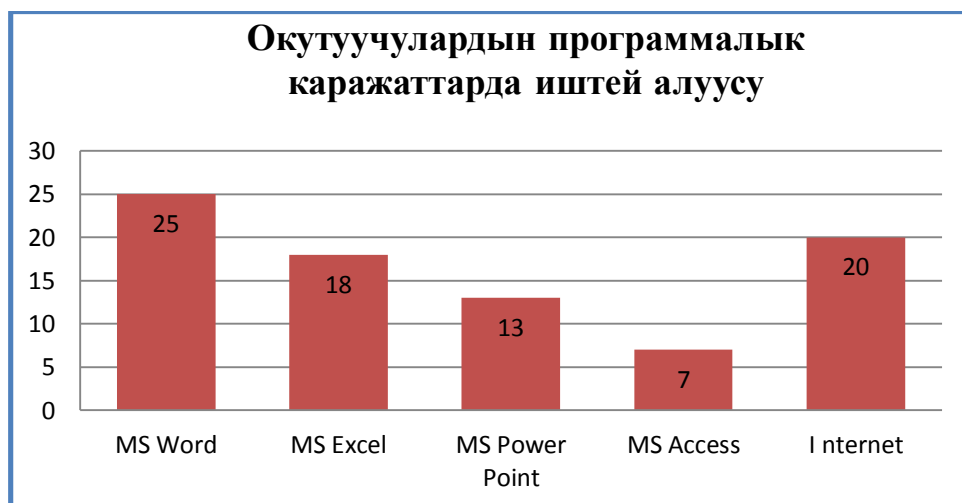
Анкетанын суроолору талапка ылайык адабият булактарынан алынып түзүлгөн [28], [136]. Берилген сурамжылоого Кыргыз мамлекеттик архитектура жана курулуш университетинен - 15, Кыргыз экономикалык университетинен – 22, «Экономика жана тейлөө» колледжинен – 26, «Туризм» академиясынан – 16 жана «Бишкек финансы жана экономика» академиясынан – 14, баардыгы болуп – 93 окутуучу катышты. Изилдөөгө керектүү маалыматтар экономика, укуктук, гуманитардык, тил, математика, информатика, кесиптик жана башка предметтерден сабак берген окутуучулардан алынды.

Анкетанын биринчи суроосуна: «Сиздин жумушчу ордуңуз кандай техникалык каражаттар менен жабдылган?» – 42,8% компьютер менен гана деп, 22% компьютер, принтер, сканер, проектор менен жабдылган, 35,2% жумуш ордубузда техникалык каражаттар «Жок» деп жооп беришкен.

«Сиз сабакты маалыматтык технологияларды көбүрөөк колдонуп өтөсүзбү?» – деген суроого, респонденттер:- дайыма колдоном – деп 15%, шартка жараша колдоном – деп 54,2 %, кээде колдоном – деп 23,8%, такыр колдонбойм – деп 7% жооп беришкен.

Сиз маалыматтык технологиялар чөйрөсүндө квалификацияны жогорулатууга муктажсызбы? – деген суроого - Ооба деп, 74,5 %, – Жок деп, 9 %, 17,5% – Жооп берүү кыйын деген жоопторун беришкен.

Сиздин кандай каалооңуз жана сунуштарыңыз бар? – деген суроого, – компьютердик программалар боюнча квалификациясын жогорулатууну, Интернетке эркин, бекер кирүү мүмкүнчүлүгү болсо, – деген сунуштарын киргизишкен. Окутуучулардын кайсы маалыматтык каражаттарда канчалык деңгээлде иштей аларын биз 2.3- сүрөттөн көрөбүз.

2.3-сүрөт. Окутуучулардын программалык каражаттарда иштей алуусу боюнча гистограммасы

Окутуучулар менен аңгемелешүүдө студенттердин Интернетти колдонуу менен курстук иштерди, докладдарды жана башка маалыматтарды даяр таап, аларды эч кандай иштеп чыкпастан тапшырып, кээ бир окутуучулар ал ишти

кылдаттык менен текшербестен кабыл алуусу билимдин сапатын начарлоосуна алып келүүсүн айтышкан. Ошондой эле жумушчу ордунда жеке компьютер жана кошумча оргтехникалык жабдуулар, Интернетке кирүү мүмкүнчүлүгү чектелгендиктен, студенттердин өз алдынча иштерин, билимдерин баалоо традициялык жол менен гана өткөрүлүп жатат. Электрондук колдонмолоруна талаптардын жоктугунан методикалык көрсөтмөлөр, лекциялар кагаз бетинде гана калып, көп убакытка чейин жаңыртылбайт, студенттерге жеткиликсиз болууда. Атайын байкоолордун жана аңгемелешүүлөрдүн негизинде информатика курсу боюнча студенттердин лабораториялык иштерди аткарууда берилген тапшырмалар тема боюнча гана иштелип, кийинки темалар менен байланыштуулугу жана удаалаштыгы, кесиптик предметтер менен байланыштуулугу, кесиптик багыттагы мисалдар үстүртөн гана берилерин билдик. Ошондой эле колледждердин окуу планында кесиптик предметтер менен «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы удаалаш бир семестрде окутулуп, кээ бир кесиптик предметтеги түшүнүктөрдү камтыган мисалдар компьютерде практикалык сабактарда жеткиликтүү берүү кыйындыкты жаратат деген пикирлерин билдиришти.

Сурамжылоонун негизинде педагогикалык ишмердүүлүктү аркалаган педагогикалык курамда эмгек стажы 15 жылдан ашкан окутуучулар аз экендигин, ал эми 11-15 жылга чейинки окутуучулар көп курамды түзөрүн төмөнкү гистограмма айкындап турат (2.4-сүрөт).

Анткени, эмгек стажысы он беш жылдан ашкан окутуучулардын көпчүлүгү компьютер менен иштей албастыктарын ачык айтышкан. Сурамжылоого катышкан респонденттер компьютердик технологияларды начар билишсе да окуу процессине колдонууга аракет кылышат. Мунун өзү кээ бир окутуучулардын МКТны колдонууну билбесе да компетенттүү техникалык персоналды же кесипкөй адистин жардамы менен даяр иштелип чыккан программалык продуктуну колдонуп сабактарын өтүшөт. Окуу процессинин натыйжалуулугу жана сапаттуулугу окутуу учурунда окутуучулар колдонгон методдор менен тыгыз байланышкан. Азыркы жаңы маалыматтык

технологиялар окутуучуларга өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүн жаңыча алып барууга түрткү берет.

2.4-сүрөт. Окутуучулардын педагогикалык ишмердүүлүктөгү эмгек стажысы боюнча гистограмма

Сурамжылоонун жана бетме-бет аңгемелешүүнүн, байкоолордун жыйынтыгын талдоонун негизинде жалпы жана кесиптик дисциплиналарды окутууда жаңы маалыматтык технологияларды толук жайылтууга тоскоол болгон себептер аныкталды:

- окутуучулардын МКТ областындагы методикалык даярдыгынын начардыгы;
- жаш кадрлардын педагогикалык даярдыгынын жоктугу;
- окутууда заманбап техникалык каражаттардын жетишсиздиги;
- предметтер ортосундагы байланыштын кагаз жүзүндө гана берилип, ал эми анын иш жүзүндө аткарылбай жатышы;
- компьютердик технологияларды колдонуу менен лекция жана практикалык сабактарды, студенттердин өз алдынча иштерин, тест жана башка сынактарды компьютер аркылуу жүргүзүүнү натыйжалуу уюштуруу үчүн компьютердик технологиялык билиминин начардыгы;
- окутуучулардын ар бир темага жана модулдук структурага жараша кесиптик багыттагы комплекстүү тапшырмалардын, методикалык көрсөтмөлөрдүн иштеп чыга электиги;

– көпчүлүк орто кесиптик окуу жайларында студенттердин Интернетке акысыз кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ эместиги.

Окутуучу окуу процессинин жаңы талаптарына ылайык өзүнүн кесиптик деңгээлин үзгүлтүксүз жогорулатып туруш керек. Мына ошондуктан, окутуучулардын көпчүлүгү МКТны колдонуу дараметин жогорулатуу үчүн курстарга муктаж экенин билдиришкен.

Окутуучулардан сырткары илимий изилдөөнүн мазмунуна ылайык жумуш берүүчү жоопкерчилиги чектелген компаниялар (ЖЧК): «Gloval Travel Point», «Teztour», «AppleTour», «Interline», «AirFresh», «Aksaitravel», «Майя Тур»; туристтик компаниялар: «Саякат Travel», «Kyrgyzstanfingtravel», «Gulput Tur», «Exotiic Tour», «Асыл Travel», «Muzatravel», «Kyrgyz Concept», «Travelling», «Totel», «Эр-Эм»; жарнамалык агентстволор: «Дене тарбия жана спорттук, рекреациялык туризм», «Ак илек», «Намыс»; мейманканалар: «Эльдорадо», «Достук», «Саякат» сыяктуу – 21 туристтик мекемелердин адистеринен сурамжылоо жүргүзүлгөн. Жумуш берүүчүлөр суроолорго төмөнкүдөй жоопторду беришкен:

1. Сиздин ишканаңызда акыркы беш жылдагы бүтүрүүчүлөр иштешеби? - деген суроого 71,5% - Ооба, 28,5%, -Жок – деп жооп беришкен.

2. Сиз окуу жайларындагы Туризм адистиги боюнча бүтүрүүчүлөрдү кандай баалайсыз? Респонденттердин 90% окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн теориялык билимин жакшы деп, ал эми практикалык билимин орто деп баалашкан.

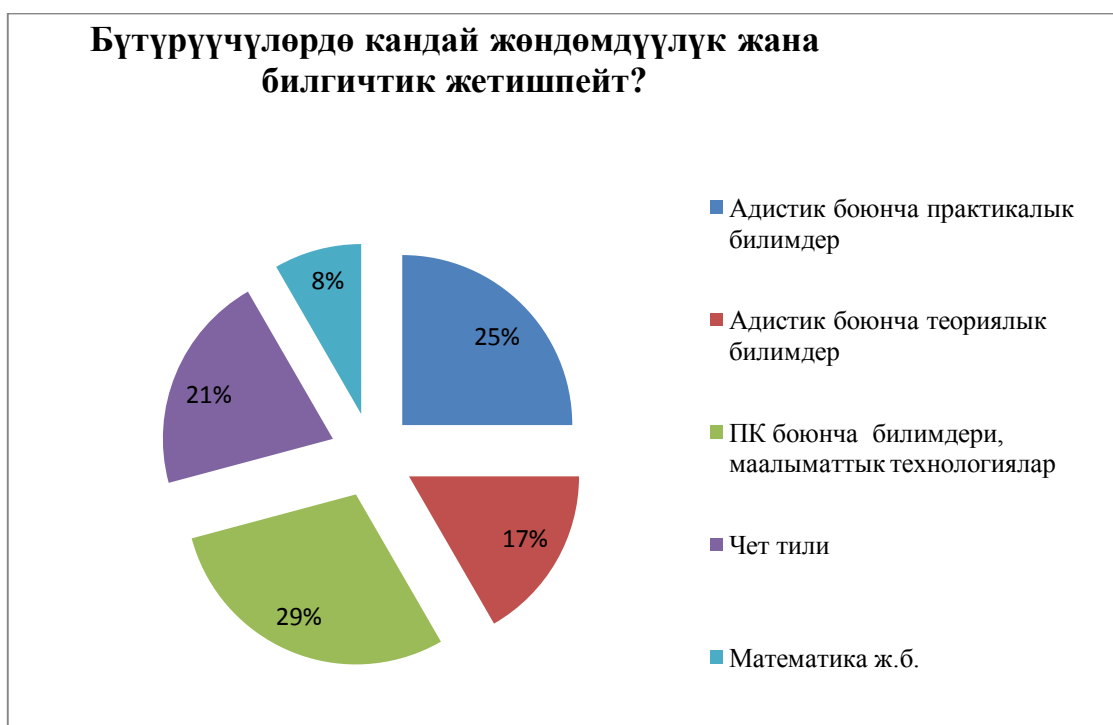
3. Сизди бүтүрүүчүлөрдүн кандай кесиптик билгичтиги көбүрөөк кызыктырат деген суроого:

а) маалыматтык технологиялар боюнча билимдери – 36,6 %;

б) чет тилди билүүсү -34%;

в) кесиптик билимдерин- 29,4%.

4. Бүтүрүүчүлөрдө кандай билим жана билгичтик жетишпейт? – деген суроонун жообун төмөнкү диаграммада көрсөк болот (2.5-сүрөт).

2.5.-сүрөт. Бүтүрүүчүлөрдүн билимдери жана билгичтиги боюнча диаграмма

Туристтик мекемелердин өкүлдөрүнүн жоопторуна ылайык компьютердик технология боюнча студенттердин билими биринчи ордунда тураарына теория менен практиканын тыгыз байланышын өркүндөтүү зарыл экендигине ынандык. Биз ушул жооптордон жаш адистердин жумушка орношуусуна биринчиден, маалыматтык технологиялар боюнча билими жана чет тилди билүүсү, экинчиден адистик билимдери талап кылынарын баса көрсөтүшкөн. Ошондой эле теория менен практиканын тыгыз байланышын өркүндөтүү зарыл экендигин билдиришкен. Азыркы базар экономика шартында ар кандай чечимдерди кабыл алууга жана атаандаштыкка туруштук бере ала турган жөндөмдүү ар дайым үзгүлтүксүз билим алууга даяр компетенттүү адистер талап кылынат. Ал эми жумуш берүүчүлөр азыркы талапка жооп берген бүтүрүүчүлөрдү гана жумуш менен камсыз кыла алышат.

Биздин изилдөөнүн эң негизги респонденти болгон студенттерден МКТны өздөштүрүүдө кандай көйгөйлүү маселелерге туш болгондуктарын билүү максатында 2013-2014-окуу жылынын декабрь, январь айларында атайын сурамжылоо анкетасын жүргүздүк. Сурамжылоого Бишкек шаарынын жогорку

жана орто кесиптик окуу жайларынын күндүзгү окуу формасында окуган студенттер катышышты, бардыгы болуп – 105, алардын ичинен: Экономика жана тейлөө колледжинен – 24; Туризм академиясынан – 29; Кыргыз экономикалык университетинен – 15; Кыргыз мамлекеттик архитектура жана курулуш университетинен – 22; Бишкек финансы жана экономика академиясынан – 15.

Сурамжылоодо «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» предмети керектүү жана пайдалуубу? – деген суроого студенттердин 97,8 % «-Ооба» деп жооп беришкен.

Сиз кайсы негизги программалык каражаттар менен иштей аласыз? – деген суроого, студенттердин – 32% компьютер менен иштей аларын, 28 % MS Windows операциялык системасын ишке киргизе аларын, ал эми 9% кошумча түзүлүштөрдүн драйверин орното аларын, 19% керектүү офистик программалар, 12% башка программалар менен иштей ала тургандыктарын көрсөтүшкөн. Студенттердин 93% – Интернеттен керектүү маалыматтарды таба алышарын, 58% үйүндө персоналдык компютери бар экендигин, 14% жакында сатып аларын, 16% компютери жок, 12% – Жооп берүү кыйын, – деп жооп беришкен. Сиздин үйүнүздөгү компьютер Интернетке туташканбы? – деген суроого 23% – үйүндө компьютер Интернетке туташтырылган, 7% – жакында туташтырыларын, 70% – Интернетке туташтырылбаган деген жоопторун беришкен. Ал эми Сиз окуган окуу жайда Интернет барбы? – деген суроого 40% – Ооба, ал эми 60% ти – Жок, деп жооп беришкен. Ал төлөмү мененби? – деген суроого – 100% – Ооба, деп жооп беришкен. Окуу процессинде МКТ жогорку деңгээлде колдонулуп жатабы? деген суроого «Ооба» деп – 50%, «Жок» деп – 4%, дагы жакшы көбүрөөк окутулса деп – 46% жообун беришкен. Келечекте кесиптик ишмердүүлүккө колдонуу үчүн сунушталган кайсы программалык каражаттарды оптималдуу деп эсептейсиз? – деген суроого: MS Word, MS Excel, MS Power Point, Internet, Amadeus, Ажур Hotel, 1С Мекеме, Pinnacle Studio ж.б. деген программаларды көрсөтүшкөн.

Мына ушул сурамжылоолордун негизинде студенттердин компютерди колдонууга кызыгуусу жыл сайын өсүп жаткандыгын, информатика областында

алган билимдерин, көндүмдөрүн, билгичтигин мындан ары өркүндөтүү үчүн дагы компьютердик прикладдык программаларды үйрөнүүгө ынтызарлыктарын байкаса болот. Жумуш берүүчүлөр болсо азыркы талапка жооп берген бүтүрүүчүлөрдү гана жумуш менен камсыз кыла алышаары жана тейлөө адистерине болгон талаптын өсүп жаткандыгы маалым болду. Ал эми окутуучулар МКТ боюнча курс-семинарлардын, тажрыйбаларды бөлүшүү үчүн педагогикалык окуулардын, өз ара сабактарга катышып туруулары, предметтик байланышты арттыруу үчүн окутуучулар арасындагы өз ара кызматташтыктарды ишке ашыруунун зарылдыгын баса белгилешкен.

Орто кесиптик окуу жайларынын нормативдик документтерин талдоодо орто кесиптик билим берүүнүн жаңы муундагы Мамлекеттик стандарттары 2008-жылдан бери 45 адистик боюнча иштелип жаткандыгы, ал эми 30 стандарттын бекитүүгө даярдалып жатканы маалым болду. Кыргыз Республикасынын Токтомуна ылайык бекитилген бүтүрүүчүлөрдүн компетенттүүлүк негиздеги Долбоордо ар бир адистик боюнча жалпы компетенттүүлүк берилгени менен анда кесиптик компетенттүүлүктү жумуш берүүчүлөрдүн талабына ылайык, ар бир адистиктин өзгөчөлүгүнө жараша иштеп чыгуу керектиги белгиленген. Колледждердин окуу планын түзүүдө базалык жана кесиптик циклдеги дисциплиналардын удаалаштыгы, кесиптик дисциплиналардан кийин «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» кесипке багытталган маселелер менен улантылып билим, билгичтиги калыптандырылса, жумуш берүүчүлөрдүн суроо-талаптарын эске алуу менен, конок-лекцияларды уюштуруу, өндүрүштүк практикаларга жумуш берүүчүлөрдүн сезон учурунун графиги менен туура келүүсүнө, студенттерге өз алдынча иштөөсүнө көңүл буруулары зарыл экендиги аныкталды.

Сурамжылоодогу суроо-жооптор окутуучуларга жана изилдөөчүлөргө өздүк жана окуу ишмердүүлүккө МКТны колдонуу деңгээлине баа берүүсүнө мүмкүнчүлүк берди.

Тейлөө кесибинде окуган студенттер үчүн мамлекеттик орто кесиптик окуу жайларынын нормативдик иш кагаздарын талдаганда, тейлөө

ишмердүүлүгүндө, МКТны колдонууда бүтүрүүчүлөрдүн квалификациялык мүнөздөмөсү орто кесиптик окуу жайларынын мазмунуна ылайык келбейт деп тыянак чыгарсак болот. Ошондуктан, тейлөө чөйрөсүндөгү келечектеги адистерди даярдоодо орто кесиптик окуу жайында бүтүрүүчүлөрдүн квалификациялык мүнөздөмөлөрүнө ылайык жаңы стандартты маалыматтык технологиялардын негизинде студенттердин толук билим алуусуна, билгичтиктеринин калыптануусуна ээ болуусун оптималдаштыруу үчүн ар бир предметке кошумча жалпы жана кесиптик компетенцияларды киргизүү менен иштеп чыгуу зарыл деген тыянакка келдик.

Текшерилүүчү кубулуштар ортосундагы сандык көз карандылыктарды далилдөөдө эксперимент жана суроо-жооп методдору аркылуу алынган маалыматтарды иштеп чыгуу үчүн математикалык жана статистикалык методдору колдонулат. Аларга каттоо, шкалаштыруу, даражасына карай көрсөткүч методдору кирет. Педагогикалык эксперимент жумушчу божомолдун негизин, изилденип жаткан маселенин иштелмесин, экспериментти өткөрүү үчүн конкреттүү пландын түзүлүшүн, жыйынтыктарды так белгилөөсүн, акыркы тыянактардын так, даана, натыйжалуу чыгуусун талап кылат. Эксперимент пайда болгон божомолдоону текшерүү үчүн өткөрүлөт.

Изилдөөнүн максатына ылайык колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттарын аныктоо менен анын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү жана студенттердин билим билгичтиктерин баалоо критерийлеринин шкаласы орто пайыздык *катыш* аркылуу аныкталды. Студенттердин билим, билгичтик деңгээлин так аныктоо үчүн П.В. Симоновдун моделинин негизинде МКТны колдонуу боюнча студенттердин даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлеринин таблицасын кошумча иштеп чыктык (2.3-параграфтын 2.2-таблицасын караңыз) жана студенттердин билим, билгичтик деңгээлинин көрсөткүчтөрүн эсептөө үчүн П.В. Симоновдун формуласын $СОД = (AX + BY + CZ) / NP$ (мында А, В, С-билим, билгичтигинин коэффициенти, X, Y, Z – жалпы баалардын саны, мисалы, «5», «4», «3» сыяктуу, N - группадагы студенттердин саны, P – окулуучу предметтердин саны) колдондук. Бул формула

студенттердин билим, билгичтигинин деңгээлдерин так жана туура аныктоого көмөк берди [147]. Тестирлөөдөгү жыйынтыктардын анализи А.В.Усованын методикасы аркылуу студенттин окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти $K = \frac{1}{nN} \sum_{i=1}^N n_i$ формуласы аркылуу эсептелди. Мында, n – суроолордун саны, n_i – окутуунун жыйынтыгында i – студент тарабынан берилген туура жооптордун саны, N – студенттердин саны [156].

Эксперименттик тыянактардын бекемдиги эксперименттин шарттарын сактоодон көз каранды болот. Эгер жаңы ыктардын натыйжалуулугу текшерилсе, анда окутуунун шарттары эксперименталдык жана текшерүүчү тайпаларда бирдей болуусу зарыл. Биздин изилдөөдөгү белгиленген жалпы педагогикалык шарттарды канааттандырган жана тейлөө адистиктерин даярдай турган окуу жайларынын ичинен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетиндеги «Экономика жана тейлөө», «Экономика жана инновациялык технологиялар» жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетиндеги орто кесиптик билим берүү колледждери тандалып алынды.

Жүргүзүлүүчү эксперименттерди төмөнкүдөй: аныктоочу; калыптандыруучу деген этаптарга бөлдүк.

1. Аныктоочу эксперимент (2014-ж.) колледждерде окуу дисциплиналарынын кесипке багыттап окутуунун илимий жоболору жана теориялык негиздери, МКТны колдонуу мүмкүнчүлүктөрү, алардын окутуу процессинде пайдаланылыш деңгээли, окуу-методикалык, электрондук окуу-методикалык комплекстерин жана окуу китептеринин колдонулушун иликтөөгө алды. Мындан тышкары, кесиптик колледждерде кесиптик ишмердүүлүктөрдү калыптандырууга багытталган иштерди уюштуруунун абалы, түзүлгөн шарттары, аларды уюштурууда МКТны колдонуунун абалы боюнча байкоолор, анкеталык сурамжылоолор, пикир алмашуулар уюштурулду. Бул иш аракеттер боюнча изилдөөнүн 2-главанын башында кеңири берилген. Колледждерде окуган студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуудагы даярдык деңгээлдери, аракеттенүү, иликтөө иштери боюнча тиешелүү маалыматтар

чогултулуп такталды. Изилдөөнүн уюштуруу иштеринде (2015-ж.) контролдук жана эксперименталдык группаларды тактоо, кесипке багыттап окутууда МКТ боюнча даярдыгына карата даярдалган методикалык материалдардын мазмундарын аныктоо иштери жүргүзүлдү. Бул иликтөөдө МКТнын колдонулушун максатка ылайык келтирүү, коммуникациялык түйүндөрдүн жана Интернетке кошулуу шарттарын тактоо, локалдык байланыш системаларын түзүү ж.б.у.с. иштер жүргүзүлгөн.

2. Калыптандыруучу эксперимент мазмуну боюнча салыштырмалуу анализ жүргүзүүгө багытталып, студенттердин кесиптик ишмердүүлүктө МКТны пайдалануу деңгээлдери педагогикалык эксперименттин башталышында (диагностикалык түрдө текшерүү); эксперименталдык иштин жүрүшүндө (аралык ортосундагы текшерүүлөр); эксперименталдык иштин аяктоо этабында (жыйынтыктоочу текшерүү) мезгил-мезгили менен бааланып турду. Бардык эксперименталдык иштерге М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин «Экономика жана тейлөө колледжиндеги» «Финансы» (тармактар боюнча) жана «Туризм» адистигинде окуган студенттерден – Э1 эксперименталдык, К1 контролдук, Эл аралык инновациялык технологиялар университетиндеги экономика жана инновациялык технологиялар колледжинин «Финансы» (тармактар боюнча) адистигинде окуган студенттерден – Э2 эксперименталдык, К2 контролдук, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин колледжинин «Туризм» адистиги боюнча окуган студенттерден Э3 эксперименталдык группасы, К3 контролдук группалары тандалып алынды. Эксперименттик студенттердин саны контролдук группаларда жалпысынан 77 студентти, ал эми эксперименталдык группалар 80 студентти түздү. Экспериментке жалпысынан – 157 студент тартылды. Контролдук группаларда сабак традициялык негизде өткөрүлгөн: ар дисциплиналарды окутууда эч кандай өзгөртүүлөр окуу планында каралган жок; «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча лекциялык материалдар жана практикалык иштер жалпысынан берилген; МКТны кесипке багыттап окутууда

ар түрдүү каражаттар жана ыкмалар системалаштырылбаган түрдө колдонулган; теориялык материалдар боюнча анкета жүргүзүү, базалык маселелерди чыгаруунун үлгүсүн берүү, «стандарттык эмес» маселелерди чыгаруу иштери бул группаларда каралган жок; кесиптик иш-аракетинде компьютердик технологияларды колдонуу зарылчылыгы түшүндүрүү жана аларга кесиптик ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга карата даярдалган тапшырмалардын топтомдору колдонулган жок.

Ал эми эксперименталдык группаларда тескерисинче, изилдөө боюнча аныкталган педагогикалык шарттардын негизинде методикалык-уюштуруу иштери каралып эксперимент жүргүзүлдү. Эксперименталдык иштин жыйынтыктары теориялык анализдердин негизинде биз сунуштаган педагогикалык, методикалык шарттарды баалоого жана текшерүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Бул изилдөөдөгү божомолдордун туура жана натыйжалуу тастыкталышы илимий методологиялык жана методдордун негизинде жүргүзүлгөн изденүү иш аракеттери кесиптик билим берүү системасында студенттерди МКТны колдонуу менен кесипке даярдоого чоң өбөлгө берет.

2.2. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутууну өркүндөтүүнүн педагогикалык шарттары

Өтө тездик менен өсүп бара жаткан кесиптик ишмердүүлүктүн маалыматтык технологиялык базасы билим берүү системасында адис-аткаруучуну сабаттуулукка гана эмес, жетилген инсан катары сын көз менен караган жана тез кабыл алган, ылдамдык менен өсүп бара жаткан маалыматтык коомдун агымына даяр жана өз алдынча үзгүлтүксүз билим алууга жөндөмдүү болгон, базар экономикасына ылайык жумушчу ордун камсыз кыла ала турган компетенттүү адистерди талап кылат.

Ал эми республикабыздын окуу жайлары жаңы маалыматтык технологияларды пайдалануу менен окуу процессин жакшыртуу, коомдун

талабына ылайыктуу адистерди даярдоо, жаңыланган билимдерге ээ болуу максатын көздөйт. Маалыматтык коом мамлекеттик өндүрүштө жана кайра иштетүүдө прогрессивдүү өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн өзүнүн мүчөлөрүнө үзгүлтүксүз билим берүүнүн функциясын ишке ашырат. Мына ушул максатта билим берүүнүн системасы же башкача айтканда билим берүү институтунун комплекси түзүлөт. Билим берүү институтунун негизги максаты билим берүү программаларын ишке ашыруу болуп эсептелет. Өзүнүн уюштурулган укуктук формасы боюнча билим берүү уюмдары мамлекеттик, муниципалдык, мамлекеттик эмес (менчик, коомдук жана диний) болушу мүмкүн. Кыргыз Республикасында жалпы (негизги жана кошумча) жана кесиптик (негизги жана кошумча) билим берүү программалары ишке ашырылат. Инсандын кесиптик билим берүү программаларын өздөштүрүү менен коомдо жашоого адаптацияланышын жана жалпы маданиятка калыптанышын, туура тандоосун жалпы билим берүү программалары багыттайт. Жалпы билим берүү программаларына: мектепке чейинки билим берүү программалары; баштапкы жалпы билим берүү программалары; орто жалпы билим берүү программалары; кошумча билим берүү программалары кирет.

Орто кесиптик окуу жайларынын окуу процесси Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы жана орто кесиптик билим берүү уюмдары жөнүндөгү типтүү жоболор, Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген мамлекеттик стандарттар аркылуу көзөмөлгө алынат [52, 97,126]. Жогоруда айтылгандарга ылайык орто атайын кесиптик окуу жайлары төмөндөгүдөй түргө бөлүнөт:

училище – маданият жана искусство тармагында орто билим берүүдө кийинки техникалык жана кесиптик окуу программаларын негизги орто кесиптик билим берүүнүн базалык деңгээлинде ишке ашыруучу атайын окуу жайы;

колледж – орто кесиптик билим берүүнүн *базалык* жана *жогорку* деңгээлдеги кесиптик окуу программаларын ишке ашыруучу атайын орто окуу

жайы [52]. «Колледж» (англ. college) англис тилинен которгондо, жогорку орто окуу жайы дегенди түшүндүрөт.

Демек, жогоруда айтылган аныктама колледждерде студенттерге атайын билим берүү менен кесиптик ишмердүүлүккө базалык деңгээлде гана эмес, жогорку деңгээлде даярдоо керектигин айкындап турат.

Колледждин максаты – базар экономикасынын талаптарына жооп берген өзүнүн кесибин так өздөштүргөн профилдик жана жогорку деңгээлдеги квалификацияга ээ жана компетенттүү адистерди даярдоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык адистик боюнча окуу процессин уюштурууну камсыз кылуу, социалдык жана кесиптик мобилдүүлүгүн, ар дайым кесиптик чыгармачылыгын өстүрүүсүнө түрткү берүү болуп эсептелет [180].

Эгерде колледждерде адистерди традициялык окутуунун негизинде даярдоо студенттердин билимдерге, билгичтикке, көндүмдөргө ээ болуусун чектөөсүнө, базар экономикасынын талаптарына жооп бербеген кадрларга ээ болушубуз мүмкүн. Маалыматтык коомдун билим берүү мейкиндиги компьютердик технологияларды колдонууну ар дайым өркүндөтүп туруу зарылчылыгына басым коет. Ушуга байланыштуу колледждердеги студенттердин окуу процессиндеги маалыматтык даярдыгы өзгөчө мааниге ээ болуу менен МКТ чөйрөсүндөгү билимдери, билгичтиктери, көндүмдөрү интеграцияланган бүтүн системанын ишмердүүлүгүн камсыз кыла алат.

Педагогикалык ишмердүүлүктүн эң бир негизги чыгармачылык иш аракеттери профилдик окуу процессинде методикалык модель боюнча иш алып баруусу эсептелет. Моделдештирүү – ордун алмаштыруучу объект (модель) менен арачылыкта таанып билүүнүн жалпы илимий методу. Моделдештирүүнүн өзгөчөлүгү абстракция, окшоштук, божомолдорду жана башка категорияларды колдонуу менен таанып билүү методдорунун спецификалык формаларын аныктайт. Сунушталган моделге эң негизги коюлуучу талап – моделди изилдөөнүн негизинде оригиналы жөнүндө жаңы билимди алуу мүмкүнчүлүгүн жана ошолордун олуттуу касиеттери, параметрлери боюнча анын реалдуу

чындыкка дал келишин изилдөөдө жатат. Педагогикада моделдештирүү проблемаларын окумуштуулар А. Н. Дахин [40], М.Г. Макаренко [101] ж.б. изилдөөгө алышкан. Ал окумуштуулар методикалык моделде окутуунун максаты; окутуунун мазмуну; методдору жана ыкмалары; окуу процессинде контроль, баалоо; окутуучулардын өздөштүрүү процессиндеги психология-педагогикалык негиздер; методикалык ишмердүүлүктүн ар түрлөрүн ишке ашыруунун жыйынтыктарын жалпылоо; предметтер ортосундагы жана өз ара байланыштар; окуу жана методикалык тапшырмаларды окутуу учурунда аларды иштеп чыгуу ыкмалары сыяктуу объектилер камтылыш керек деген идеяны билдиришкен.

Жыйынтыктап айтканда, методикалык модель ишмердүүлүктү ишке ашыруунун максаты жана каражаты катары каралат. Алар бүтүндүүлүгү жана белгилүү даражада ачыктуулугу, ошондой эле аларды кайрадан түзүлүшүн оңдоого, моделдин элементтеринин ортосундагы кошумча функционалдык байланыштарды таап чыгууга боло тургандыгы менен мүнөздөлөт. Мына ушул негизде методикалык объектилер жөнүндө жаңы билимдерди алуу мүмкүнчүлүгүн болжолдойт.

Ал эми кесипке багыттап окутуу процессинде методикалык моделди ишке ашырууда анын элементтери төмөнкү суроолорго жооп берүүсү керек: эмне үчүн окутуу керек? (окутуунун максаты); окутуу эмнеге негизделет? (окутуу принциптери); кантип окутуу керек? (окутуу технологиясы) сыяктуу компоненттерден турган бирдиктүү методикалык системаны түзүү керек. Методикалык системанын түзүлүшү окутуу технологиясынын: түшүнүк, өнүктүрүү, колдонуу, интеграция негизинде түзүлгөн төрт элементти камтыйт. Коюлган милдет боюнча педагогикалык шарттарды ишке ашыруу үчүн методикалык модель түзүлдү (2.6-сүрөт). Түзүлгөн методикалык моделдин элементтерине кыскача токтолобуз:

I. МКТны кесипке багыттап окутуунун максаты. Азыркы замандагы окутуунун максаты – социалдык баалуулук ишмердүүлүгүн арттыруу үчүн инсандын коомго жана жеке өзүнө керек болгон касиеттерди өнүктүрүү.

Окутуунун максаты коомдун өнүгүү этабында социалдык шарттардын талаптарына, илимдин-билимдин өнүгүү деңгээлдеринин таасири астында динамикалык өзгөрүлүп турат

2.6-сүрөт. МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык системасы

Ал эми орто кесиптик билим берүүдөгү Мамлекеттик билим берүү стандартынын негизги кесиптик билим берүү программасынын (КОББ МББС НКББП) окутуу жаатындагы жалпы даярдоонун максаты болуп «гуманитардык, социалдык, экономикалык, математикалык жана табигый илимдердин негиздери жаатында даярдоо, бүтүрүүчүгө тандап алган иш чөйрөсүндө ийгиликтүү иштөөгө мүмкүндүк берүүчү, анын социалдык мобилдүүлүгүнө жана эмгек

рыногундагы туруктуулугуна өбөлгө түзүүчү универсалдуу жана кесиптик адистешкен компетенцияларга ээ болуу эсептелет» деп берилген [126]. Биз изилдөөнүн «МКТны кесипке багыттап окутуунун максаты – орто кесиптик окуу жайларынын бүтүрүүчүсүнө келечекте жумуш менен камсыз болуусу үчүн МКТнын мүмкүнчүлүктөрүн максаттуу жана туура пайдалануу менен атаандаштыкка жөндөмдүү дараметин жана фундаменталдык билимин өз алдынча чыгармачылык менен өнүктүрүүгө жана кесиптик билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө даярдоо» -деген аныктаманы негиз кылып алдык.

II.МКТны кесипке багыттап окутуунун принциптери. Принцип – бул жобо, педагогикалык процесстеги негизги талаптардын туюнтулушу, нормативдик категория катары ар кандай этапта аткарылышы зарыл. Кыргыз Республикасында билим берүүнү замандын талабына жараша өнүктүрүү максатында акыркы жылдары бир нече маанилүү документтер: «Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2020-жылга чейин өнүктүрүү Концепциясы», «Кыргыз Республикасындагы билим берүүнү 2012-2020-жылдарда өнүктүрүү Стратегиясы», «Жалпы мектептик билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты», «2018-2022-жылдарга Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» өнүктүрүү программасы жана «2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы» кабыл алынган [71], [114]. Азыркы Кыргыз Республикасынын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында «Кесиптик билим берүү системасы менен эмгек рыногунун шайкештигин камсыз кылуу; динамикалуу өзгөрүп жаткан дүйнөнүн шартында эмгек рыногунда талап кылынган компетенцияларды болжолдоонун жана баалоонун негизинде эмгек рыногундагы муктаждыктарды түзүүнүн методологиясын кайра карап чыгуу» деген милдет коюлган. Ушул милдетке ылайык кесипке багыттап окутуу принциптери жалпы дидактикалык принциптердин (удаалаштыгы, системалуулугу, бүтүндүгү, байланыштуулугу, проблемалуулугу), орто кесиптик окуу жайларда даярдоолорунун жоболорунун, Стратегиялык

долбоорлорунун негизинде иштелип чыгат, төмөндөгүдөй принциптерди камтыйт:

- окутууну өндүрүштүк эмгек менен байланыштыруу (практика менен теориянын байланышы, өндүрүштүк окутууда типтүү кесиптик маселелерди трансформациялоо жана табуу);
- кесиптик окутуунун модулдуулугу;
- кесиптик мобилдүүлүк принциби (техникалык каражаттарды, технологиялык процесстерди, жаңы адистиктерди тез ыкчам өздөштүрүүсүн өнүктүрүү, өз алдынча жана үзгүлтүксүз билим алууга болгон талабын калыптандыруу);
- өндүрүштүк окуу чөйрөсүн түзүү (керектүү сапаттагы окуу материалдык базаны, адекваттуу жагдайларды, жагымдуу окуу шарттарды, өндүрүштүк практиканы камсыз кылуу);
- экономикалык максаттуулук (адистерди даярдоодо базар экономикасынын суроо-талаптарын эсепке алуу менен пландаштыруу).

Билим берүүнүн улуттук өнүктүрүү Стратегиялык концепциясынын Долбоорунда [71] белгиленгендей, кесиптик билим берүүнү модернизациялоо коомдун талабына ылайык принциптердин негизинде МКТны кесипке багыттап окутуу менен ишке ашырууга багыт алат.

III. Студенттердин МКТ колдонууга даярдыгынын компоненттери.

Тейлөө чөйрөсүнүн адистеринин кесиптик ишмердүүлүгүндө МКТны колдонууга даярдыгынын түзүмүн өз ара байланышкан үч компоненттердин башкача айтканда: *мотивациялык*, *когнитивдик* жана *кызматтык* сапаттуу көрсөткүчтөрдүн жана мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы катары биз 1-главанын 1.2-параграфында кененирээк токтолгонбуз.

Мотивациялык компонент башкаруу ишмердүүлүгүндө МКТны колдонууда жана үйрөнүүдө оң эмоционалдык мамилелерди калыптандырууга, кесиптик ишмердүүлүккө аталган технологияларды колдонууга, кесипке карата өзүн-өзү өстүрүүгө багыт алышы, базар экономикасындагы атаандаштык шартында маалыматтык-компьютердик сабаттуулугун жогорулатууга багыталат.

Когнитивдик компоненттин даярдыгынын мазмуну кесиптик билимдердин маңызын, маалыматтык технологиялардын өзгөчөлүктөрүн жана аларды келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө колдонуунун ыкмаларын камтыйт. Алардын келечекте адис катары калыптануусу үчүн тейлөө мекемелерин башкарууда маалыматташтыруу багыттары менен таанышуусун, маалыматтык системаларды түзүүнүн принциптерин, эксперттик системалар менен билимдер базасын, компьютердик программалык тилдерин, автоматташтырылган маалыматтык-издөө системалары, маалыматтык технологиялардын инструменталдык каражаттарынын түзүлүшүнүн негиздерин, маалыматтарды иштеп чыгуу процессорлору ж.б. үйрөнүүсүн болжолдойт.

Кызматтык компонент студенттердин келечектеги адис катары кесиптик ишмердүүлүгүнө маалыматтык даярдыгынын калыптануусу төмөнкүдөй билгичтиктерди камтыйт: жаңы муундагы компьютерлердин сапатын баалай билиши, маалыматтык программалардын өркүндөшү боюнча сунуштарды бере алышы, маалыматтар боюнча талдоо жүргүзүү менен көрсөткүчтөрдүн ортосундагы өз ара байланыштарын таба билүүсү, маалыматтык системаларда кесиптик маселелерди аткаруу жана жөнгө салуу, башкаруу ишмердүүлүгүндө жыйынтыктарды талдай жана баалай билүүсү ж.б. Бул даярдоонун компоненттеринин этаптары студенттин алгачкы окуган күнүнөн башталат, окууну бүтүргөнгө чейин калыптанат.

IV. МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары.

Билим берүү процессинде окутуучунун ишмердигинин предмети жана башкаруу субъектиси бул окуучу, эмгек продуктусу –маалымат, ал эми эмгек куралы бул сүйлөө, тил, түшүндүрүү, жеткирүү болуп эсептелет. Педагогикалык ишмердүүлүктүн жыйынтыгы эки түрдө болушу мүмкүн: биринчи түргө ишмердүүлүктүн функционалдык продуктулары – сабак, методдор, сабак өтүүнүн методикалары; экинчи түргө ишмердүүлүктүн психологиялык продуктусу, же инсандын калыптанышы. МКТ областында кесиптик маселелерди чечүүдө мүмкүн болгон адистик билимге, билгичтикке жана көндүмдөргө ээ болууга студенттерди даярдоо ар кандай шарттарда ишке

ашырылат. Эң негизги маселе кесиптик окуу жайдагы болгон материалдык, кадрдык, окуу-методикалык шарттарды эсепке алуу менен максаттуу жана атайын педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу аркылуу билим сапатын жогорулатууда жатат.

Философияда «шарт» түшүнүгү предметтердин айлана-чөйрөдөгү кубулуштардын байланышын көрсөтө турган, ансыз анын бар болуусу мүмкүн эмес категория катары каралат [161]. Же болбосо шарт – бул чөйрөнүн мүнөздөмөсү изилдөөгө ээ болгон объектинин аракет кылуусун жана өнүгүүсүн турмушка ашырууга негиздейт. Ушул чөйрөнү абал катары кароо мүмкүн болгондуктан, тигил же бул өлчөмдө өнүгүүгө жана иштөөсүнө таасирин тийгизет [153,786].

Илимий-педагогикалык адабияттардын [23], [2], [1], [10] анализи көрсөткөндөй, «педагогикалык шарт» түшүнүгү ар түрдүү аныктамаларды камтыйт. Мисалы, биздин педагогикалык изилдөөчүлөр «педагогикалык шарт» түшүнүгүн төмөндөгүдөй аныкташкан: Д.М.Ажыбаев эки мааниде аныктаган: биринчиден, бул чөйрө, анын негизинде студенттердин окуу-таанып билүү ишмердүүлүктөрүн натыйжалуу уюштурулушу, экинчиден, бул ушул чөйрөнү түзүү үчүн көрүлгөн педагогикалык чаралар [1]. А.Д. Ибраев изилдөөсүндө жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу менен студенттин өз алдынча иштерин ийгиликтүү уюштуруу үчүн атайын чөйрөнүн жана педагогикалык каражаттардын түзүлүшү максаттуу деп белгилеп, тиешелүү каражаттардын өзгөчөлүгүнө, аткаруу жумуштардын мазмунуна жараша уюштуруучулук, методикалык жана көзөмөлдөөчүлүк шарттарды аныктаган [56, 55]. Ал эми чет элдик педагогикалык изилдөөчү Е.И. Мащбиц педагогикалык шартты – педагогикалык процессти натыйжалуу уюштурууга карата түзүлгөн, бири-бири менен байланышкан жана бири-биринен көз каранды болгон ички жана тышкы факторлор деп эсептейт [105,46]. Изилдөөдө Ю.К.Бабанскийдин аныктамасын негиз катары белгилейбиз: «педагогикалык шарт окуу процессинин компоненттеринин (окуу предмети, окутуу жана үйрөнүү) эң жогорку өз ара аракеттенишүүлөрдү көрсөтүү жагдайы. Окуу процессинде окутуучуга

жемиштүү окутууну, башкарууну, ал эми студентке жемиштүү окуусуна мүмкүндүк берет»[8,61]. Педагогикалык шарттарды изилдөө объектисине карай аныкташат. Изилдөөдөгү педагогикалык шарттар объектилерге (окутуу, тарбиялоо, окуу-тарбия процессин уюштуруу, мектептен тышкары тарбия) багыттап, ар бир объектинин өзүнө ылайык шарттарын белгилөө керек. Биздин изилдөөнүн объектиси – колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуу системасы болгондуктан, кесипке багыттап окутуу жолдорун кантип уюштуруу үчүн шарттар иштелип чыгыш керек.

Белгилүү жалпы педагогикалык шарттар орто кесиптик окуу жайларынын системасында окуу-тарбия процессинде өз ара колдонулуп жаткан окуу иш-чаралардын комплекси катары каралат. Педагогикалык шарттар салыштырмалуу өз алдынча, ар тараптуу өз ара тыгыз байланышкан жана бири-бирин толуктап туруучу бирдиктүү комплекс.

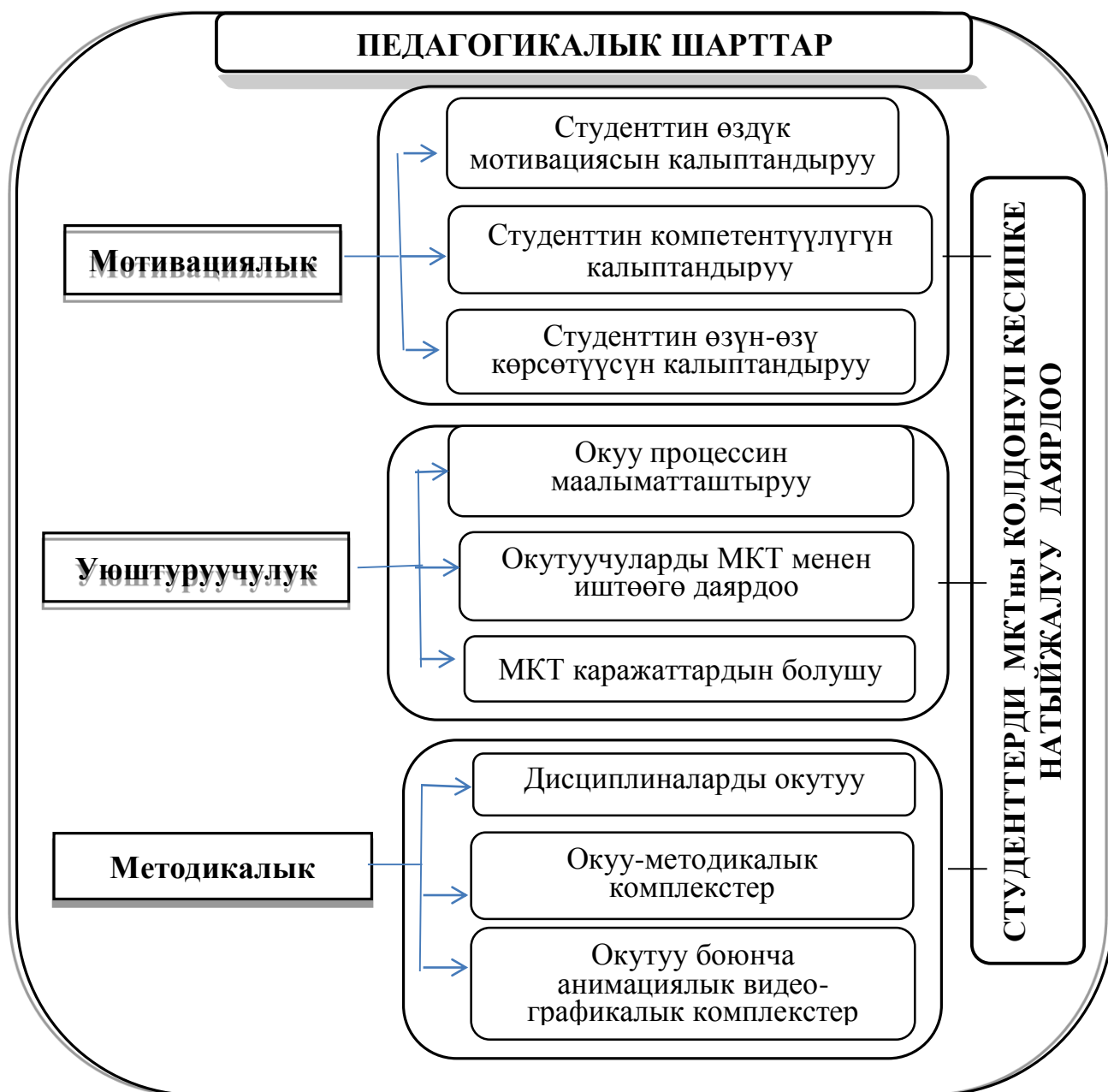
Изилдөөгө байланыштуу илимий адабияттарды, педагогикалык методдордун жана талдоолордун жыйынтыктарынын негизинде студенттерди МКТны кесипке багыттап окутуунун натыйжалуулугун арттыруунун педагогикалык шарттары аныкталды (2.7-сүрөт):

1. *Мотивациялык* – колледждердин студенттерин МКТны колдонуу менен кесиптик компетенттүүлүгүн арттыруунун зарыл компонент экендигине жана аны өркүндөтүү зарылдыгына ынандыруу.
2. *Уюштуруучулук* – окутуучулардын МКТны окуу процессинде колдоно билүүсү жана кесипке багыттап тереңдетилип окутулушу.
3. *Методикалык* – окуу процессинде тейлөө адистигине таандык болгон МКТны өздөштүрүүнү кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар боюнча методикалык комплекстин негизинде ишке ашыруу.

Педагогикалык шарттардын компоненттерине токтолобуз.

1-шарт. *Мотивациялык* – колледждердин студенттерин МКТны колдонуу менен кесиптик компетенттүүлүгүн арттыруунун зарыл компонент экендигине жана аны өркүндөтүү зарылдыгына ынандыруу

1.1. Студенттин өздүк мотивациясын калыптандыруу. **Мотивация** (*movere* - латын сөзүнөн алынган) – кандайдыр бир аракетке козголуусу; адамдын жүрүш-турушун башкаруу менен анын багыттуулугун уюштурууга, туруктуулукка жана активдүүлүккө алып баруучу психофизиологиялык процесс; ошондой эле өзүнүн талабын ишмердүүлүк менен канааттандырган адамдын жөндөмдүүлүгү [96]. Окуу-кесиптик ишмердүүлүктү турмушка ашырууда инсандын өсүп жетилүүсү үчүн эң маанилүү болуп мотивациялык чөйрө эсептелет.

2.7-сүрөт. МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттардын схемасы.

Ошондуктан, ишмердүүлүк өзүн-өзү өркүндөтүү жана өстүрүүнүн компоненти болуу менен, инсандын мүнөзүн терең түшүнүү гана эмес, ар тараптан мотивациялоо менен ар дайым өркүндөтүп туруусун көздөйт.

Маалыматтык билим берүү чөйрөсүндө жалпы окуу иш-чараларына түздөн-түз максаттуу багыттагы төмөнкүдөй материалдарды жана иш чараларды кошумча киргизүү керек: мотивациялоо үчүн колледждин бүтүрүүчүлөрүнүн жетишкендиктери жана жумушка кирүүлөрү жөнүндө маалыматтар; студенттердин компьютердик технологиянын жардамы менен иштелген эң мыкты иштери: анын ичинен илимий-изилдөөчүлүк боюнча долбоордук иштер, эссе, рефераттар, дипломдук жана курстук иштер; байланыш- коммуникацияларды камсыз кылуу менен студенттик форумдарда жана конференцияларда өз алдынча иш алып баруусу; бүтүрүүчүлөр менен тыгыз байланышта болуу менен алардын жетишкендиктери жөнүндө макалалар жана алардын азыркы студенттерге берген кеңештери; окутуучулардын методикалык пикир алмашуусу, адистердин консультациялары, студенттерди маанилүү кесиптик жана официалдык нормативдик документтер менен тааныштыруу.

Андан тышкары студенттердин өздүк мотивациясын калыптандыруунун эң натыйжалуу ыкмаларынын ичинен: күнүмдүк окуу процессиндеги сабактарды кызыктыруу менен өтүү; коюлган максатка жетүүгө умтулуусуна түрткү берүү жана демилге берүү, атаандаштыкты камсыз кылуу, кимдир бирөөнү тууроосу эсептелет. Инсанга багытталган билим берүү балдардын жеке жөндөмдөрүн жана мүмкүнчүлүктөрүн болушунча толук ачууга шарттай турган атайын өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүүнү талап кылат.

1.2. Студенттин маалыматтык компетенттүүлүгүн калыптандыруу.

Маалыматтык билим берүү чөйрөсүндөгү педагогикалык мүмкүнчүлүктөрүн жана касиеттерин, структурасын тактоо жана анын мазмунун конкреттештирүү маалыматтык билим берүү чөйрөсү түшүнүгүн туура талдоого алып келет.

Маалыматтык билим берүү чөйрөсүн калыптандыруу маселелери орус окумуштуулары А.Л.Денисованын [39], Т.А.Лавинанын [92], И.Г.Захарованын [51], И.В. Роберттин [137], Н.Е.Астафьеванын [6] эмгектеринде каралган.

И.В. Роберттин [137] пикирин «колледждин маалыматтык–коммуникациялык билим чөйрөсү» түшүнүгүн шарттардын жыйындысы катары, аларды ишке ашыруу үчүн окутуучулардын жана студенттердин активдүү маалыматтык өз ара аракеттери жана маалыматтык технологиялар базасында түзүлгөн маалыматтык ресурстар деп түшүнүүгө болот. Ал маалыматтык ресурстар окутуучулардын жана студенттердин илимий-изилдөө, эксперименталдык, издөө иш-аракеттерин жана колледждин методикалык уюштуруу иштерин башкарууну ишке ашырууга багытталат.

Компетёнция (лат. сөзү, *competere* —ылайыкташуу, туура келүүчүлүк) – тийиштүү тармакта кесиптик иш жүргүзүү үчүн зарыл жекече сапаттардын, билимдердин, көндүмдөрдүн жана билгичтиктердин кыймылдуу комбинациясы. «Компетенттүүлүк» түшүнүгүнүн синоними катары «базалык көндүм» деп да түшүнсө болот. Б.Оскарссон мазмундуу компетент катары интерпретациялоого мүмкүн болгон базалык көндүмдөрдүн тизмелерин келтирген. Б.Оскарссонго ылайык, «алар спецификалык кесипке кошумчаланып өнүгүшөт. Ушундай түйүндүү компетенттүүлүккө – бардыгынан мурун командада натыйжалуу иштей алуу жөндөмдүүлүгү, пландаштыруусу, көйгөйлүү маселелерди чече билиши, башкара билүүсү, ишкердүүлүк жүрүм-туруму, уюштуруу жана коммуникативдик көндүмдөрү кирет» [12].

Жалпы компетенцияларга маалыматтык, илимий, социалдык, коммуникативдик жана уюштуруу-башкаруучулук, ал эми кесиптик компетенцияларга базалык кесипке багытталган жана кесиптик профилдүү билимге ээ болуусу кирет. Заманбап адистин кесиптик компетенттүүлүгүнүн составдуу бөлүгү болуп маалыматтык компетенттүүлүк эсептелет.

Ал эми **маалыматтык компетенция** деп – *жаңы маалыматтык технологиялар каражаттары менен социалдык-кесиптик маселелерди чечүүдө*

студенттердин кандайдыр бир белгилүү тажрыйбаларга, көндүмдөргө жана билгичтикке, билимдерге ээ болуусун айтабыз.

Кыргыз Республикасынын «Билим жөнүндө» мыйзамына ылайык билим берүү системасынын өнүгүшүндө компетенттүүлүктү институционалдаштыруу – бир жагынан бийик деңгээлдеги кесиптик компетенттүүлүк инсандын өсүп-өнүгүшүндөгү составдуу бөлүк жана зарыл шарт катары каралат. Экинчи жагынан, колледждин бүтүрүүчүсүнүн базалык же жалпы компетенциясы жеке сапаттардын анын ичинен жоопкерчиликти, демилге көтөрө билиши, өз алдынчалыгы, өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана өстүрүүгө умтулушу, адекваттык баалуу багыттуулукка жана башка касиеттерге түртөт.

1.3. Студенттин өзүн-өзү көрсөтүүсүн калыптандыруу. Студенттердин адекваттык окуу мотивациясын калыптандырууда ийгиликтүү кесиптик даярдыкты камсыз кылуу гана эмес, студенттердин өздүк активдүүлүгүнө, өзүн-өзү өркүндөтүүгө багыт алышы маанилүү. Студенттердин өзүн-өзү көрсөтүүсү А.К. Маркованын пикири боюнча өзүнүн сапаттарын көрсөтүү үчүн инсандын адамдык эрежелерди, нормаларды, өзүнүн тандаган кесибинин эталон катары идеалдарды тууроосу, группа ичинде атаандаштык мамилелердин пайда болушуна жол берүү менен өзүн-өзү баалоосу, эмоционалдык мамиледе оң сапаттарын жана келечектеги перспективасын аныктоосу кесипкөйлүккө алып келет да инсандын өзү-өзүнө толук ишенүүсүнө, өзүнүн тандап алган кесибине канааттанганын жана андан ары өсүп-өнүгүүсүнө умтулушуна алып келет [103, 88-89б.]. Студенттин өзүн-өзү көрсөтүүсүн калыптандырууда интерактивдик, оюн сабагын, кейс-методдор, өз алдынча иштерди убагында аткаруусуна көзөмөл жүргүзүү ж.б. чоң таасир берет. Мындай сабактагы группалык тапшырмалар келечектеги адистердин таанып билүү жана чыгармачылык ишмердүүлүгүн активдештирүү, реалдуулукка багыттоочу шарттарын иштеп чыгат. Оюн сабактары келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө окутуудагы социалдык жана предметтик контекстерин камтып, адекваттык менен традициялык окутуунун шарттарын салыштыруу менен өткөрүүгө мүмкүндүк берет.

2-шарт. Уюштуруучулук – окутуучулардын МКТны окуу процессинде колдоно билүүсү жана кесипке багыттап тереңдетилип окутулушу.

2.1. *Окуу процессин маалыматташтыруу.* Колледждерде МКТны окутуудан мурда алгач ошол маалыматтык-коммуникациялык каражаттарынын болушу маанилүү шарт. Бардык окуу системасына (окууда жана окуудан тышкары) маалыматтар системасы кеңири колдонулбаса, анда келечектеги адисти кесиптик ишмердүүлүккө даярдоо процессин иш жүзүнө ашыруу мүмкүн эмес. Окуу процессине маалыматтык чөйрөнү уюштуруу маалыматтык коомдун шартында билим берүү системасынын милдеттүү түрдө жаңы сапаттык системага өтүү зарылдыгын белгилейт.

Колледждин билим берүү чөйрөсүн маалыматтыштыруунун максаты:

- компьютердик техникаларды жана цифралык билим берүү ресурстарын колдонууда туура сапаттуу жаңы деңгээлге өтүү;
- студенттердин маалыматтык маданиятын калыптандыруу жана маалыматтык технологиялардын заманбап өсүп-өнүгүүсүндөгү адекваттуу деңгээли үчүн шарттарды түзүү;
- окутуучулардын жана студенттердин маалыматтык компетенттүүлүгүнүн деңгээлин жогорулатуу жана колледждердин бирдиктүү маалыматтык мейкиндигин өнүктүрүү, билим берүү сапатын бүтүндөй жогорулатуу болуп эсептелет.

Орто кесиптик окуу жайларында маалыматтык чөйрөнү уюштурууда окуу процесси төмөндөгүдөй талаптарга жооп бериш керек:

- жеткиликтүүлүк жана айкындуулук (компьютерде иштегендердин идентификациялоонун негизинде маалыматтык билим ресурсуна эркин кирүүгө ээ болушу, маалыматтардын жеткиликтүү берилиши, компьютердик тест аркылуу билимдерди текшерүү);
- маалыматтык өз ара аракеттердин интерактивдүүлүгү (студенттердин интерактивдик диалогдун негизинде өз ара аракеттенишүүлөрдү уюштуруу);
- маалыматтык ишмердүүлүктү жана маалыматтык өз ара аракеттенишүүлөрдү иш жүзүнө ашыруу (МКТны колдонуу менен

лабораториялык иштерди, тапшырмаларды, мисалдарды аткара алуусу, локалдык түйүндөрдө тапшырмаларды, өз алдынча иштерди аткарууда окутуучулар менен виртуалдык тыгыз байланышта болуусу, окутуучулардын предметтик байланыштарды камтыган тапшырмаларды биргелешип иштеп чыгуусу).

Окуу процессин уюштурууда же окуу материалынын түзүлүшүн жана бөлүмдөрдү окутуп үйрөтүүдө окутуучунун чыгармачылык менен күч-аракет жумшоосу убакыттын үнөмдөлүшүнө алып келет. Окуу процессинин маалыматтык чөйрөсүндө бардык окуу иш аракеттери автоматташтырылат, студенттер жана окутуучулар өздүк маалыматтык мейкиндигине ээ болушат.

2.2. Окутуучуларды MKT менен иштөөгө даярдоо Профилдик эмес дисциплина окутуучуларынын тейлөө адистигинин студенттерин окутуу процессин уюштуруу үчүн MKTны колдонуу менен билимдерди жана билгичтикти, көндүмдөрдү калыптандырууну предметтик байланыш аркылуу гана иш жүзүнө ашыра алат.

Окуу процессинин сапаттуулугу жана натыйжалуулугу окутуучунун окутууда методдорду колдонуусу менен тыгыз байланышкан. Заманбап маалыматтык технологиялар окутуучуга кесиптик ишмердүүлүгүн жаңыча ыкма менен уюштурууга багыттайт. Окутуучу окуу процессине коюлган жаңы талаптарга ылайык өзүнүн кесиптик деңгээлин үзгүлтүксүз жогорулатып турушу керек. Кесипти өзүнчө өркүндөтүү жана жогорулатуу адистердин кесиптик ишмердүүлүгүнүн азыркы учурдун атайын милдети катары каралат. Азыркы учурда окуу процессинин мүнөздүү өзгөчөлүгүнүн бири болуп билим берүүнү маалыматташтыруу, башкача айтканда окуу жайдын иш-аракеттеринин бардык тармактарына MKTны жайылтуу.

ЮНЕСКО тарабынан окутуучулардын маалыматтык компетенцияларынын өсүп-өнүгүүсү үчүн төмөндөгүдөй талаптар сунушталууда:

1. MKTны колдонуу талабы. MKTны колдонуу менен окуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн окутуучулардын маалыматтык даярдыгы.

2. Билимди өздөштүрүү талабы. Окуу предметтеринин мазмунун терең өздөштүрүүгө жардам берүү менен алган билимдерин турмушта кездешүүчү кесиптик маселелерди компьютерди колдонуу менен чече алуусу.

3. Билимдин өндүрүү талабы. Коомдун гармоникалык гүлдөп өсүшү үчүн жаңы билимдерди жаратуу менен келечектеги граждандарга жана жумушчуларга, окуучуларга жардам берүүсү [149].

Предмет окутуучусун маалыматтык компетенттүүлүгүн эки аспектиге бөлсөк болот:

1. *Базалык маалыматтык компетенттүүлүгү* деп, билимдердин, билгичтиктин жана тажрыйбалардын инвариантуулугу. Предмет окутуучусуна билим берүү маселелерин чечүү үчүн, баарынан мурун МКТ каражаттарын жалпысынан колдонууга милдеттендирилет.

2. *Предметтик-багытталышы* боюнча маалыматтык-коммуникациялык компетенттүүлүгү билим берүүдө тигил же бул предметтин мазмунунун талабына ылайык иштелип чыккан адистештирилген технологияны өздөштүрүүсүн жана даярдыгын калыптандыруу менен келечектеги ишмердүүлүгүнө пайдалануу.

Окуу процессинин сапаттуулугу жана натыйжалуулугу окутуучунун окутууда ар кандай методдорду колдонуусу менен тыгыз байланышкан. Заманбап маалыматтык технологиялар окутуучуга кесиптик ишмердүүлүгүн жаңыча ыкма менен уюштурууга багыттайт. Окутуучу окуу процессине коюлган жаңы талаптарга ылайык өзүнүн кесиптик деңгээлин үзгүлтүксүз жогорулатып турушу керек.

Биз жүргүзгөн сурамжылоолор (2-главанын 2.2-параграфында көрсөтүлгөн) улуу муундагы жана орто муундагы окутуучулардын көпчүлүгүнүн маалыматтык сабатсыз болгондуктан, иш кагаздарын, сабакка колдонуу үчүн даярдаган презентацияларды ж.б. компьютердик иш-аракеттерди жакшы өздөштүргөн студенттердин жана окутуучулардын жардамы менен аткарышат. Мына ушул көйгөйлүү маселени чечүү үчүн профилдик эмес дисциплиналардын окутуучуларын окуу процессине МКТны колдонууга

даярдоо боюнча окуу жайларда курстарды уюштуруу, компьютердик каражаттар менен камсыздоо зарылчылыгы келип чыгат. Администрация тарабынан демилге коюлуп уюштурулган процесс катары, орто окуу жайынын маалыматтык коммуникациялык чөйрөсүндө окутуучулардын кесиптик деңгээлин көтөрүүнү стимулдаштырууга, окуу процессин уюштуруу үчүн заманбап маалыматтык технологияларды оптималдуу колдонууга жүргүзүлгөн максаттуу багытты ишке ашыруу эсептелет.

Билим берүү процессинде окуу жана методикалык иш-аракеттерди натыйжалуу иш жүзүнө ашырууда окуу жайдын окутуучусу төмөндөгүлөрдү минимум өздөштүрүүсү: окуу-методикалык материалдарды даярдоодо тексттик редакторунун жардамы менен (окуу пландарын, дисциплинанын программасын, лекцияларды, текшерүү жана курсттук иштердин тематикасын, семинарларды, лабораториялык иштерди жана башка) иш кагаздарын иштеп чыгууну; окуу материалдардын түзүлүштөрүн визуалдаштыруунун инструменти катары презентацияларды даярдоо каражаттарында иштей билүүсү, педагогикалык жана окуу маалыматтарын издөө каражаттары катары маалыматтык-издөө системалары менен иштей алууну, электрондук почталарда жана Интернет социалдык түйүндөрдө педагогикалык тажрыйбаларды алмашууну уюштурууну, автоматташтырылган педагогикалык-психологиялык тестирилөө системасында билимдерди текшерүү жана тесттерди түзүү каражаттарын колдоно билиши керек.

Окуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонуу окутуучулардан жана студенттерден биринчи кезекте динамикалык чыгармачылыкты талап кылат. Колледждин окутуучулары окуу мультимедиялык видеофильмдерди, лекция-презентацияларды билгичтик менен колдонуусу, интегративдүү сабактарды өтүүсү, студенттердин интерактивдүүлүгүн, акыл-эс тутумун, материалды өздөштүрүүсүн, кесиптик компетенцияларын калыптандыруусун шарттайт, окутуучулардын методикалык иш-аракеттерин жеңилдетүүгө жардам берет. Дисциплиналар жана окуу материалдардын ортосундагы интеграция, билим берүү системасынын

дидактикалык концепция катары фундаменталдык дисциплиналардын потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүн туура колдонууга жана кесиптик маселелерди системалык чечүүгө жөндөмдүүлүгүн арттырат. Андан тышкары бардык билим берүү системасынын маалымат чөйрөсү, материалдык–техникалык базанын да жаңы МКТ менен жабдуулоо абзел. Жалпы жана кесиптик циклдеги бардык дисциплиналарды окутууда жаңы билим берүү системасынын талаптарына ылайык, маалыматтык технологияларды колдонуунун негизинде белгиленген билимдерди гана өздөштүрүүсүнө гана жол бербестен, акцент маалыматтык коомдун шартында студенттердин өз алдынча чыгармачылык менен багыт алуусу, аракет кылуусу, мобилдүүлүгү, кесиптик жана өздүк ишмердүүлүгүн өркүндөтүүгө умтулушуна коюлуш керек.

Окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутууда окуу процессине МКТны колдонуу:

- окуу процессинде МКТны колдонуп окутуу студенттердин кызыгуусун бир канча деңгээлге көтөрүү менен билимин кеңейтет жана дүйнөлүк маалымат мейкиндигине кирүүгө мүмкүнчүлүк берет;
- окуу процессин оптималдаштырат жана модернизациялоо менен башкарууну жана алдын ала аныктоону ишке ашырат;
- окуу процесстин традициялуулугун четке какпастан, жаңы инновациялык уюштуруулар менен натыйжалуулугун жогорулатат, мультимедиялык технологиялар көрсөтмөлүү жана жеткиликтүү өткөрүүгө мүмкүнчүлүк берет;
- студенттердин иш-аракетинде өз алдынчалуулугунун ар түрдүү формаларын уюштурат, билим алууда студенттердин мотивациясын стимулдаштырат;
- изилдөө иш-аракетинде маалыматтарды талдоодо көндүмдөрдү өнүктүрөт;
- ой чабытын кеңейтүү менен студенттердин социалдык жана кесиптик мобилдүүлүгүн көтөрөт, коммуникативдик билгичтикти калыптандырууга түрткү берет;
- коомдун маалыматтык маданиятын калыптандырууну жана байланыштын

жаңы мүмкүнчүлүктөрүн, дистанттык окутууну, глобалдык маалыматтык ресурска кирүүгө мүмкүнчүлүгү, билим берүүнүн ачыктыгын камсыздайт.

Демек, орто кесиптик окуу жайларынын маалыматтык мейкиндикке сүңгүп кириши, маалыматтык технологияларды окуу процессине колдонулушу натыйжалуу окуу жемишин берет.

2.3. МКТнын каражаттары. Инсандын ар тараптан шайкеш жана гармоникалык өсүп өнүгүшүнүн бир кыйла толук бөлүгү болуп техникалык окутуу же заманбап техникалык жетишкендиктеринен калбай аларды киргизүү жөндөмдүүлүктөрүн, анын ичинде күнүмдүк тиричиликте колдонулган техникалар боюнча көндүмдөрүн жана ыкмаларын чеберчиликте аткара билиши эсептелет. Бул студенттерди азыркы коомдо жашоого карата кесипке даярдоого, заманбап жабдуулар менен өндүрүштүк жана кесиптик багыт иштөөгө түрткү болуу өбөлгөлөрдү түзөт. Жаңы муундагы компьютерлердин окуу жайларда жайылтылышы, алардын локалдык жана глобалдык түйүндөргө биригиши жана Интернет байланышына кирүү мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейиши кесиптик билим берүү системасын реформалоого реалдуу шарттарды түзөт. Азыркы учурда жаңы маалыматтык технологиялардын тездик менен өнүгүшү МКТнын окутуунун жаңыча методдорунун пайда болушуна алып келүүдө. Жаңы маалыматтык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдаланууга карата шарттар колледждерде толук түзүлүшү абзел. Ал үчүн окуу жайлар заманбап материалдык техникалык база менен жабдуулоо зарыл. Ар бир окуу аудиториясы компьютер, проектор жана интерактивдик доскалар менен жабдылып, ал эми компьютердик класстарда жаңы муундагы компьютерлер, ар бир кесипке ылайык түзүлгөн колдонмо программалар, ошондой эле локалдык жана глобалдык тармактардын болушу керек.

3-шарт. *Методикалык* – окуу процессинде тейлөө адистигине таандык болгон МКТны өздөштүрүүнү кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар боюнча методикалык комплекстин негизинде ишке ашыруу.

3.1. Дисциплиналарды окутууну уюштуруу. Билим берүү системасынын негизги өзөгү болуп окуу дисциплиналары эсептелет. Окуу дисциплинасы – бул

билим берүү мекемелеринде үйрөнүү үчүн белгилүү бир тармактардын ичинен тандалып алынган илим-техникалардын, искусство, өндүрүштүк ишмердүүлүк боюнча билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн системасы. Ал адистерди даярдоодо белгилүү профилдин мазмуну боюнча жалпы билим берүү (жалпы илимий) же атайын деп бөлүнөт. Окуу дисциплиналардын жыйындысы студенттин бардык окуу жыл аралыгында өздөштүрүүсү менен аныкталат.

Дисциплиналардын цикли – окутуунун, тарбиялоонун белгиленген максаттарына жана натыйжаларына карата белгилүү бир логикалык жыйынтыкка ээ болгон билим берүү программасынын бир бөлүгү же окуу дисциплинасынын жыйынтыгы. Ошондой эле окуу дисциплиналары ар тармактагы адистиктер боюнча орто кесиптик билим берүүнүн (ОКББ) Мамлекеттик билим берүү стандарттары аркылуу төмөндөгү окуу циклдарынын окулушу каралган: ОКББ 1. – социалдык-гуманитардык циклы; ОКББ 2. – математикалык жана табигый илимдер циклы; ОКББ 3. – кесиптик цикл; бөлүмдөр: ОКББ 4. – дене тарбия; ОКББ 5. – практика; ОКББ 6. – жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестация.

Дисциплиналардын ар бир циклы *инварианттуулук* (базалык -милдеттүү түрдөгү) жана вариативдик бөлүккө бөлүнөт. Мында, эгерде информатика курсун карасак, кесиптик ишмердүүлүккө маалыматтык-технологияны колдонуунун теориялык негиздерин жана жалпы маселелерин, бардык адистиктердин мазмунунун бирдиктүүлүгүн табуу мүмкүнчүлүгү белгиленет. Дисциплинанын базалык бөлүгү даярдоонун багытын калыптандырат, «Кыргызстандын тарыхы», «Манас таануу», орус жана кыргыз, чет тилдери, «Философиянын негиздери» сыяктуу алты негизги дисциплина бардык багыттагы адистиктер үчүн милдеттүү түрдө окутулат [97]. Ал эми калган башка дисциплиналар Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарына ылайык окуу жайларынын багытына жараша аныкталат.

Ал эми **вариативдик даярдоо** (кесиптик цикл) кесиптик ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө карата МКТ каражаттарын пайдалануу өзгөчөлүктөрүн чагылдыруу менен даярдоону ишке ашыруу зарылчылыгын корутундулайт.

Вариативдүү бөлүк базалык дисциплиналардын мазмуну менен аныкталуучу билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү кеңейтүүгө жана тереңдетүүгө мүмкүндүк берет. Вариативдүү бөлүктү кесиптик орто окуу жайлары ишке ашырылуучу кесиптик билим берүү программаларынын спецификалык негизин түзөт. Дисциплиналардын топтому окуу жайларда аныкталат. Дисциплиналардын вариативдик бөлүгү милдеттүү жана элективдик (тандоо боюнча) бөлүнөт. Азыркы билим берүү стандарттарынын артыкчылыктарынын бири болуп, студенттин өзүнүн кызыкчылыктарына ылайык окутуу процессине түздөн-түз таасири аркылуу дисциплиналарды тандоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушунда. Элективдик дисциплинаны тандоодо 25 студенттин ичинен 80 пайызы ошол дисциплинаны тандаса, анда окуу жүктөмүнө киргизилип милдеттүү түрдө окутулат.

Профилдик окуу дисциплиналары адистиктин квалификациялык өзгөчөлүктөрүнө жараша окуу-методикалык кеңеште каралып окуу планына киргизилет. Эгерде жумуш берүүчүлөрдүн адистердин билимине койгон талабы, өндүрүштүк практика боюнча келишимдеринин ылайыкташылган убакытка туура келүүсү окуу планында каралышы маанилүү. Дисциплиналарды окутууда предметтер аралык байланыш, удаалаштык принциптери аткарылыш керек. Мисалы, Туристтик ишмердүүлүктү уюштуруу деген дисциплинасын окуу планында биринчи окутулуп, андан кийин гана Информатика курсунда иш кагаздарды тексттик редакторлор менен даярдап басып чыгарууну үйрөтсө, студенттердин билгичтиги жана көндүмдөрү артат.

Окуу дисциплиналары кесипке багыттап окутуунун теориялык негизи билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын өз ара аракеттенишүүлөрдүн алкагында МКТнын мүмкүнчүлүктөрүн иш жүзүнө ашырууда, МКТны колдонуу менен окуу процессин башкарууда өз ара байланыштарды камсыз кылуу менен кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун вариативдүүлүгүнө таянат. Биз окумуштуу М.П.Лапчиктин «билим берүүдө МКТнын колдонулушунун маанилүү ачкычы болуп: информатиканын методологиясынын, окуу программаларынын мазмунундагы

принциптеринин жана анын методдорунун, берилген адистиктин профилдик дисциплиналарынын, бардык циклдерин окутуу практикасына киргизилиши эсептелет» деген пикирине кошулабыз. [94].

Жогоруда айтылгандарга таянып, бир катар илимий иштерди анализдеп, [75, 11,92, 31, 124, 51, 55] окуу процессинде МКТны кесипке багыттап окутууга даярдоодо теориялык негиздеринин маселелери:

- окуу процессинде ар түрдүү предметтик алкакта колдонулуучу компьютердик технологиялардын жетишкендиктеринен артта калбоо;
- коомду маалыматташтыруунун негизги концептуалдуулугу;
- адистиктердин спецификалык, жумуш берүүчүлөрдүн талаптарын, студенттердин жаш өзгөчөлүктөрүн, өздөштүрүү деңгээлин эске алуу менен дисциплинаны окутуунун методикалык комплексин түзүүнүн жобосун окуу-методикалык кеңеште иштеп чыгуу зарылдыгы;
- колледждердин окутуучуларын студенттерди кесипке багыттап окутууда педагогикалык ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуу;
- профилдик жана профилдик эмес дисциплиналарды окуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонуу менен окутуу мүмкүнчүлүктөрү;
- бардык дисциплиналарды окутууда жаңы маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялар менен окутууну уюштуруу, Интернет түйүндөрүнөн маалыматтык ресурстарын колдонуу болуп эсептелет.

Окуу процессинде тейлөө адистигине таандык болгон МКТны өздөштүрүүнү кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар боюнча методикалык комплексте азыркы мезгилде колдонулуп жаткан адистештирилген прикладдык программаларды жана оргтехникаларды киргизүү аркылуу ишке ашырылат. Ал эми туризм тармагындагы МКТ изилдөөнүн 3-главасынын 3.1-параграфында кеңири көрсөтүлгөн.

3.2. Окуу-методикалык комплекстер. Адистик боюнча окуу-методикалык топтом (комплекс) – окутуучунун предмет боюнча адистик теориялык билимин, методикалык чеберчилигин жана предметтин мазмунунун негизинде тарбиялык иштерди жүргүзүү деңгээлин жогорулатууга багыт берүү максатында иштелип

чыккан методикалык окуу комплекс. Окутуу технологиясын ишке ашыруу үчүн өз ара байланышкан окутуунун дидактикалык каражаттары, нормативдик документтер, окуу-методикалык көрсөтмө куралдар жана компьютердик каражаттардын системасын окуу-методикалык комплекси деп аталат. Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын негизинде иштелип чыгат.

Билим берүү процессинде окуу-методикалык комплекс төмөндөгүдөй функцияларды аткарат:

- Мамлекеттик билим берүү стандарттын деңгээлинде билимдердин системасын өздөштүрүү үчүн шарт түзөт, типтүү стандартка жана жаңы кырдаалдарга колдонууну окутууга, илимий көз карашты калыптандырууга жана максималдык өнүгүүгө, тарбиялык натыйжаны алууга жардам берет;
- окуу процессин системалык методикалык жактан камсыз кылуу үчүн аны алдын-ала долбоорун түзөт;
- дисциплинанын мазмунундагы талаптарын билим берүү стандартында жана окуу программасында көрсөтүлгөн студенттердин билим, билгичтиктерин, көндүмдөрүн жалпыланган түрдө конкреттештирет, ошондой эле аларды ишке ашырууга түрткү берет.

Окуу-методикалык комплекс педагогикалык системанын аталган элементтерин чагылдыруу жана өз ара байланыштарын материалдык жактан ишке ашыруу. Азыркы учурда окуу-методикалык комплекстин электрондук окуу-методикалык комплекси кеңири таралууда жана окуу жайдын өздүк сайтында ачык берилет. Ал бардык студенттерге силлабус катары окуу процессин натыйжалуу жүрүшүн камсыз кылган жеткиликтүү ачык визуалдык дидактикалык каражат катары каралат.

Азыркы күндө электрондук окуу куралдарын, компьютердик тестирилөөнү, окуу китептерин түзүү боюнча төмөнкү прикладдык программалар: SunRay Software, SunRayTestOfficePro, Тестер 1.6, Document Suite сыяктуу кеңири таралган. Ал эми МКТнын каражаттарын пайдаланып, демонстрациялык режимде (электрондук лекция) маалыматтык коштоо менен студенттердин таанып билүү аракеттери, окутуучулардын схема, таблицалар, диаграммалар

менен камтылган компьютердик презентациялардын коштоосунда мультимедиялык технологиялар колдонулат. Лекциялар студенттердин колуна кагазга чыгарылып же болбосо электрондук вариантта берилет. Мунун өзү студенттердин индивидуалдык жөндөмдүүлүгүн, интеллектуалдуулугун, өз алдынчалуулугун мобилдештирет. Азыркы учурда колдонулуп жаткан SunRay BookEditor программасы электрондук окуу китептерди, окуу методикалык көрсөтмөлөрдү, тесттерди түзүүгө жана киргизип-ондоп чыгууга арналган.

Колледждерде окуу-методикалык комплексин окуу процессине 2012-2013-окуу жылдарынан баштап иштеп чыгуу талабы коюлган. Окуу-методикалык комплекси Мамлекеттик стандарттардын, окуу пландардын, жоболордун, адистиктердин багыттарынын негизинде иштелип чыгып, предметтик методикалык комиссия аркылуу кабыл алынып, окуу-методикалык кеңеште бекитилет.

Ал төмөндөгүдөй түзүлүштөрдөн турат: киришүү, дисциплинанын максаты жана милдеттери, окуу материалынын мазмуну дисциплинанын программаларын ишке ашыруу шарттары, жумушчу программасы, программаны колдонуу тармагы, окуу дисциплинасын өздөштүрүү натыйжасында компетенцияларды (кесиптик жана жалпы) калыптандыруу, дисциплинаны окутуу методикасы, пререквизит-постреквизиттери, баалоо критерийлери, дисциплинанын тематикалык планы, студенттердин өз алдынча иштери, таяныч лекциялар, практикалык жана лабораториялык тапшырмаларга методикалык көрсөтмөлөр, видео-сабактардын тизмеси, долбоордук иштер, модулдук суроолор, глоссарий, адабият булактары, баалоонун каражаттары (модулга бөлүнгөн жана жыйынтыктоочу компьютердик тесттер, бланкалык тесттер, контролдук иштер, директордук контролдук иш ж.б).

Окуу-методикалык комплекс студенттердин өз алдынча жана таанып-билүү ишмердүүлүгүн жогорулатууга, алардын окууга болгон кызыгууларын өстүрүүгө, кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга, орто кесиптик билим берүү мамлекеттик стандарттын талаптарын аткарууга, окуу процессин

ырааттуу пландаштырууга, окутуунун заманбап технологияларын натыйжалуу кесиптик ишмердүүлүгүнө колдонууга багыттайт.

3.3. Окутуу боюнча анимациялык видео-графикалык комплекстер. Жыл сайын окутуучулардын көпчүлүгү жөнөкөй электрондук мультимедиялык каражаттар менен сабактарын өтүүгө аракет кылып жаткандыктарын практика көрсөтүүдө. Мультимедиялык технология маалыматтардын көп түрлөрүн гармоникалуу ойду билдирүүсүнө жардам берет. Ар кандай маалыматтарды ар кандай формада компьютердик каражаттар менен көрсөтүүсүнө жардам берет. Алар: графикалык сүрөттөлүштөр (карта, чийме, сүрөт, схема); үн жазылыштары (музыка, үн эффектилери); видео, татаал видеоэффекттер; анимациялык кубулуштар.

Студенттерди интеграцияланган окутууда маалыматтык кесиптик компетенция калыптанат. Адамдын физиологиясы боюнча мультимедиялык технологияларды колдонууда: адамдын эске тутуму 1/4 бөлүгү материалды угууда, 1/3 бөлүгү көрүүдө, 1/2 көрүүдө жана угууда, эгерде студент активдүү процесске катышса материалдын 3/4 бөлүгүн өздөштүрө алат.

Окуу материалдары студенттерге жеткиликтүү болуш үчүн окуу-методикалык комплекске сабактын темаларына карата методикалык көрсөтмөлөрдөгү графикалык сүрөттөлүштөр алгоритмдик тартипте инструкция менен берилиши, атайын видео-сабактарды иштеп чыгуу менен аларды кандай өтүү ыкмалары киргизилет. Демек, өтүлүүчү материалды конструкторлештирүү жана визуалдаштыруу – берилүүчү маалыматтарга көп жолу кайрылууга мүмкүнчүлүк берип, темаларды түшүнүүсүн камсыз кылат.

Жогоруда аныкталган педагогикалык шарттар бир жагынан салыштырмалуу өз алдынча, ич ара тыгыз байланышкан жана бири-бирин толуктап туруучу бирдиктүү комплекс болгондуктан ар бир шарттын ишке ашырылышы билим берүүнүн сапаттуулугун өркүндөтөт.

МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттарынын теориялык негиздерди камтыган маселелердин, илимий адабияттарды талдоолордун негизинде изилдөө төмөндөгүдөй илимий жоболорду иш жүзүнө

ашыруу: колледждерде МКТны кесипке багыттап окутууну аныкталган педагогикалык шарттары аркылуу окуу процессинде аткарылса; колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясы иштелип чыкса, контексттик окутуу технологиясы, интегративдик ыкма, кесиптик-практикалык компетенттүүлүккө багытталып түзүлгөн модулдук түзүлүштөгү «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплексин практикада иш жүзүнө ашырылып аткарылса, анын теориялык негиздери жана практикалык маселелери талапка жараша жаңыртылып турса гана натыйжалуу жыйынтыктарга ээ болууга мүмкүн боло турганын белгилейт.

Биз изилдөөдөгү аныктаган МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттарын колледждердин окуу процессинде ишке ашырууда бардык катышуучулардын өз ара активдүүлүк, кызматташтык жана чыгармачылык менен иш алып баруусу студенттерди кесипке натыйжалуу даярдоого түрткү берет.

2.3. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясы

Окуу процессиндеги коюлган педагогикалык милдеттер белгилүү педагогикалык технологиянын жардамы менен чечилет. Педагогикалык технология оптималдуу окуу системасын конструкташтырууну, окуу жана тарбия процесстерин пландоо менен иш алып барууну жана инсандын өсүп-өнүгүшүн, окутуу жана тарбиялоо милдеттерин чечүүнү камсыз кылуу үчүн ыкмаларды, кадамдарды жана методдорду чеберчилик менен колдонууну ырааттуу аткаруу системасы болуп эсептелет. Педагогикалык технология тарбиялоо жана окутуу методикасы менен конкреттештирет.

Традициялык педагогикада окутуунун технологиясы – бул окутуунун жана тарбиялоонун же ар түрдүү педагогикалык милдеттерди чечүү максатында окутуучу менен окуучунун өз ара аракеттеринен көз каранды болгон, билим берүү үчүн түшүнүктү жеткире ала турган каражаттарды жана методдорду

иштеп чыгуунун ырааттуу системалар жыйындысы. Ал эми экинчи бир жагынан – керектүү маалыматтык жана техникалык каражаттарды колдонуу менен окуу процессинде окутуучунун окуучуга болгон таасирлүү ыкмалары жөнүндө илим. Окутуунун технологиясы – системалуу категория, окутуунун максатын жана мазмунун, педагогикалык өз ара аракеттердин каражаттарын, окуу процессин уюштуруу, окутуучу, окуучу, иш-аракеттердин жыйынтыгынын структурасын түзүүчү болуп эсептелет [63, 85].

Грекчеден которгондо технология «*techne*» өнөр, чеберчилик, ык деген маанини түшүндүрөт. Методологиялык планда «технология» - сырьёну, материалды же жарым жартылай азыктарды иштеп чыгуу же кайрадан иштеп чыгуу, кабыл алуу жана берүү ыкмалары жөнүндө билимдердин жыйындысы. Ал эми процессуалдык план боюнча «технология» – бул өндүрүштүк процесстерди, аларды аткаруу боюнча инструкциялардын, иштөө тартибин, талаптарын, карталардын, графикалардын билдирмелеринин (алгоритм) жыйындысы, жыйынтыгында объектилерди сапаттуу өзгөртүүнү ишке ашырат. Ал эми маалымат технологиясы - объектин, процесстин же кубулуштун (маалымат продуктусунун) абалы тууралуу жаңы сапаттагы маалымат алуу үчүн маалымат (алгачкы маалыматты) чогултуу, иштетүү жана берүү каражаттары менен методдорунун жыйындысын пайдалануу процесси [99].

Азыркы учурдагы илимий-педагогикалык булактарда окутуунун технологиясы боюнча ар кандай аныктамалар берилген:

а) окутуучулар жана студенттер үчүн жагымдуу шарттарды сөзсүз камсыз кылуу менен окуу процессин жүргүзүү жана уюштуруу, долборлоо боюнча педагогикалык моделдин бардык деталдарын терең ойлонуп иштеп чыгуу [110];

б) окуу процессин ишке ашырууда техниканын жардамы менен окутуунун пландаштырылган мазмунунун жыйынтыгына жетүү үчүн алгоритмдик берилиши [19].

Жогоруда айтылгандарга кошулуу менен биз изилдөөдөгү кесипке багыттап окутуунун технологиясын окуу маалыматын натыйжалуу берүү алгоритми катары карайбыз.

Кесипти өз алдынча өркүндөтүү жана жогорулатуу адистердин кесиптик ишмердүүлүгүнүн азыркы учурдун атайын милдети катары каралат. Азыркы кесиптик билим берүү системасында маалыматтык технологияларды окутуу – биринчиден, колдонуучу катары, экинчиден компетенттүү профессионал адистерди даярдоонун бир багыты катары каралат.

Кесипке багыттап окутуунун технологиясын окутуучунун кесиптик педагогикалык жана дидактикалык инструменттин колдонуунун тартибин жана туура жайгашуусун, туура чечим чыгаруунун, уюштурулган-методикалык жана методологиялык түзүлүштүн, шарттардын жыйындысы катары кароого болот. Берилген технология кесипке багыттап окутуунун процессин уюштуруу техникасын жана тактикасын, стратегиясын аныктоо менен МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясын иш жүзүнө ашырууда төмөндөгүдөй дидактикалык процесстерди камтыйт:

1. МКТны кесипке багыттап окутуунун каражаттары. Жаңы маалыматтык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдаланууга карата шарттар колледждерде толук түзүлүшү абзел. Ал үчүн окуу жайлар заманбап материалдык техникалык база менен жабдуулоо зарыл. Ар бир окуу аудиториясы компьютерлер, проектор жана интерактивдик доска менен жабдылып, ал эми компьютердик класстарда жаңы муундагы компьютерлер, ар бир кесипке ылайык түзүлгөн колдонмо программалар, ошондой эле локалдык жана глобалдык тармактардын болушу керек. Маалыматтарды чогултуу жана сактоо, иштеп чыгуу, жиберүү сыяктуу базалык процесстерди берүү менен билимдерди автоматташтыруу жана формалдаштыруу - маалыматтык билим берүү технологиялар аркылуу уюштурулат. Кесиптик билим берүү системасында окуу процессинде МКТны кесипке багытталышын иш жүзүнө ашыруунун негизги каражаттары болуп:

– компьютердик окутуу программалары (электрондук окуу куралдары, тренажерлор, лабораториялык практикумдар, тесттик системалар);

– мультимедиялык технологиялар базасындагы окутуу системалары (маалыматтык мультимедиялык технологиялар менен даярдалган аудиовизуалдык, видео-сабактар, сабак-презентация ж.б.);

– билимдердин тармактары боюнча бөлүштүрүлгөн маалыматтар базасы, студенттердин окуу жетишкендиктерин каттоодо жана окуу процессин пландаштырууда автоматташтырылган AVN сыяктуу бирдиктүү маалымат системасы;

– телекоммуникация каражаттары, локалдык жана региондук байланыш түйүндөрү, маалыматтар менен алмашуу түйүндөрү ж.б.у.с. Окуу процессинин ишин активдештирүүдө тармактык программаларды колдонуу, глобалдык жана локалдык түйүндөрдөн керектүү маалыматтарды издеп табуу, маалыматтык-издөө системаларын колдонуу; электрондук почта менен иштей билүүсү, глобалдык жана локалдык түйүндөрдө колдонулуучу маалыматтык өз ара аракеттерди ишке ашыруу, программа-котормочуларды, маалыматтык-укуктук системаларды колдонуу болуп эсептелет. Андан тышкары телекоммуникациялар аркылуу видеоконференцияларды пайдалануу, Web – квесттердин тобун түзүү, интерактивдүү пикир алмашуу форумдарын маалымат алмашууларды ишке ашырат;

– электрондук китепканалар.

– прикладдык программалардын базасы - интеллектуалдык жана колдонмо программалар, ар түрлүү предметтик алкакта колдонулуучу сынамактагы окутуу версиялары боюнча колдонмо программалары. Прикладдык программалар – конкреттүү предметтик алкакта белгиленген тармакта маселелерди чечүү үчүн өз ара байланышкан программалар комплекси, алар жалпысынан экиге бөлүнөт: **I. Жалпы багыттагы:** Тексттик жана графикалык редакторлор; электрондук таблицалар; маалыматтар базасын башкаруу системалары (МББС); мультимедиялык технологиялар ж.б.

II. Атайын (кесиптик) багыттагы: кесиптик колдонмо программалары; оюн программалары; окутуу программалары; автоматташтырылган жумушчу орундары: бухгалтерлер, катчылар, технологдор жана туризм тармагындагы

адистер үчүн ж.б.

Азыркы жаңы программалык каражаттар жана Интернетте жайгашкан ар түрдүү маалыматтар менен иштөө ыкмалары педагогикалык маселелерди жаңыча чечүүгө жол ачат. Жаңы муундагы компьютерлердин окуу жайларда жайылтылышы, алардын локалдык жана глобалдык түйүндөргө биригиши жана Интернет байланышына кирүү мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейиши кесиптик билим берүү системасын реформалоого реалдуу шарттарды түзөт [9].

2. Методдору. Окутуучунун алдында конкреттүү методдорду туура тандап алуусу окутуунун технологиясын ишке ашырууда кесиптик маселелердин ийгиликтүү аткарылышын камсыз кылат. Көп окумуштуулар окутуунун методдорун окутуунун технологияларынын составдуу бөлүгү катары эсептешет [2; 17; 20; 41; 49; 57; 67; 146; 103; 110; 116; 169 ж.б.]. Окутуунун методдору (грек сөзүнөн *metodos* – кандайдыр бир нерсеге жол) – бул окутуунун берилген конкреттүү максатына жетүү үчүн багытталган педагог менен окуучунун өз ара тартиптелген аракеттери.

Информатиканы окутуунун методикасы – жаш илим, бирок ал жок жерден эле калыптанып калбайт. Информатиканын методикасы педагогикалык илимдердин фундаменталдык бөлүмү катары философияга, педагогикага, психологияга, мектептик информатикага, ошондой эле мектептин жана жогорку окуу жайынын практикалык тажрыйбасына таянат. Окутуунун методдору эки классификацияга бөлүнөт: а) пассивдүү окутуунун методдору (лекция, окутуучунун түшүндүрүү иштери, видеофильмдерди көрүү ж.б.); б) активдүү (лабораториялык иштер, практикумдар, текшерүү иштери ж.б.).

Ал эми конкреттештирүүнүн негизинде окутуунун методдоруна:

- 1) билимдерди берүү методдору;
- 2) билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруу методдору;
- 3) билимдерди колдонуу методдору;
- 4) билимдерди бышыктоо методдору;
- 5) билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрүн калыптануусун текшерүү жана көзөмөлдөө методдору;
- 6) иш аракетин, жүрүштурушун мотивдештирүү жана стимулдаштыруу методдору деп бөлөбүз.

- **Билимдерди берүү методдоруна:** лекция, аңгемелешүү, окуу дискуссиялары, илимий публикациялар менен иштөө жана видеоматериалдарды анализдөө ж.б. кирет.

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын биринчи лекциясында негизги түшүнүктөр, маалыматтык технологиялар, маалыматтык коом боюнча теориялык негиздери, мыйзам ченемдүүлүктөрү жана принциптери, анын коомдогу ролу жөнүндө окутулат. Ал эми МКТнын каражаттарын пайдаланып, демонстрациялык режимде (электрондук лекция) маалыматтык коштоо менен студенттердин таанып билүү аракеттери, окутуучулардын схема, таблицалар, диаграммалар менен камтылган компьютердик презентациялардын коштоосунда мультимедиялык технологиялар колдонулат. Бул сабакты өтүүдө «Билем, Билгим келет, Билдим» деген интерактивдик методикалык ыкманы колдонуу таанып билүү процессин өнүктүрөт. Мында «Тарых», «Макроэкономика» ж.б. предметтер менен болгон байланыштуулугу, илимий-техникалык прогресстин өсүп өнүгүү тенденциялары боюнча ой чабыттары өркүндөтүлөт. Маалыматташтырылган заманбап коомдун тейлөө адистеринин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө компьютердик технологияны колдонуусунун теориялык негиздерине түшүндүрмө берилет. Лекциялар студенттердин колуна печать түрүндө же болбосо электрондук вариантта берилет. Мунун өзү студенттердин индивидуалдык жөндөмдүүлүгүн, интеллектуалдуулугун мотивдештирет.

Бул методдор сабак учурунда студенттердин сабакка активдүүлүгүн көтөрүү максатында реалдуу мисалдар келтирилип талкуулоо менен жүргүзүлгөндүктөн, студенттердин кабыл алуу жөндөмдүүлүктөрү артат.

- **Билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруу методдоруна:** лабораториялык иштер, оюн сабактары, студенттердин өз алдынча иштери, берилген тапшырмаларды аткаруу, өндүрүштүк-окуу практикалар кирет. Студенттерди маалыматтык технология областында даярдоо процесси жаңы моделдеги аппараттык жана программалык жабдуулар менен жабдылган компьютердик класстарда лабораториялык сабактарды өтүү киргизилген.

Студенттерге сабактын башталышында кененирээк түшүндүрмө менен аткаруунун тартиби көрсөтүлгөн атайын тапшырмаларды өз алдынча аткаруу үчүн берилет. Жаңы материалды өздөштүрүү үчүн студенттердин бардыгына бирдей тапшырма берилет. Ошондуктан лабораториялык иш фронталдык мүнөзгө ээ. Ар түрдүү программалык каражаттарды колдонуу ыкмалары менен практикалык сунуштар жана көрсөтмөлөр окуу учурунда тапшырмаларды аткарууда көрсөтүлөт. Репродуктивдик методдун негизинде түздөн-түз же окутуучунун түшүндүрмөсүнүн жардамы менен конкреттүү окуу тапшырмасын студент өз алдынча аткара алат. Мунун өзү студентке өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө жараша өздөштүрүүсүн жөндөй алат. Бул метод билимдерин, билгичтигин жана көндүмдөрүн калыптандыруу менен ой чабыттарын кеңейтүүсүн байытуу менен мүнөздөлөт, бирок чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнүн өсүп өнүгүшүнө кепилдик бере албайт. Чыгармачылык иш-аракеттердин негизинде жаңы билимдердин, көндүмдөргө ээ болушуна окутуунун продуктивдик методу кирет. Продуктивдик метод аркылуу кээ бир окуу иш-аракеттери жүргүзүлөт. Эң негизгиси студенттердин өз алдынча аткаруусуна көңүл бөлүү керек. Мисалы, MS Excel программасынын жардамы менен 100 орундук коомдук тамактануу жайларынын тамактарынын жумалык калькуляциясын эсептеп чыгуу тапшырмасын өз алдынча иштеп чыгуусуна берилет. Калькуляциялык карточкага 1-2-тамак, салат ж.б. меню, банкет-той, киреше-чыгымдар, продукция, кызматкерлер жөнүндө жана эмгек акылары сыяктуу маалыматтар программанын жумушчу барактарынын ар бирине киргизилет. Ал барактар бири-бири менен байланышкан. Эгерде менюдагы азык-түлүктүн баасын базардын баасына жараша өзгөртүлсө, бардык тамак аш порциялары өзгөрөт. Студент компьютердин жардамы менен ашкананын келип чыккан пайдасын же чыгымын автоматтык эсептөөлөр аркылуу жүргүзө алат.

Оюн сабагын өткөрүүдө группалык тапшырмалар кесиптик ишмердүүлүктө келечектеги адистердин таанып билүү жана чыгармачылык ишмердүүлүгүн активдештирүү, реалдуулукка багыттоочу шарттарын иштеп чыгат. Оюн сабактары келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө окутуудагы

социалдык жана предметтик контекстерин камтып, адекваттык менен традициялык окутуунун шарттарын салыштыруу менен өткөрүүгө мүмкүндүк берет. Окутуучу сабактын өтүлүшү боюнча алдын-ала план түзүп алуу керек. Ошол сабактын планында студенттин иш-аракети, окутуучунун иш-аракети, ситуациялык кырдаал көрсөтүлөт (Тиркеме 1). «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын тематикалык планында ишке байланыштуу оюн сабагы атайын планда берилген (Тиркеме 6). Бул оюн сабагын даярдоо жана өткөрүү студенттин коллективде иштей алуусун, белгилүү билимдерин талап кылат. Окутуучу студенттин оюн сабагында баарлашуусуна, өзүн-өзү көрсөтүүсүнө жардам бериш керек. Мисалы, «Башкаруудагы иш кагаздарынын камсыздалышы» деген дисциплина 2-курстун бардык адистигинде окутулат. Бул курсту өздөштөрүүсүнөн кийин «Кесиптик ишмердүүлүктөгү иш кагаздары менен иштөө» деген темада MS Word тексттик редакторунда ар адистикке окуган студенттерге мекеменин ички жана сырткы нормативдик иш кагаздары боюнча тапшырма берилет. «Арыз», «Акт», «Рапорт», «Түшүнүк кат», «Протокол» сыяктуу иш кагаздарынын аталыштары билет түрүндө таркатылат. «Офис-менеджер», «Кызматкер» сыяктуу кызмат ордулары болот. Ал эми директордун милдетин окутуучу аткарат. «Кызматкер» тапшырмаларды компьютерде аткарып бүткөндөн кийин, бир компьютерге бириктирип, редакциялап, кагазга басууга берет. Ал эми иш кагаздарына туура аткарылышына «Офис-менеджер» жооп берет, директор тапшырмаларды баалап ар бирине баа коет. Мындай мамиле индивидуалдык аракеттин репродуктивдүүлүгүн, коллектив менен иштей алуусун көздөйт.

Студенттердин өз алдынча иштери – берилген сабактын темасын өз алдынча өздөштүрүүгө, өзүн-өзү өстүрүүгө багытталган иш-аракеттери, окутуучу тарабынан берилген орчундуу темалар боюнча студенттердин өз алдынча даярданышы. Студенттердин берилген тема боюнча даярдаган докладдарынан жана рефераттарынан материалдарды түзүлүштөрүн ыраттоого үйрөнүүсү, окуу жана илимий адабияттардан маалыматтарды тандай билиши, локалдык жана глобалдык түйүндөрдөн – Интернет-ресурстарын колдоно билүү

менен өз алдынча иш алып баруусуна шарт түзөт. Ошондой эле студенттерге берилген тематикадан маалыматтык технологиянын теориялык жана практикалык аспектилерин гана эмес, кесиптик ишмердүүлүктүн маселелерин чечүүдө компьютердик каражаттарды колдонууда тийгизген мүмкүнчүлүктөрүн биле алышат. Реферат окутуучунун койгон талаптарына ылайык аткарылыш керек. Даярдалган рефератты студент презентация менен көрсөтсө болот. Мындай көпчүлүктүн алдына чыгып жасаган баяндамалар өзүн-өзү алып жүрүүсүнө, оюн кеңири бере алышына, диксиялык чеберчилик көндүмдөрүн калыптандырат. М., студенттердин өз алдынча иши боюнча «Кыргызстан маалыматтык коомдо» деген темада реферат түрүндө тапшырма берилет, мында студенттин илимий-изилдөө боюнча багыты да, жасалгалоо талаптары ж.б. эске алынат. Мөөнөтүнө чейин окутуучунун электрондук почтасына жиберилип, баалоонун критерийлери аркылуу бааланат.

Өндүрүштүк (окуу) практика. Орто кесиптик окуу жайларында адистикке даярдоо багытындагы мамлекеттик стандартта практиканын төмөндөгүдөй түрлөрү аныкталган: окуу, өндүрүштүк жана дипломго чейинки практика. Окуу практикасы студентке келечектеги адис катары мекеме (ишкана), уюштуруу, башкаруу жана башка байланыштары жөнүндө, керектөөчү менен тейлөөнүн өз ара байланыштары боюнча жалпы түшүнүктөрдү берүү максатында иш кагаздарын жүргүзүүнү уюштурууга багытталат. Өндүрүштүк практикада студент өзүнүн тандаган профили боюнча менеджердин функциясын аткарат. Дипломго чейинки практикада студент белгиленген тема боюнча керектүү материалдарды чогултат жана иштеп чыгат. Өндүрүштүк практика компьютерди колдонуу аспектисинде студенттердин практикалык жана теориялык даярдыктарынын ортосундагы бөлүнүүнү кыскартат. Ар тармактагы мекемелердин иш аракеттери МКТга байланыштуу болгондуктан, студенттер практика учурунда төмөндөгүдөй сапаттарга ээ болушат:

– мекемелерде маалыматтык технологияны колдонуу процессинде студенттердин теориялык жана практикалык билимдери тереңдетилет;

– келечектеги жумушуна чыгармачылык менен болгон мамилеси, кесиптик ишмердүүлүгүнө кызыгуусу өсөт;

– МКТны кесиптик ишмердүүлүккө колдонуу көндүмү жана билгичтиги жогорулайт.

Окуу практикасы азыркы учурда адистик боюнча гана өткөрүлүп келет. Эгерде компьютердик технология боюнча жумалык окуу практикасы окуу планына киргизилсе, анда адистештирилген прикладдык программалар менен иштөө технологиясын студенттерге практикалык иш катары берилсе натыйжалуу жыйынтыкка ээ болмок.

- **Билимдерди колдонуу методдоруна:** практикум, кесиптик багыттагы долбоордук иштерди аткаруу, курстук жана дипломдук иштер кирет. Практикалык сабак – бул окуу процессинин уюштуруу формасы, белгиленген тапшырмалардын системасы боюнча бир же бир канча практикалык иштерди окутуучунун жетекчилиги астында студенттин тапшырмаларды аткарышы болуп эсептелет. Практикалык иштин дидактикалык максаты – кийинки окуу дисциплиналарын үйрөнүү үчүн студенттердин практикалык көндүмдөрүн, кесиптик билгичтиктерин калыптандыруу.

Долбоор — окутуунун эффективдүү методдоруна кирет. Долбоордук мамиленин маңызы реалдуу практикалык маселелерди чечүүгө багытталган студенттердин индивидуалдык жана коллективдик иштери. Долбоор–маалыматтык чөйрөдө студенттин билгичтигинин негизинде багыт алышына жана өзүнүн кесиптик практикалык багытталган билимдерге өз алдынча прикладдык конструкторуу технологиясын иштеп чыгуу менен ишке ашырылат. Бул проект-технологиясын окутуудан мурда студенттердин «Бизнес-пландаштыруу» деген дисциплинасын окугандан кийин гана берилген даяр мисалдарды MS Project, Project Expert сыяктуу программаларында түзүп, андан кийин гана өздөрүнүн бизнес-долбоорлорун иштеп чыгышат. Мында мисалдардын туура берилиши жана киргизилиши эң маанилүү.

Курстук иштер кесиптик дисциплиналар боюнча кесипке багыттап окутуунун практикалык бирден-бир формасы катары кесиптик маанидеги

окутууну аяктоочу этабында берилет. Ал эми дипломдук иш окуу жайды бүтүрүү этабында берилүүчү кесипке багыттап окутуунун уюштурулган дагы бир формасы. Адистиктин багытына жараша келечектеги кесибине байланышкан темалар боюнча илимий теориялык, практикалык маанидеги, ар кандай адабияттардын ж.б. негизинде дипломдук иш иштелип чыгат. Курстук жана дипломдук иштерди иштөөдө маалыматтык технологиялардын бардык процесстери аркылуу иш жүзүнө ашырылат. Курстук жана дипломдук иштерди жазуунун атайын окутуучулар тарабынан методикалык көрсөтмөлөрүнүн негизинде иштелип чыгат. Анда кантип жасалгалап иштөө талаптары берилет, мына ошол талаптардын негизинде студент иштеп чыгат. Мында конкреттүү кесипке багытталган маселелерди чечүү үчүн кесиптик дисциплиналардын кесиптик маанисинин системалаланышы жана бышыкталышы, кеңейтилиши, байланыштуулугу кесиптик билгичтиги жана көндүмдөрү МКТны колдонуу менен өркүндөтүлөт.

- ***Билимдерди бышыктоо методдоруна:*** студенттик конференция, вебинар, тренинг, атайын адистештирилген компьютердик программалар менен иштөө ж.б. кирет. Студенттик конференция кесипке багыттап окутуунун уюштурулган формасы, окутуучу менен студентин педагогикалык өз ара аракеттенишүүлөрүн, максималдуу өз алдынчалуулугун, активдүүлүгүн демилге көтөрүшүн камсыз кылат. Ал эми вебинар-визуалдык онлайн режиминде конференция, тренингдерди, сурамжылоолорду жүргүзсө болот. Студенттердин тандоосу атайын адистештирилген компьютердик программалар элективдик сабак аркылуу окутулат.

- ***Билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн калыптануусун текшерүү жана көзөмөлдөө методдору:*** оозеки жана жазуу түрүндө сурамжылоо, контролдук жана лабораториялык иштер, компьютердик жана бланк түрүндөгү тесттер.

Көзөмөлдөө процесси окутуучу үчүн да, студент үчүн психологиялык кырдаалды түзүүчү жоопкерчиликтүү жана оор иш болуп эсептелет. Педагогикалык процессте көзөмөлдөөнүн бир канча түрлөрү бар: алдын ала,

кезектеги, тематикалык, аралык, текшерүү, жыйынтыктоочу жана бүтүрүүчү. Көзөмөлдөөнүн системасын экзамен, зачет, оозеки суроолор, текшерүү иштери, реферат, семинарлар, курстук иштер, лабораториялык иштер, өндүрүштүк практика боюнча отчеттор түзөт. Бул студенттердин жетишкендигин көзөмөлдөө методдору бардык окуу жайларында колдонулат. Көзөмөлдөөнүн формасын тандоо анын максатынан, мазмунунан, методдорунан, убактысынан жана ордуна көз каранды. Педагогикалык көзөмөлдөөнүн бирден бир методу болуп тестирлөө. Тестирлөө бланкалык жана компьютердик болуп бөлүнөт. Окуу жайларында алдын ала, кезектеги, тематикалык, аралык, жыйынтыктоочу, ошондой эле өзүн-өзү көзөмөлдөөчү тесттер колдонулат. Азыркы учурда компьютердик тестирлөө кеңири колдонулууда. Компьютердик тестирлөө билимди текшерүүдө жогорку тездикте, объективдүү жыйынтыкка ээ болуусу менен айырмаланат. Компьютердик тесттер убакытты үнөмдөө менен билимдерди реалдуу баалоону көзөмөлдөөчү, мультимедиялык тапшырмаларды колдонуунун визуалдык көрүнүшү тестирлөөнүн ачык-айкындыгын көрсөтөт.

- **Иш аракетин, жүрүш-турушун мотивдештирүү жана стимулдаштыруу методдоруна:** жарыштыруу, таанып билүү оюндары, эмоционалдык таасир берүүчү дискуссиялар, тегерек столдо аңгемелешүү, окуу эрежесиндеги тартиптик көтөрмөлөө жана айып салуу ж.у.с. [156,87].

Иш аракетин, жүрүш-турушун мотивдештирүү жана стимулдаштыруунун болжолдуу критерийлери таблица 2.1-берилди.

Таблица 2.1 – Иш-аракетин, жүрүш-турушун мотивдештирүү жана стимулдаштыруу

Айыптоо формалары	Окутуу процессиндеги жүрүш-туруш тартибин жөнгө салуу саясаты	Баллдарды кемигүү
Көчүрүү	Студенттердин кезектеги контролдук жана өз алдынча иштери боюнча Интернеттен, башка булактардан же курсташтарынын материалдарынан көчүрүп алуусу (плагиат).	0-7
Жүрүш-турушу	Сабак, мезгил аралык жана жыйынтыктоочу (зачет, экзамен) контролдук текшерүү учурунда уюлдук	1-эскертүү 0-5 2-эскертүү 5-10

	телефондорду жана шпрагалкаларды колдонуу, сүйлөшүүлөр.	3-эскертүү кабинеттен чыгаруу
Сабакка катышуу	Берилген курс боюнча үзбөй сабакка катышуусу – эң башкы талап. Себеби жок сабактарды калтыруу баллдары кемитилет. Кандайдыр бир себептер менен (ооруп калса ж.б.) сабактарды калтырса студент сабактан тышкары тапшырат.	Сабактын 20%на катышпаса, топтогон баллынан 10 балл кемитилет. 20% дан өйдө 40 ка чейин 15 балл кемитилет. 40%дан 60%га чейин 20 балл кемитилет. 60 пайыздан ашса жыйынтыктоочу текшерүүгө кирбейт.
Кечигүү	Эгерде студент сабакка кечигип келсе да топтогон баллдары кемитилет	3 жолу кечиксе жыйынтык баллынан 1 балл кемитилет. 3 жолудан ашык кечиксе, ар бир кечигүүсүнөн 1 баллдан кемитилет.
Сабакка активдүүлүгү	Студент сабакка (оозеки жана жазуу үй тапшырмаларын аткарышы) даяр болушу, тапшырмаларды аткарууда жана суроолорго активдүү катышуусу, өз алдынча иштерди аткарууда бекитилген мөөнөтүндө тапшырууну аткаруу жана тапшыруу зарыл.	Өз убагында тапшырбаса баллдары кемитилет.

Студенттердин ар бир иш-аракетин, тартиптерин эрежелерге (окуу жайынын ички тартибинин жобосуна, окутуучунун жумушчу программасындагы саясатына) карата көзөмөлдөп туруу окуу процессинин сапатын жогорулатууга көмөк берет.

3. Уюштуруу формалары – жалпы студенттердин саны, окутуунун убактысы жана орду, ошондой эле аны ишке ашыруунун ирети менен байланышкан окуу процессин уюштуруунун сырткы тарабы. Окутуунун уюштуруу формалары – окутуунун максатын, мазмунун, методдорун жана каражаттарын эсепке алуу менен тандалат. Кесиптик окуу жайларындагы окуу планында дисциплиналардын туура коюлушу жана мазмунунун талапка ылайык коюлушу эң бир негизги маселелердин бири. Жогорку жана атайын орто

кесиптик окуу жайларында негизги окутуунун уюштуруу формалары катары лекция, семинар, лабораториялык жана практикалык жумуштар, элективдик сабактар, консультация ж. б. колдонулат. Окутууну уюштурууну кээ бир формасынын алкагында жекече, жуптук, топтук жана фронталдык жумуштарды жүргүзсө болот. Мындан тышкары азыркы учурда модулдук-рейтинг системасы орун алат. Анда сабактар тематикага бөлүнүү менен сабактын саатына жараша студенттер модуль тапшырышат, студенттин ар бир иш-аракети балл менен эсептелип, жыйынтыктоочу текшерүүдө бааланат.

4. Студенттердин кесипке даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлери. Орто кесиптик окуу жайларынын көзөмөлдөө-баалоо иш-аракеттеринин технологияларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруунун теориялык негизи болуп окуу процессинде алган билимдерин практикада кездешүүчү чоң көйгөйлөрдү билгичтик менен чечүүгө окутуу болуп саналат. Азыркы убакыт студенттерди МКТны колдонуу боюнча кесипке даярдыгын баалоонун жаңы критерийлерин талап кылат. Педагогика илимдеринин доктору В.П. Симоновдун изилдөөсүнө таянуу менен МКТ боюнча даярдык деңгээлдеринин баалоо критерийлерин иштеп чыктык, бул критерийлер инсандын даярдыгынын деңгээлдик көрсөткүчтөрүн туура баалоого мүмкүндүк берет, төмөнкү таблица 2.2 - келтирилди [147]. Аталган критерийлер, окуу иш-аракеттерди көзөмөлдөө-баалоонун белгилери катары каралышы менен, студенттердин «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасын өздөштүрүү менен МКТны практикада колдонуу деңгээлдерин аныктоого жардам берет.

Таблица 2.2 – МКТны колдонуу боюнча студенттердин даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлери

МКТ боюнча даярдык деңгээлдери			Студенттердин кесипке багыттап окутуунун даярдыгынын негизги мүнөздөмөлөрү	Баалоо критерийлери
деңгээли	%	кат ыш		

I-деңгээл (төмөн) адаптивдик деңгээл;	4%+12%=16%	1:3	Студент өтүлгөн материалдар боюнча башкача элеске ээ; берилген суроолорго толук жана туура жооп бере албайт, жооп берүүдө чоң каталарды кетирет; практикалык, лабораториялык жана курстук иштерди аткарбайт же иштин сапатына таасир берген каталар менен аткарат; МКТда иштөө көндүмдөрүнө ээ эмес, прикладдык программаларды өз кесибинде колдонгонду билбейт, дайыма окутуучунун көрсөтмөсүнө муктаж.	≤55 Канааттандырарлык эмес,
II – деңгээл (орто) алгоритм-дик деңгээл;	16%+20%=36%	5:	Студент материалдын негизин гана билет; берилген суроолорго так жана толук жооп бере албайт, окутуучунун кошумча жана тактоо ирээтиндеги суроолорун талап кылат; практикалык, лабораториялык жана курстук иштерди анын сапатына таасир бербей турган каталар менен аткарат; МКТда иштөөнүн толук көндүмдөрүнө ээ эмес, прикладдык программалардын айрымдарын өз кесибинде орто деңгээлде колдоно алат, ал эми айрымдарын колдонгонду толук билбейт.	≤69 Канааттандырарлык
III – деңгээл (жакшы) продуктивдүү деңгээл;	16%+20%+28%=64%	7:	Студент окуу материалын толук билет; суроону кайталап, берилген суроого жооп берүүдө олуттуу ката кетирбейт; алган билимин практикада колдонгонду билет; практикалык, курстук иштерди катасыз аткарат; МКТда иштөө көндүмдөрүнө ээ, прикладдык программаларды өз кесибинде орто деңгээлде колдонот.	≤84 Жакшы
IV – деңгээл (эң жакшы) чыгармачылыктуу деңгээл;	16%+20%+28%+36%=100%	9:	Студент окуу материалын терең өздөштүргөн; берилген суроолорго удаалаш жана толук жооп берет; алган билимин практикада эркин колдонот; практикалык, курстук жана проект иштерин белгиленген убакытта катасыз туура аткарат; МКТда иштөө көндүмдөрү толук калыптанган, прикладдык программаларды өз кесибинде эркин колдоно алат.	≤100 Эң жакшы

Жогорудагы белгиленген окутуунун технологиясын окуу процессинде колдонуу кесиптик жагдайларды таанып билүүсүн жана кесиптик мотивациясын, өздүк маңызын түшүнүүсүн шарттайт. Студенттердин өздүк, коллективдик иштөө формалары биргелешип иштөөгө негизделген, ал болсо ар бир студенттин интеллектуалдык жана инсандык касиетин көтөрүү менен ишкердүүлүккө жана жакшы сапаттарга ээ болуусуна алып келет.

Активдүү окутуунун форма жана методдорунун жардамы менен келечектеги кесиптик ишмердүүлүктүн предметтик жана социалдык мазмуну моделдешип, бүтүрүүчүнүн социалдык жана кесиптик компетенттүүлүгүн, чыгармачыл активдүүлүгүн өнүктүрүшүн камсыздайт. Студенттер лекцияларды (демонстрация режимде электрондук лекциялар), лабораториялык иштерди, окутуучу тарабынан сабактын жүрүшүндөгү тапшырмаларды өз алдынча аткаруунун кененирээк түшүндүрмөлөрүн жана аткаруунун тартиптерин ала алышат. Башкача айтканда, студенттердин үй тапшырмаларын аткарууда, жыйынтыктарын иштеп чыгууда, лабораториялык иштерди иштөөдө, маалыматтарды табууда, курстук иштерди иштөөдө жана эсеп чыгарууда маалыматтык компетенттүүлүк калыптандырылат. Канчалык ар кандай дисциплинадагы окуу тапшырмаларын маалыматтык технология каражаттарын колдонуп аткарса, ошончолук маалыматтык компетенттүүлүк деңгээли жогору көтөрүлөт. Анын ичинде: окуу процессинде Интернетке кирүү мүмкүнчүлүгү; on-line жана of-line консультациялар; электрондук китепканаларга кирүү жана китептерди пайдалануу; берилген тематикалар боюнча жаңыртылган электрондук басылыштарды окуу-методикалык кеңеште бекитип киргизүү; атайын кесипке ылайык лицензияланган компьютердик программалар менен камсыздоо.

Информатика курсунда студенттердин өздөрүнүн тандап алган адистигине ылайык кесиптик багыттагы тапшырмаларды аткаруусуна көбүрөөк көңүл бурулушу керек. Мисалы, MSOFFICE – прикладдык программасын студенттердин атайын предметтерге ылайык түзүлгөн тапшырмалар аркылуу көрсөтүп, өз алдынча лабораториялык иштерди көбүрөөк берүү керек. Ал эми

берилген лабораториялык иштер кесиптик ишмердүүлүккө багытталган иштерден гана түзүлүүсү керек. Өз алдынча иштеп аракеттенген студенттин предметтерге болгон кызыгуусу артып, чыгармачылык изденүүсү артат.

Атайын орто кесиптик окуу жайларынын окуу процессинде төмөнкүдөй автоматташтырылган жумуш орду: «Инфо бухгалтер», «1С: Мекеме» 7.7,8,1, «Финансы», «Ишкер адамдын дептери», «Складдык учет» - экономисттер жана бухгалтерлер үчүн, ал эми «Фиделио», «Ажур-Hotel» – мейманканаларга жайгаштыруу жана тейлөө кызматкер адистигине ээ болуучу студенттер үчүн даяр прикладдык программалар практикалык сабактарда окутулат.

Мисалы, «1С:Мекеме» прикладдык программасы – бухгалтердин автоматташтырылган жумушчу орду. Мында эки предметтин «Бухгалтердик эсеп» жана «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» ортосундагы байланыштын тыгыз болуусу зарыл. Себеби, студенттер үчүн бухгалтердик эсептөөнү теориялык жактан окушканы менен практикалык жактан өздөштүрүүсү бир топ эле оор болот. «1С:Мекеме» программасын негизинен бухгалтердик эсепти жакшы өздөштүрүп алгандан кийин гана билим, билгичтиги керек. Ошондуктан атайын предметтик сабактын практикалык бөлүгүндө студенттерге берилген бухгалтердик эсептөө тапшырмалары кагаз жүзүндө эсептелгенден кийин гана компьютерде «1С:Мекеме» прикладдык программасына киргизүүнү үйрөтүү керек. Студенттерге атайын прикладдык программалар пакетиндеги автоматташтырылган бухгалтердик программаларды практика учурунда берилген чарбалык операция сыяктуу тапшырмаларды киргизүү-чыгарууну өздөштүрүүсү оңой болуп калат. Ошондо гана студенттердин эки предмети өздөштүрүүсүнө бир топ жеңилдик болот. Биринчиден, бухгалтердик эсепти кагаз жүзүндө да эсептөөдөгү, экинчиден компьютерде киргизүүдөгү каталыктарды оңой таба алышат.

Бул жерде бухгалтердик эсептерди иштөөдө студенттердин өз предметтин канчалык даражада өздөштүргөнүн байкоо керек. Бул маселени чечүүдө информатика окутуучусу үчүн да оор. Себеби, ал бухгалтердик эсептөөнү программага киргизүүдө жаңылып калышы мүмкүн. Ошондуктан информатика

окутуучусу атайын предметтик окутуучулар менен тыгыз байланышта болуп, берилген тапшырмалардын туура киргизилишине жана туура маалыматтын келип чыгышына көңүл бурушу зарыл.

Мындан тышкары, окуу процессинде предметтер ортосундагы өз ара байланыштарды уюштуруу, МКТны кесипке багыттап окутууну ар бир предмет окутуучулар арасында компьютердик технологиялар аркылуу презентация, видео сабак, тандем, бинардык жана тринардык сыяктуу сабактар өтүлсө эффективдүү натыйжаларды берет.

Илимий-изилдөөнүн экинчи главанын 2.1-параграфында окутуучуларга жүргүзүлгөн сурамжылоолордун жыйынтыктарынын негизинде окуу-методикалык кеңешинин чечимине ылайык «Колледждеги окутуучулардын ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуу боюнча» квалификациясын жогорулатуу боюнча атайын курс өткөрүлдү (Тиркеме 2,3). Бул атайын курстун программасынын негизи компетенттүүлүк идеясына таянуу менен педагогдун кесиптик позициясына компетенттүүлүк синтез катары предметтик-методикалык, психологиялык-педагогикалык жана МКТны колдонуу методикасын киргизүүгө багытталган. Курс окуу жылынын аягында 2012/2013-окуу жылдан бери өткөрүлүп келүүдө. Бул педагогикалык чаралар методикалык кеңеште, окуу семинарларда тажрыйба алмашуу түрүндө жүргүзүлөт.

Жалпысынан бул атайын курска эмгек стажысы 10-15 жылдан ашкан окутуучулар катышышты. Курстун жыйынтыгында ар бир окутуучу Microsoft Office прикладдык программасы менен дидактикалык көрсөтмө материалдарды даярдашты. PowerPoint презентация түрүндө жеткиликтүү лекциялардын таяныч конспектилерин түзүп, дидактикалык көрсөтмө материалдарды даярдап, өздөрүнүн сабактарында маалыматтык технологияны колдонуу менен конкреттүү темада презентация жасашты. Стажысы 45 жылдан ашкан жогорку категориядагы окутуучу С.Н. Бримкулова «Быштактан жана жумурткадан жасалган тамактар» деген темадагы сабагына презентация даярдап, ачык сабак өттү. (Тиркеме 4).

Ошондой эле өздөрүнүн дисциплиналары боюнча билимдерди, билгичтикти жана көндүмдөрдү текшерүүчү атайын тесттик суроолорду курска катышкан окутуучулар практика жүзүндө предметтер боюнча бинардык, кээ бир учурларда тринардык байланыштар (эки жана үч предметтердин) сыяктуу сабактарын өтүштү.

Мисал катары, Экономика жана сервис колледжинин окутуучулары А.Ж Бейшеева, Г.Т. Зиязова «Экотуризм», «Туризмдеги маркетинг» предметтери боюнча туризм адистигинин студенттерине тандем сабагын өткөрүштү (Тиркеме 5).

Бул тандем сабакта Интернет түйүндөрүнөн маалыматтарды издөө боюнча билгичтикти колдонуу жана аны иштеп чыгуу, ошондой эле маалыматтык-укуктук маалыматтык системаларды колдоно билүүсү, мекемелердин негизги укуктук жана түзүүчү документтер менен таанышуусу студенттердин болочок кесибине болгон кызыгуусу, билгичтигин калыптандыруусу өөрчүйт.

Мисалы, туризм адистигинде окуган студенттерге «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» предметин окутууда «Ажур Hotel» программасын пайдаланып окутууга болот. Бул программанын Интернеттен жүктөлгөн окуу версиясына ылайыкталган Ажур Hotel 3.3 программасын студенттерге окутууда кесиптик түшүнүктөр дагы бир жолу калыптанат. Бул программа кийин кесиптик ишмердүүлүккө колдонулбаса да, келечекте студенттер программалардын иштөө принциби окшош болгондуктан туристтик чөйрөдөгү программаларды оңой өздөштүрүп кете алышат. Ажур Hotel 3.3 программасы боюнча иштелип чыккан лабораториялык иштер студенттерге сабактын башында таратылып берилет. Мисалы, төмөнкү тапшырмада окутуучу жаңы түшүнүктөр боюнча маалымат берет. Ар бир студент өздүк базасын түзүп, ачылган базанын – мейманканасына да өзү каалаган ат коюп кызыгуу менен тапшырмаларды аткара баштайт. Ажур Hotel 3.3 программасын пайдаланып практикалык ишти жүргүзүүнүн методикасы

Практикалык иш №1

Сабактын максаты. Маалыматтык технологияны өздөштүрүү. Автоматташтырылган жумушчу орду « Ажур Hotel 3.3 » программаларынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү менен иштөөнү үйрөтүү.

1-тапшырма. Ажур Hotel 3.3 программасын ишке киргизүү. Жаңы өздүк базаны түзүү. Программанын интерфейси менен таанышуу. (Ар бир студент өзүнүн базасын түзүү керек, студент кийинки сабактарда ошол өзү түзгөн базаны ачып улантууга тийиш.

Тапшырманы аткаруунун тартиби.

1. Ажур Hotel 3.3. программасы ПУСК/ПРОГРАММА/ Ажур Hotel 3.3. же болбосо пиктограмма аркылуу ишке киргизгиле.

2. Программанын экраны пайда болгондон кийин, сүрөттө көрсөтүлгөндөй, **ФАЙЛ/ЖАҢЫ БАЗАНЫ ТҮЗҮҮ/**

3. Экранда 2.8, 2,9-сүрөттөрдө көрсөтүлгөндөй, эски базадан жаңы базага өткөрүү үчүн бардык маалыматтарды белгилеп, андан кийин ОК кнопкасын баскыла. (Базанын атын группанын аталышы жана өзүнүн аты-жөнү менен берсе болот).

4. Программанын башкы менюсунда негизги командаларды (Файл, Регистрация, Финансы, Документ, Справочник, Отчеты, Настройка, Администрирование, Окно, Помощь) ар бирин талдап карап чыккыла.

Төмөнкү кадамдарды аткаруу зарыл:

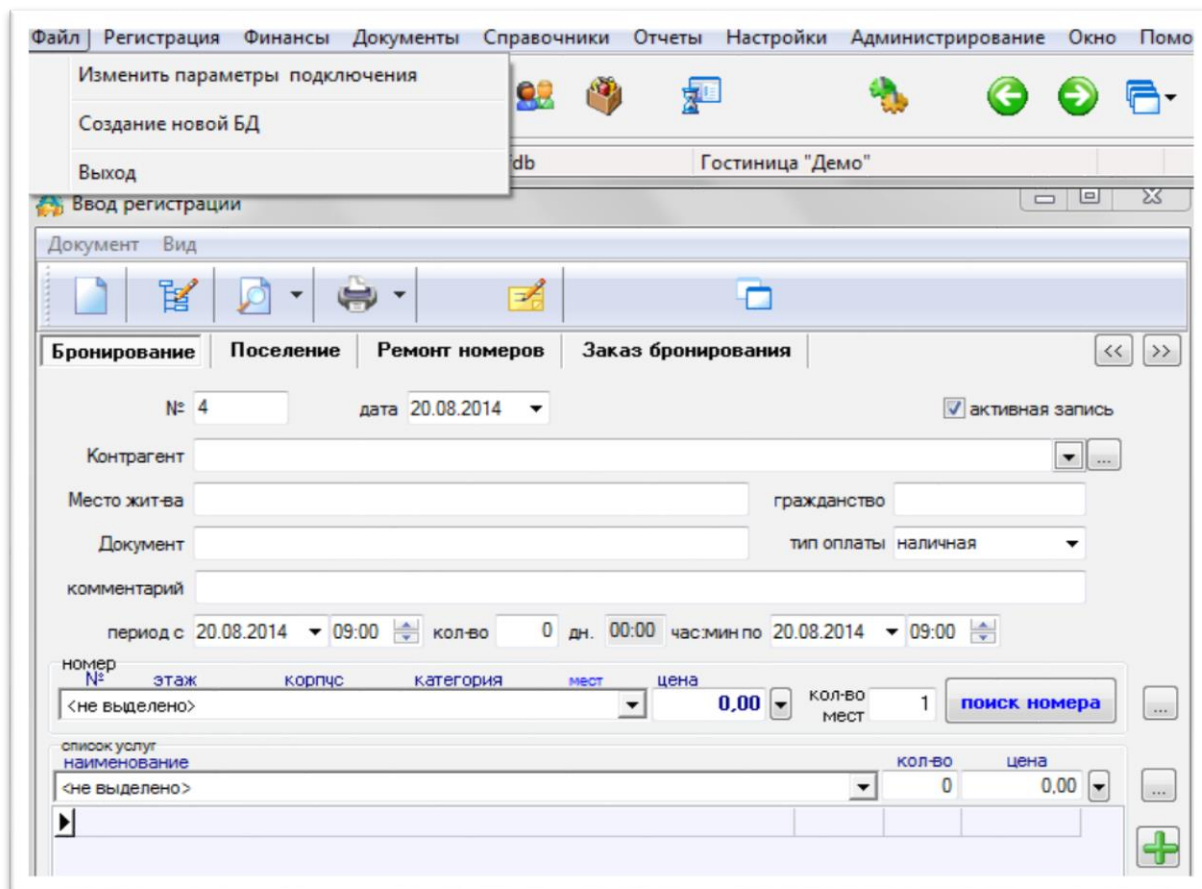
▪ Ажур Hotel 3.3 программасын ишке киргизүү. «Справочник» менюсун маалыматтарга толтуруу (2.10-сүрөт). Жаңы өзүнүн мейманканасы боюнча маалыматтарды киргизүү.

▪ *Кыскача маалымдама.* Справочниктеги (Реквизит, Номер, Клиент, Товар, услуга, сервис, Типы цен, Валюта, Единицы измерения, Форма) карап чыккыла

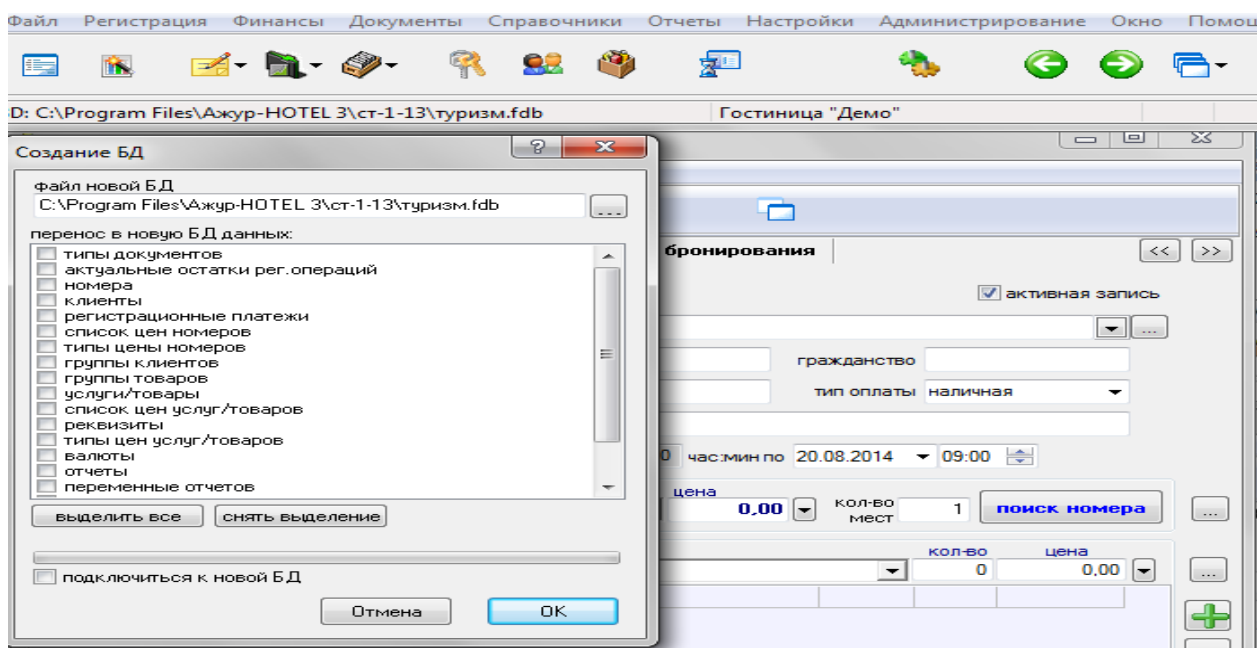
▪ Мейманкана боюнча жалпы маалыматты Справочник/Реквизит/Кошуу/ командалары аркылуу киргизгиле.

▪ Справочник/Номер/ кошумча номерлерди киргизгиле. (5 люкс-номер, 5 полулюкс-номер, ар бир этаждан 5 комната).

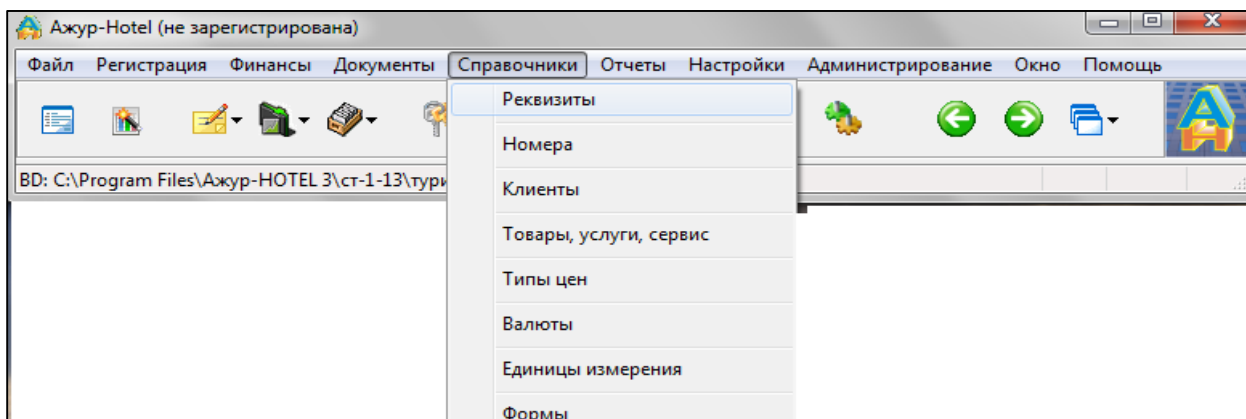
- Справочник/Клиент/ ар кайсы өлкөдөн келген 50 кишини киргизгиле.

2.8-сүрөт. Жаңы базаны ачуу терезеси

2.9-сүрөт. Жаңы базаны түзүү терезеси.

2.10-сүрөт. Тапшырманы аткаруунун тартиби.

Бул жогорудагы иштелип чыккан практикалык иштерди аткарууда студенттин өздүк чакан «мейманканасын» ачып, киреше чыгашаларын эсептөөгө үйрөнүүсү кесипке болгон кызыгуусун арттырат. Ошондой эле лабораториялык иштерди аткарууда ар бир тапшырманын жалпы планын көрсөткөн сабактын иштелмеси берилиш керек. Ал окутуучунун сабакка даярдыгына багыт берет.

Студенттердин билим алууну өздөштүрүүсү – окуу процессиндеги кесиптик жагдайларды таанып билүүсүн жана кесиптик мотивациясын, өздүк маңызын түшүнүүсүн шарттайт. Студенттердин өз алдынча аракеттенүүсү да өздүк жана коллективдик биргелешип иштөөгө негизделген, ал болсо ар бир студенттин интеллектуалдык жана инсандык касиетин көтөрүү менен ишкердүүлүккө жана жакшы сапаттарга ээ болуусуна алып келет.

ЭКИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Колледждердин окуу процессинде адистикке окуган студенттерди маалыматтык технологияны кесипке багыттап окутуунун эффективдүүлүгүн өркүндөтүүнүн жолдорун табууга арналган изилдөө төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берди:

1. Изилдөөгө тиешелүү материалдарды иштеп чыгуу менен реалдуу далилдерге ээ болуу үчүн методологиянын теориялык жана эмпирикалык методдорго таяндык. Теориялык методдор аркылуу биз биринчи главанын теориялык абалын талдоо, салыштыруу, жалпылоо менен изилдөөдөгү кесипке багыттап окутуунун көйгөйлүү маселелерин карадык. Ал эми эмпирикалык методдор: сурамжылоо жана бетме-бет аңгемелешүү, байкоолор, моделдештирүү, математикалык, статистикалык, баалоо критерийлери аркылуу эксперименталдык иштердин аткарылышы изилдөө ишибиздин тастыкталышына өбөлгө түздү.

2. Окуу процессинде МКТны кесипке багыттап окутуунун белгиленген жалпы педагогикалык шарттардан тышкары, илимий адабияттарды, педагогикалык методдордун жана талдоолордун жыйынтыктарынын негизинде студенттерди МКТны кесипке багыттап окутуунун натыйжалуулугун арттыруу максатында методикалык модели иштелип чыкты жана МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары аныкталды. Бул шарттардын колледждердин окуу системасында ишке ашыруу түздөн-түз биринчиден, окуу дисциплинарынын азыркы жумуш берүүчүлөрдүн талаптарын эске алуу менен кесиптик билимдердин теориялык негиздери менен практикалык маанидеги маселелердин реалдуу киргизилиши, экинчиден, окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу дараметтеринин деңгээлин өнүктүрүү багыттары, үчүнчүдөн, окуу-методикалык комплекстерди түзүүдө адистикке тиешелүү болгон маселелерди компьютердик технологиянын жардамы киргизилиши маанилүү.

3. МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясы изилденип анын уюштуруу формалары, методдору, МКТны кесипке багыттап окутуунун каражаттары, студенттердин кесипке даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлери аныкталды. МКТны кесипке багыттап окутуунун технологиясынын эң бир өзгөчөлүгү – предметтик байланышты камсыз кылуу үчүн информатик окутуучусунун кесиптик предметтердин негизин билүү менен

аны компьютердик технологияны колдонуу менен жеткире бере алганында жатат.

Демек, МКТны кесипке багыттап окутуунун натыйжалуулугу илимий педагогикалык методдордун туура тандалып алышынан жана методикалык уюштуруу иштеринен башкача айтканда аныкталган педагогикалык шарттарды ишке ашырууга багытталган илимий методологиялык жана методдорунан көз каранды.

3-ГЛАВА. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ ЖАНА АНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫ

3.1. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» боюнча түзүлгөн окуу-методикалык комплексин эксперимент аркылуу текшерүү

Билим берүүнүн предметке багытталган (традициялуу) парадигмасынан инсанга багытталган (инновациялык) парадигмасына өтүшү билим берүү процессинин бардык компоненттеринин өзгөрүүсүн, аны менен катар окуу каражаттарынын өзгөрүшүн дагы талап кылат. Бул жагдай өз кезегинде жаңы программаларды жана окуу китептерин психологиялык-педагогикалык көз караштан негиздөөнү, иштеп чыгууну актуалдаштырат. Ошондуктан окуу китептердин жаңы муундары жаңы парадигмага ылайык келүүгө, логикалуу болууга, таасын далилдер жана негиздөөлөр, бардык терминдердин түшүндүрмөлөрү менен жабдылууга, прикладдык материалдар менен коштолууга, жөнөкөй, жатык тил менен жазылууга тийиш. «Жакшы окуу китеби деген эмне?» деген суроого, Россия окумуштуусу В.П. Беспалько мындай деп жазат: «Жакшы окуу китеби – окутуунун максаттары диагноздоочу мүнөздө коюлган, предметти өздөштүрүүдөгү деңгээлин окуучу өзү текшерүүсү үчүн тесттер камтылган, окутуунун мазмуну максаттуу түрдө туюнтулган жана окуучуларга өтө чоң жүк келтирбеген окуу китеп» [20]. Окуу китебинин негизги талабы болуп, анын бөлүмдөрүнүн жана параграфтарынын мазмунунун бир бүтүндүү жана ачык-айкын берилиши эсептелет. Параграфтын түзүлүшүндө жана текстинде чечиле турган окуу милдеттери белгиленип, алар мотивдештирилүүгө тийиш. Окуу материалынын бөлүктөрү бири-бири менен логикалык түрдө байланышып туруусу зарыл. А.В. Хуторскойдун ырастоосу боюнча «окуу китеби – тиешелүү дидактикалык системанын алкагында жүрүп жаткан билим берүү процессинин ишке ашырылышынын зарыл шарттарын камтыган комплекстүү маалыматтык-ишмердүүлүктүн үлгүсү» [163, 87]. Демек, окуу китеби – тиешелүү билим берүү процессинин максатын, принциптерин, мазмунун жана технологиясын чагылдырган үлгү.

XXI кылымдын башында коомдун талабына ылайык кесиптик окуу жайларынын билим берүү системасында окуу-методикалык комплекстер ачык маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн бирден бир компоненттерине айланды десек жаңылышпайбыз.

Колледждерде жеке эле окуу китебинен тышкары окуу-методикалык каражаттар, окутуучу үчүн колдонмо, тапшырмалардын жана тесттердин жыйнактары, жумушчу дептерди ж.б. камтыган окуу-методикалык комплекстерди түзүү милдети коюлган. Окуу-методикалык комплекс – кесиптик окуу жайларында ар бир дисциплина үчүн компетенттүүлүк, модулдук мамиленин негизинде иштелип чыккан, окутуу жана көзөмөлдөө каражаттарын камтыган окуу-методикалык иш кагаздарынын, жыйындысынын стандарттык аталышы. Жаңы педагогикалык сөздүктө «окуу–методикалык комплекс кийин практикада ишке аша турган окутуу-тарбиялоо процессинин системалык чечмеленишинин долбоорун элестеткен бардык окуу-методикалык документтердин (окуу дисциплинанын жумушчу программасы, окуу-методикалык материалдар (лекция, практикалык жана лабораториялык иштер боюнча методикалык көрсөтмөлөр, тест, тапшырмалар, модулдук суроолор, текшерүү иштеринин варианттары) окуу куралдары жана башка) жыйындысы, дидактикалык каражат болуп эсептелет» [146, 132-135б.]. Ошентип, окуу-методикалык комплекс тигил же бул предмет боюнча программа тарабынан туюнтулган билим берүүчүлүк милдеттерди болушунча толугураак ишке ашыруу максатында түзүлүүчү жана студенттердин кесиптик ишмердиктерин өнүктүрүүгө кызмат кылуучу, конкреттүү предмет боюнча окутуунун дидактикалык каражаттарынын (окуу китебинин жетектөөчү ролун эске алганда) системасы болуп эсептелет.

Ошондой эле окуу процессинде колдонулган окуу китептеринин дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүнөн окуу-методикалык комплекстердин олуттуу артыкчылыгы жана келечектүүлүгү анын цифралык маалыматка айлантуу же электрондук окуу-методикалык комплекс түрүндө ачык мейкиндикте берилиши [20]. Электрондук окуу-методикалык комплекстерде

материал ачык, кызыктуу мультимедиалык формада берилип, анын терең өздөштүрүлүшүнө шарт түзүлөт. Электрондук окуу-методикалык комплекстердин дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү электрондук окуу куралдарга караганда бир кыйла кеңири: илимий дүйнөлүк көз караш менен багытталышы, жеткиликтүүлүк, көрсөтмөлүүлүк, системалуулук, удаалаштуулук, проблемалуулук принциптерге таянат. Анда окуу материалын актуалдаштыруу принциби толук өлчөмдө ишке ашат, окуу маалыматын оперативдүү жаңыртып турууга автордун бардык техникалык мүмкүнчүлүктөрү бар. Бул бир жагынан окуу колдонмосунун көп жактуу бөлүгүнө жаңы маалыматты кошуп турууга, экинчи жагынан, базалык окуу материалын өзгөртүүгө, кайра түзүүгө шарт түзөт [155].

Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген орто кесиптик билим берүү боюнча мамлекеттик билим берүү стандартында адистикке студенттерди даярдоодо атайын дисциплинанын катарына «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы киргизилген. Бул дисциплинаны окутуу 2007-жылдан тартып бардык орто кесиптик окуу жайларында, колледждерде жүргүзүлүдө. 2011-2012-окуу жылына чейин бул дисциплина ар бир адистикке карата аталып мамлекеттик билим берүү стандарты боюнча окутулуп келген [32,33,34]. Азыркы учурда орто кесиптик билим берүү программаларында студенттерге билим берүү боюнча Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн 2012-жылдын 5-сентябрындагы №610 токтому менен бекитилген адистиктердин типтүү окуу планынын Долбооруна ылайык, орто кесиптик окуу жайларынын окуу-методикалык кеңеши аркылуу окуу планы иштелип чыгып, эмгек өлчөмдөрү бөлүштүрүлүп бекитилет [126]. Ошол бекитилген дисциплинанын эмгек өлчөмүнө карап, жаңы билим берүү системасынын талабына ылайык, предметтик методикалык комиссиянын окутуучулары тарабынан жумушчу программалары иштелип чыгат. Ал эми колледждерде 2012-2013-окуу жылынан тартып окуу-методикалык комплексин иштеп чыгуу талаптары коюлган. Ар бир окуу жылында жаңы талаптарга, жаңы программалык каражат

технологиялардын өнүгүү тенденцияларына байланыштуу, тажрыйбалардын жана сунуштардын, сын пикирлердин негизинде кайрадан иштелип жаңыртылып турат.

Дисциплина боюнча окуу-методикалык комплексин иштеп чыгууда окутуучулар тарабынан төмөндөгүлөр эске алынышы зарыл:

– кесиптеги ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар дисциплинасынын мазмунунун аныкталышы;

– студенттерге келечектеги кесиптик өзгөчөлүгүнө жараша дисциплинаны максаты жана милдети, жалпы жана кесиптик компетенциялары так берилиши;

– окуу планы боюнча берилген саатка жараша жумушчу программасындагы тематикалык планын түзүүдө кесиптик багыттагы өзгөчө маселелер камтылыш керек. Ар тармактагы кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнө жараша ылайыкталып түзүлүшүнө көңүл буруу кажет.

Ал эми жумушчу программасынын мазмуну орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттына, кесиптин өзгөчөлүктөрүнө, МКТны колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнө жана багытына жараша иштелип чыгат. Ал өзгөчөлүктөр жана мүмкүнчүлүктөр 1-главанын 1.2-параграфында берилген. Мисалы, туризм чөйрөсүндө колдонулуучу маалыматтык системалардын схемасы берилген. (3.11.-сүрөт). Бул системалар кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТны колдонууга даярдыгынын түзүмүнүн өз ара байланышкан **мотивациялык, когнитивдик** жана **кызматтык** компоненттерди камтыган маалыматтардын жыйындысы.

1. Microsoft Office базасындагы маалыматтык технологиялар же интеграленген офистик пакеттер – MS Word тексттик документтер менен иш жүргүзүүгө, эсеп-кысап иштерин аткаруу, график жана диаграммаларды түзүүнү, экономикалык анализди жүргүзүүгө, электрондук таблицанын жардамы менен ар кандай экономикалык жагдайларды моделдештирүү жана оптималдаштырууга; мекемелердин буклеттерин жана визиттик карточкаларын жасалгалоого; презентацияларды түзүүгө багытталган.

2. *Мультимедиялык технологиялар* электрондук каталогдорго видеофильмдерди CD жана DVD дискаларына, Интернетке чыгарылып берилиши. Электрондук каталогдор сунушталган маршруттар боюнча виртуалдык түрдө саякаттоону жана таанышууну камсыз кылат, активдүү режимде ошол маршруттарды көрүүгө, өлкө, маршруттагы объектилер менен, мейманкалар тууралуу маалыматтарды, кемпингдер, мотелдер жана башка жайгашуулар, баасы төмөн жана жеңилдиктер системалар менен таанышуу, туризмдин чөйрөсүнүн мыйзамдары менен таанышуу.

3.11-сүрөт. Туристтик комплексттерди автоматташтыруу схемасы.

3. Интернет туристтик мекемелердин иш-аракеттеринде анчалык деле чыгым кетирбестен керектөөчүлөрдүн бардык группаларына мекемелер, ишканалар жана алардын сунуштоочу продуктуларын сатуу тууралуу конкреттүү маалыматтарды берүү максатында, өздөрүнүн ишмердүүлүгү тууралуу кеңири толук маалыматтарды ишенимдүү таратууга, кардарлардын өтүнүч-талаптарын тез жана эффективдүү кабыл алуу жана зарыл болгон кызматтарды брондоштурууну жүргүзүү, өндүрүштүн чыгымдарын азайтуу жана печаттык продукцияларды таратуу, базар экономикасындагы атаандаштар менен өз ара аракеттерди тездетүү менен жөнөкөйлөтүү. Интернет туристтерге кыдырууларды өз алдынча уюштурууга, маршрутту түзүүгө, мейманкалардан орундарга төлөөнү жана, экскурсияларды, самолетко жана поездге, круизке билетти брондоштурууну ж.б. тездетет. Интернетти колдонуучуларга туризм жана саякаттар жөнүндө маалыматтарды алууну жеңилдетүү үчүн Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) атайын туристтик бизнес үчүн «.travel» жаңы доменди киргизди, ал азыркы учурда кеңири жайылтылууда. Бүгүнкү учурда Кыргызстандагы туристтик компаниялар Интернетти өздөрүнүн туристтик тейлөө кызматынын мүмкүнчүлүктөрүн уюштуруу боюнча жарнамалардын, кулактандыруулардын зор доскасы катары колдонушат. Кийинки учурларда туристтик фирмалар, авиакомпаниялар, мейманканалар тууралуу сайттар боюнча виртуалдуу ортомчулардын кызматтары пайда болду. Кызыктуу турлар жөнүндө маалыматтарды туристтердин 60 % көбү Интернет аркылуу ала алышат [108, 197].

4. Прикладдык программалар. Азыркы учурда бир нече россиялык фирмалар туристтик бизнес үчүн адистештирилген программалык продуктуларды иштеп чыгууда. Мисалы, «Арим-Софт» - TurWin, «Чартер», «Овир», «Само-Софт» – «Само-Тур», компания «Мегатек» – «Мастер-Тур», «Туристтик технологиялар» – «Туристтик офис» автоматташтырылган комплекстүү программасын, «Интур-Софт» - (Travel Agent-2000, ANT-Group - ANT-Group системасы, «Рек-Софт» - «Эдельвейс», «Барсум», «Реконлайн» сыяктуу программалар бар [108,198]. Ушул прикладдык программалар

туристтик фирмалардын ички иш-аракеттерин автоматташтырууга багытталган (клиенттердин, партнерлордун, мейманканалардын, транспорттордун, элчиликтин маалыматтык базасын түзүүгө; турларды жана төлөмдөрдү эсептеп каттоого, заказдарды кабыл алууга жана кардарлар менен иш алып барууга, иш кагаздарын жүргүзүүгө ж.б.).

5. Мейманканалар комплексин башкарууну уюштуруудагы маалыматтык технологиялар төмөндөгүдөй типтүү кызматтарды өзүнө камтыйт: номерлер фондун башкаруу кызматы, административдик кызмат, коммерциялык кызмат, тамак-аш кызматы, инженердик-техникалык кызматы, жардамчы кызматтары. Мейманканалар комплексин башкарууга мейманканаларды башкаруу системасын автоматташтыруу үчүн иштеп чыккан бир канча программалар: Hotel-2000, «Русский отель», «Отель-Симпл», Fidelio, Ажур Hotel, «Дип-Пансион», Nimeta [160].

6. Брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча электрондук системалар. Туристтик базар экономикасынын бардык катышуучуларынын приоритеттик маселеси аларды иштеп чыгуу жана жайылтуу болуп эсептелет. Мисалы, глобалдык дистрибутивдүү система AMADEUS – Amadeus Api түзүүчүлөр үчүн атайын пакет сунуш кылат. Бул стандарттык чечимдерди кабыл алуу менен өздүк туристтик продуктуларды иштеп чыгууга багытталган колдонуучу менен брондоштуруу системасынын ортосундагы диалог үчүн түзүлгөн жаңы тип. Кошумча программаларынын функционалдуулугу Amadeus системасынын төмөнкү программаларга кирүүгө мүмкүнчүлүк түзөт: Air; Car; Hotel, TravelAssistance, Fares, PNR, Queues, Ticket, Documentissuance, CustomerProfile. GalileoWorldspanSabre [160].

7. Байланыш жана коммуникация каражаттары. Маалыматтарды алуу, кайта өзгөртүү, чагылдыруу каражаттары, компьютердик техникалар жана түйүндөр (локалдык, глобалдык жана регионалдык), телекоммуникациялык системалар (уюлдук, пейджинг, телеграфтык, факсималдык байланыш сыяктуу телефондук технологияларды аракетке келтирүүчү оперативдүү байланыш системалары) жана оргтехника (көчүрүп-көбөйтүүчү аппараттар, диктофон,

проекциялык жабдуулар, ламинатор, документтерди жок кылуучу машиналар (шредер)) жана башка ушул техникалык каражаттар кирет [108].

Жогорудагы тейлөө чөйрөсүндөгү МКТнын кесиптик ишмердүүлүккө колдонуу мүмкүнчүлүктөрү «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын жумушчу программасынын мазмунунда берилет.

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын маанилүү өзгөчөлүгү – анын предмет аралык байланышынын басымдуулугунда. Кесиптик ишмердүүлүккө маалыматтык технологиянын кеңири колдонулушун көрсөтө турган тапшырмалар камтылып берилиши керек. Бул курсту окуп үйрөнүүдө студенттерге алган билимдерин, билгичтигин, көндүмдөрүн ар кыл башка предметтердин теориялык жана практикалык маселелери боюнча тапшырмалар берилиши менен окуп үйрөнүүнүн жүрүшүндө бул билимдер башка предметтер боюнча билимдерди тереңдетүү процессинин табигый улантылышы катары каралат. Жаңы МКТны окутуу моделинин өзү ушул максатка жетүүнүн кызматын аткарышат.

МКТны кесипке багыттап окутуунун «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» боюнча окуу-методикалык комплексинин төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөрүн белгилесек болот: а) башка предметтер менен байланыштуулугу; б) кесиптик мазмундагы маселелерди окутууда теориялык жана практикалык мисалдарга басым жасалгандыгында; в) кесипке багыттап окутууда колдонулган аппараттык жана прикладдык программалар боюнча маалыматтардын терең билим, билгичтикке үйрөтүүгө багытталгандыгы; г) кесиптик ишмердүүлүктү калыптандыруу багытындагы маселелердин, тапшырмалардын, лабораториялык иштердин тандалып берилгендиги; д) кесиптик ишмердүүлүккө багыттап окутууга жекече мамиле кылуу жана кырдаал абалды түзүү жана андан чыгуу жолдорунун берилиши; е) сабактарын өтүүдө каражаттардын (презентация, лекцияларды, тесттерди компьютер аркылуу жүргүзсө) натыйжалуу колдонулушу, ж) студенттердин билимин баалоодо баалоонун критерийлеринин туура колдонулгандыгы ж.б.у.с.

өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт. Ар бир окутуучу окуу-методикалык курсун түзүүдө ушул өзгөчөлүктөрдү жана жумуш берүүчүлөрдүн талабын эске алып, МКТны кесипке ылайык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен иштеп чыгышы зарыл.

Философ гуманист, коомдук ишмер Я.А. Коменский: «Бардык нерсе бири менен байланышкандыктан, ал байланыштар үзүлбөш керек» - деп айтып кеткен [173]. Ар кандай маалыматтарды өздөштүрүүдө студенттердин интеллектуалдуулугу жана чыгармачылыгы өркүндөшү үчүн окулуучу предметтин бөлүмдөрүнүн ортосундагы байланыштар сыяктуу предметтер ортосунда байланыштар да бири-бирин толуктап окулушу керек. Ошондуктан кесиптик ишмердүүлүккө багытталган атайын тапшырмаларды, лабораториялык иштерди түзүү менен өз алдынча иштеп аракеттенүүсүн арттырат. Андыктан информатика окутуучусу менен кесиптик предмет окутуучулары тыгыз байланышта болуп, берилген тапшырмалардын компьютерге туура киргизилишине жана туура маалыматтын келип чыгышына көңүл буруусу зарыл.

Ушул коюлган талаптардын негизинде окутуу программаларынын мазмунунун милдеттүү минимуму иштелип чыкты. 100201 «Туризм» адистиги боюнча орто кесиптик билим берүүдө типтүү окуу планынын Долбоорунун негизинде колледждин студенттерин маалыматтык технологиялар жагынан даярдоо эки этап менен жүргүзүлөт. Биринчи этапта студенттерге информатиканын негиздери жана прикладдык программалык жабдуу, анын ичинен, тексттик процессор, графикалык редактор, операциялык системалар, персоналдык компьютердин түзүлүштөрү окутулат. Ал эми экинчи этапта колледждин студенттерин кесиптик маалыматтык даярдоо «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы менен аяктайт.

Колледждин студенттерин маалыматтык даярдоо этаптары. «Экономика жана тейлөө» колледжинин мисалында, Туризм адистиги боюнча [12,13], (Тиркеме 6).

Туризм адистигиндеги студенттер үчүн Информатика курсуна – 48 саат практикалык сабак жалпы математикалык жана табигый илимий циклинде, ал эми «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» – 54 саат жалпы кесиптик циклинде берилген. Мына ошондуктан, студенттерди окутуу учурунда тейлөө чөйрөсүнүн келечектеги адистери болгону эки маалыматтык дисциплина окутулган менен башында айтылгандай информатиканын жалпы курсунда студенттердин адистиктин жана тейлөө ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүгү каралбаган. Орто кесиптик окуу жайларынын Мамлекеттик стандартында көрсөтүлгөндөй бардык адистиктер үчүн бул курстун мазмуну бирдей. Ал эми орто кесиптик окуу жайынын окуу процессине киргизилген «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасына бөлүнгөн 54 саат компьютердик технологияларды колдонуунун бардык мүмкүнчүлүгүн толук ачып бере албайт. Андан тышкары базалык даярдыгы бар студенттердин информатика жана маалыматтык технологиялар боюнча бир семестр бою (окуу планында сунушталгандай) берилген дисциплинаны милдеттүү деңгээлде өздөштүрүү мүмкүн эмес. МКТны кесиптик ишмердүүлүгүнө колдонуудагы маалыматтык даярдыктар боюнча бир канча кошумча курстардан тышкары (студенттердин тандоосу менен) өткөрүлөт. Студенттерди даярдоо 1-курстан баштап акыркы курска чейин уланышы керек.

Диссертациялык изилдөөнүн экинчи главасында теориялык жактан негизделген кесиптик ишмердүүлүктө маалыматтык технологияларды колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнө жана өзгөчөлүктөрүнө, багыттарына жараша колледждерде окутулуучу «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплексин иштеп чыктык. Дисциплинаны окутуунун максаты жана милдеттери төмөндөгүдөй белгиленди:

1. Студенттердин заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен мекемелердин экономикалык ишмердүүлүгүн жүргүзүүнү уюштуруу жана башкаруу, негизги түзүлүштөрүнүн принциптерин билүү, адистештирилген маалыматтык системаны жүргүзүү жана жайылтуу;

2. Студенттерге информациялык коомдун процесстеринин түзүлүшү жөнүндө бирдиктүү түшүнүктөрдү калыптандыруу.

3. Студенттерге компьютердик даярдыктар боюнча билимдерди жана билгичтиктерди калыптандыруу менен өзүнүн кесиптик ишмердүүлүк чөйрөсүндө заманбап маалыматтык технологияларды практика жүзүндө колдонуусунун зарылчылыгын түшүнүүсү.

Тейлөө адистигинин студенттерин МКТны кесипке багыттап окутууну уюштурууда төмөндөгүдөй талаптар аткарылышы керек :

1. ***Даярдоону алдын ала жүргүзүү.*** Даярдоонун программасы тейлөө чөйрөсүнүн адисинин кесиптик ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуунун актуалдуулугун, келечекте өсүп-өнүгүүсүнүн тенденциясын, МКТ областында илимдин жаңы жетишкендиктерин объективдүү чагылдырылышы.

2. ***Даярдоодогу байланыштуулук.*** Орто кесиптик окуу жайларынын программаларында «Заманбап оргтехника жана иш кагаздар тармагын уюштуруу», «Функционалдык бөлүмдөрдүн иш-аракеттерин башкаруу», «Кесиптик ишмердүүлүктү уюштуруу», «Тейлөө кызматтарын уюштуруу», «Тейлөө ишмердүүлүгү», «Статистика», «Бухгалтердик эсеп» ж.б. сыяктуу кесиптик дисциплиналар менен маалыматтык дисциплиналардын өз ара байланыштуулугун кесиптик ишмердүүлүгүнө компьютердик технологияны колдонуу даярдоо мазмунунда көрсөтүлүшү.

3. ***Даярдоодогу практикалык жана фундаменталдык багыттуулук.*** Кесиптик ишмердүүлүккө коммуникациялык технологияны колдонуу мүмкүнчүлүгү окуу программасында эске алынышы керек. Мына ошондуктан, тейлөө ишмердүүлүгүнө МКТнын ар түрдүү каражаттарын колдонуп демонстрациялык мисалдар менен окуу материалдарын толуктоо зарыл. Бул коюлган талап маалыматтык технология областында тейлөө чөйрөсүндө келечектеги адистин теориялык жана практикалык даярдыгынын бүтүндүүлүгүн көрсөтүү менен иш жүзүнө ашырууну болжолдойт.

4. ***Даярдоонун инварианттуулугу (базалык цикл).*** Кесиптик ишмердүүлүккө маалыматтык-технологияны колдонуунун теориялык

негиздерин жана жалпы маселелерин, бардык тейлөө кесиптеринин мазмунунун бирдиктүүлүгүн табуу мүмкүнчүлүгү белгиленет. Ал эми вариативдик даярдоо (кесиптик цикл) кесиптик ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө карата МКТнын каражаттарын пайдалануу өзгөчөлүктөрүн чагылдыруу менен даярдоону ишке ашыруу зарылчылыгын корутундулайт. Ушул талаптарды ишке ашыруу студенттердин маалыматтык технология областында инвариантык жана вариативдик даярдыктарын уюштуруу модулдук негизде жүргүзүлөт.

Модулдук окутуу XX кылымдын 60-жылдарынын аягында АКШда, Англияда, Германияда жана башка мамлекеттерде таралган. Азыркы күндө модулдук окутуунун теориясы Кыргызстандагы окуу жайлардын студенттерин жана мектеп окуучуларын окутууда, квалификацияны жогорулатуу системасында билимди традициялык баалоого бөгөт койду. «Модуль» термини илимий адабияттарда ар түрдүү аныктамаларга ээ:

1. Коюлган дидактикалык максаттарга жетүүнү камсыз кылуучу методикалык колдонмо жана аракеттердин максаттуу программасын камтыган маалыматтардын толук блогу [167].
2. Модуль – бул блоктун бөлүгү, окуу материалдын көлөмүнө жараша баштапкы кээ бир теориялык билимдерге жана практикалык көндүмдөргө ээ болуу үчүн кандайдыр бир конкреттүү иштерди аткарууну камсыз кылат [26].
3. Модуль - окутуунун жана тарбиялоонун коюлган максаттарга жана күтүлгөн натыйжаларга карата белгилүү логикалык бүтүмгө ээ окуу сабагынын бөлүгү [172].

Демек, модуль - бул кандайдыр бир системанын салыштырмалуу өз алдынча бөлүгү, теориялык окутуунун белгилүү бир аракеттин же маалыматтын келечектеги адистин тигил же бул кесиптик билимдеринин алган көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн жетиштүү кандайдыр бир өлчөм.

Жогоруда айтылгандардын негизинде модуль жөнүндө төмөндөгүдөй аныктама берилет: Окутуучу модуль – окуу дисциплинасынын мазмундуу бөлүгүн логикалык аяктоочу формасы, окуучунун берилген модулдун жыйынтыгында калыптанган билгичтикке жана көндүмдөргө, билимдерди

өздөштүрүүсүнө, билим берүү менен профессионалдык аспектилерди камтыган текшерүү формасы деп аталат.

Модуль таанып билүүчүлүк жана профессионалдык мүнөздөмөгө ээ. Мына ушуга байланыштуу таанып билүү (маалыматтык) жана окуу-кесиптик (ишмердүүлүк) жөнүндө модулдук бөлүктөргө токтолобуз. Маалыматтык бөлүгүнүн максаты – теориялык билимдерди калыптандыруу, ал эми ишмердүүлүктүн максаты - алган билимдердин негизинде профессионалдык билгичтикти жана көндүмдөрдү калыптандыруу. Бир дисциплина же болбосо дисциплинанын кээ бир бөлүмдөрүн, атайын курстар, элективдик жана факультативдик сабактар маалыматтык модуль катары алынышы мүмкүн. Лабораториялык иштер, атайын практикумдар, өндүрүштүк-технологиялык жана окуу-практикалары, курстук жана дипломдук иштер сыяктуу окуу ишмердүүлүктөрү модуль катары алынышы мүмкүн.

Модулдарды иштеп чыгуунун максаты – курстун мазмунун бөлүктөргө же ар бир теманы педагогикалык жана дидактикалык, профессионалдык маселелерге ылайык компоненттерге бөлүү, окутуунун формаларын жана түрлөрүн максатка ылайык түзүү, аларды убакыт боюнча эсептөө менен интеграциялык бүтүн комплексти түзөт. Мына ушул көз караш боюнча окутуу модулу интеграциянын ар түрдүү түрлөрүн жана окутуунун формаларын, окуу курсунун жалпы темасын же илимий-техникалык көйгөйлөрүнүн актуалдуулугун көрсөтөт. Окуу программаларды жана стандарттарды кардиналдык жаңыртуу модулдук окутуу жана компетенттүүлүк мамилелери аркылуу иш жүзүнө ашырылат. Окуу программаларын жана материалдарды дайыма жаңылап туруу системасын түзүү окуу жайлардын бүтүрүүчүлөрү жана жумуш берүүчүлөрдүн талаптарынын анализдеринин негизинде жүргүзүлөт. Модулдун чегинде практикалык аракеттердин, теориялык билимдердин жана көндүмдөрдүн жыйындысын иштеп чыгууда берилген курста илимий-техникалык маселелерди кошо чечүү жана уюштуруу келечектеги адистер үчүн зарыл экендиги белгиленет.

Ар бир модуль керектүү дидактикалык жана методикалык материалдардан, негизги модулдардын тизмегинен турат. Мындай тизмек, мүнөздөмөлөр алдынала көзөмөлдөөнүн программасын түзүүдө негиз болуп кызмат кылат, өз учурунда тапшырмаларды аткаруусу, өз убактысында тапшыруусу, сабактарга катышуусу менен билим деңгээлинин сапаты бааланат. Модулдук окутуунун элементи болгон билимдерди баалоо боюнча рейтингдик система киргизилиши мүмкүн.

Баалардын рейтингдик системасы студенттердин ишмердүүлүгүн көрсөткөн система катары окуу материалынын ар кандай блокторун ийгиликтүү өздөштүрүүсүн, студенттердин ар бир аракетин балл менен көзөмөлдөп эсептөө менен жыйынтык чыгарат. Колледждин студенттерин компьютердик технологияны колдонуу менен кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо билимдерди баалоонун рейтингдик системасы студенттердин ар бир иш-аракетин шарттуу түрдө баллдар менен бааланып жыйынтыкталат. Рейтингди топтоо кезектеги, аралык жана жыйынтыктоочу текшерүү аркылуу жүргүзүлөт. Студенттердин модулдары үйрөнүүдөн алган, кезектеги баалоо жыйынтыктоочу баллдан чыккан баллдарды кошуу менен жыйынтыкталат. Студент текшерүү иштеринин жардамы менен берилген модульду билүүсү жана материалды өздөштүрүүсүнөн белгиленген баллдарды топтой алат. Студенттердин активдүүлүгүн тапшырмалардын татаалдыгына, убагында аткаруусуна, демилгелүүлүгүнө, оригиналдуулугуна жана кошумча иш алып баруусуна жараша көтөрүүгө болот. Студент ар бир модульде максималдуу баллды топтогон болсо зачеттон же экзаменден бошотулушу мүмкүн. Тапшырмалар убагында жана туура эмес аткарылса, сабактарга катышпай койсо же окуу тартибин бузса топтолгон баллдар кемитилет. Күн мурунтан эскертилген график боюнча белгиленген убакыт аралыгында модуль жүргүзүлөт.

Ар бир модуль жардамчы жана иллюстративдик материалдар таяныч болуп түзүлөт. Модуль сунушталган адабияттардын тизмеги менен камсыздалат. Ар бир студент берилген материалды өздөштүрүүсүнө жараша

модулдан модулга өтөт да, кезектеги текшерүү этаптарын башкаларга карабастан тапшыра алат.

Мисалы, адистикке окуган студенттерге компьютердик технологияны кесипке багыттап окутууда модулдук система төмөнкү өзгөчөлүктөргө негизделет:

- жогоруда келтирилген даярдыктардын багыттары өзүнчө модуль катары келтирилген, ал эми ар бир модуль бөлүм түрүндө түзүлгөндүктөн бүтүндүүлүгү, структуралуулугу жана толук бүткөндүгү менен мүнөздөлөт;

- ар бир модуль окуу курсунун конкреттүү темаларын, окутуунун каражаттарын, формаларын жана методдорун камтыйт;

- келечектеги адистерди компьютердик технологияны колдонуу менен кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо ар бир модулдун бөлүмдөрүнүн мазмуну талапка ылайык деңгээлге жетүүгө багытталыш керек;

- окуу жайынын базасы кандай материалдык-техникалык каражаттар менен камсыздалышына жана МКТны колдонууда конкреттүү шарттарга жараша модулдардын мазмунуна түзөтүүлөр киргизилиши мүмкүн;

- окуу программасы студенттерди даярдоонун конкреттүү этабында окутууну алдыга жылдыруунун элементтерин жана бөлүнүп берилген окуу сааттарын өздөштүрүүсүн эсепке алат;

- рейтинг системасын колдонуу менен студенттердин билгичтиги жана билимдери текшерилип, ар бир модулдун ийгиликтүү өздөштүрүүсүнө шарт түзөт;

- жаңы компьютердик технологиялык өнүгүшүнө жараша окутуунун жаңы багыттарын киргизүү жана окутуунун мазмундарын кайрадан иштеп чыгуу үчүн даярдоо программасынын ачык болушу.

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» курсу туризм адистигинде окуган студенттерди даярдоодо компьютердик технологияны кесиптик ишмердүүлүккө колдонуусу модулдар аркылуу уюштурулушу жана мазмунунун компоненттери теориялык негизде берилиши керек.

Иштелип чыккан «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплексинин жалпы эмгек өлчөмү – 3 кредитти түзөт. Окуу иштеринин түрлөрү жана дисциплинанын көлөмү (саат менен) 3.3.-таблицада келтирилди.

Таблица 3.3 – Дисциплина боюнча окуу иштеринин түрлөрү жана көлөмү

Окуу иштеринин түрлөрү	Баардыгы саат менен
Дисциплинанын базалык модулунун жалпы эмгек өлчөмү	108
Аудитордук сабактар (баардыгы)	54
Анын ичинде:	
Лекциялар	14
Практикалык сабактар	40
Өз алдынча иштер	54
Мезгил аралык текшерүү	
Жыйынтыктоочу текшерүү	экзамен

Компетенциялардын негизинде түзүлгөн модулдар боюнча каралган «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын болжолдуу тематикалык планы берилди (тиркеме б).

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча студенттердин өздөштүрүүсүнүн жыйынтыгын компьютердик тестирлөө – UTC, SUN_rus программалары жардамы аркылуу билимдери, билгичтиги жана көндүмдөрү текшерилет. 40 суроону камтыган тестте 20 суроосу табигый-илимдер дисциплина блогуна, ал эми 20 суроосу жалпы кесиптик дисциплина блогуна кирет.

Даярдоонун модулдук структурасы кесиптик ишмердүүлүккө компьютердик технологияны колдонууда келечектеги адистерди профилдүү дифферендештирүүнү ишке ашырууга мүмкүндүк берет. Студенттердин даярдык деңгээлине, даярданууга бөлүнгөн сааттарды, материалдык-

техникалык камсыздоолорду эске алуу менен окутуунун мазмунун жана структурасын мотивдештирет. МКТны өздөштүрүү менен даярдоо деңгээли жакшыртылат. Ар бир модулдун мазмуну окуу планга жана компетенцияларга ылайык түзүлөт.

Жаңы муундагы мамлекеттик билим берүү стандартын иштеп чыгууда адистин жалпы компетенттүүлүгү берилет, ал эми кесиптик компетенциялар адистикке ылайык дисциплинанын окуу мазмуну менен шайкеш келип, иштелип чыгыш керек.

Азыркы 2012-жылы кабыл алынган Токтом «Кыргыз Республикасынын орто кесиптик билим берүүсүнүн адистиктеринин тизмесин жана адистиктерге окутуунун ченемдик мөөнөттөрүн бекитүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2003-жылдын 5-ноябрындагы кабыл алынган Токтомунун күчүн жоготконун билдирген [126], [97]. 2012-жылдагы Токтомдо: «Даярдоонун ар бир адистик боюнча бүтүрүүчү негизги билим берүү программасынын максаттарына жана ушул кесиптик орто билим берүүдөгү Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын типтүү Долбоорунун 3.4 жана 3.8-пункттарында көрсөтүлгөн милдеттерине ылайык кесиптик ишмердүүлүккө багытталган компетенцияларга ээ болушу керек [126].

Ал эми кесиптик ишмердүүлүккө ылайык кесиптик компетенциялар ар бир адистик боюнча орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында так берилиш керек.

Ушул күнгө чейин орто кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты иштелип жатат. 100201 «Туризм», 260502 «Коомдук тамак аш технологиясы» жана 100205 «Мейманкана сервис» адистиктери боюнча мамлекеттик стандарттар М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин Экономика жана сервис колледжинде иштелип жатат. Ал эми экономика багытындагы мамлекеттик стандарттар А.Токтоналиев атындагы финансы-экономикалык техникумунда иштелип чыгууда. Азыркы учурда колледждерде Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин буйругуна ылайык орто кесиптик билим берүүсүнүн типтүү

окуу планынын Долбоорунун негизинде окуу процесси жүргүзүлүп жатат [126,97].

Ал эми «Туризм» адистигинин орто кесиптик окуу жайынын (окуу пландарында, жумушчу программасында) студенттердин билим алуудагы компетенциялары көрсөтүлгөн. Жумушчу программасында компетенциялардын мазмуну дисциплинага бекитилген. Даярдоонун 100201 «Туризм» адистиги боюнча бүтүрүүчү негизги билим берүү программасынын максаттарына жана ушул орто кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын жалпы жана кесиптик пункттарына кесиптик ишмердүүлүктүн талабына ылайык төмөндөгү компетенцияларга киргизүү керек (Таблица 3.4.):

Таблица 3.4 – «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасын өздөштүрүү компетенциялары

Компетенция	Мазмуну
<p>ЖК-10 (негизги методдорду колдоно билүүсү, маалыматтарды иштеп чыгуунун, сактоонун, алуунун ыкмалары жана каражаттары, туристтик ишмердүүлүккө маалыматтарды камсыз кылуунун каражаты катары компьютер менен иштөө көндүмдөрүнө ээ болуусу, глобалдык компьютердик түйүндөрдө иштей алуу жөндөмдүүлүгү);</p>	<p>Билүүсү керек: информатика областынын базалык түшүнүктөрүн; маалыматтарды иштеп чыгуудагы заманбап маалыматтык технологиялардын түрү жана түшүнүктөрүн; компьютердин негизги иштөө принциптерин жана анын техникалык камсыздалышын, Интернетте иштөө принциптерин, Интернеттин ресурстарына кирүү технологияларын; Интернет электрондук почталары менен иштөөнү;</p> <p>Колдоно билиши зарыл: туристтик ишмердүүлүктөгү эсептөө техникасынын жана программалык жабдууларын мүмкүнчүлүгүн пайдаланып практикалык мисалдарды чыгаруу боюнча теориялык билимдерди;</p> <p>Ээ болушу зарыл: локалдык жана глобалдык компьютердик түйүндөргө иштөө көндүмдөрүнө, кесиптик ишмердүүлүккө маалыматтарды алмашууларды жана тармактык издөө каражаттарын колдонууга.</p>
<p>КК-2 (туризмдеги долборлоо иш-аракеттерин иш жүзүнө ашыруу үчүн информатиканын жана математиканын базалык</p>	<p>Билүүсү керек: кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтарды иштеп чыгууда логикалык маани берүү үчүн математиканын фундаменталдык бөлүгүн жана информатиканын негизги теориясын;</p>

<p>билимдерин колдонуу менен маалыматтарды интерпретациялоо жана иштеп чыгуу жөндөмдүүлүгү керектиги);</p>	<p>Колдоно билиши зарыл: туристтик ишмердүүлүктөгү эсептөө техникасынын жана программалык жабдууларын мүмкүнчүлүгүн пайдаланып практикалык мисалдарды чыгаруу боюнча теориялык билимдерди; Ээ болушу зарыл: долбоорлоонун заманбап технологияларын жана усулдарын колдонуу аркылуу туристтик жаңы өндүрүмдөр менен тейлөөлөрдү түзүү ыкмаларына.</p>
<p>КК-3 (Ар түрдүү маалымат булактарынан долбоор боюнча туристтик өндүрүмдөрдү өз алдынча табуу жана колдонуу жөндөмдүүлүгү);</p>	<p>Билүүсү керек: маалыматтык технологиялардын жана информатиканын теориялык негиздерин, коомдун маалыматтык ресурстары жөнүндө түшүнүктөргө ээ болуусу, заманбап компьютер техникаларынын мүмкүнчүлүктөрүн жана колдонуу эрежелерин; Колдоно билиши зарыл: туристтик ишмердүүлүктөгү практикалык маселелерди чыгарууда Интернеттин ресурстарын жана локалдык жана глобалдык компьютердик түйүндөрдүн программалык жабдууларын мүмкүнчүлүгүн; Ээ болушу зарыл: локалдык жана глобалдык компьютердик түйүндөргө иштөө көндүмдөрүнө, кесиптик ишмердүүлүккө маалыматтарды алмашууларды жана тармактык издөө каражаттарын колдонууга.</p>
<p>КК-13 (МКТны колдонуу менен туристтик ишмердүүлүк чөйрөсүндө илимий-техникалык маалыматтарды иштеп чыгуу жана талдоо, табуу жөндөмдүүлүгү)</p>	<p>Билүүсү керек: коомдун маалыматтык ресурстары жөнүндө түшүнүктөргө ээ болуусу; маалыматтарды берүү жана коммутациялоо ыкмалары; Интернеттеги электрондук почта менен иштөөнү; Колдоно билиши зарыл: жеке компьютердин пайдалануучусу катары ишенимдүү түрдө иштей алуусу, компьютерлер ортосунда маалыматтарды алмашуу үчүн маалыматтарды сырткы алып жүрүүчүлөр менен өз алдынча иштей билүүсү, программаларды жана маалыматтардын архивин жана резервдик көчүрмөнү түзүүнү; Ээ болушу зарыл: Туристтик ишмердүүлүк областына МКТны колдонуу менен илимий-техникалык маалыматтарды иштеп чыгуу көндүмдөрүнө.</p>

Мына ушул компетенциялар окуу процессинин маалыматтык чөйрөсүндө гана ишке ашырылат. Окуу процесси учурунда маалыматтык компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн жана билим деңгээлин да эске алуу зарыл. Баштапкы маалыматтык даярдык деңгээлин текшерүү үчүн 1-курстун студенттерине тестирлөө жүргүзүлөт. Ал эми билимдердин деңгээлин теңдеш үчүн акырындык менен татаалданган тапшырмалардын варианттары колдонулат. Жогорку деңгээлдеги даярдыгы бар студентке өзүнчө берилген маселенин үстүндө иштөөгө атайын тапшырма берилет. Ал эми бул учурда окутуучунун ролу маалыматты берүү эмес, студент аткарган тапшырманын жыйынтыгынын тууралыгын оңдоо жана текшерүү болуп калат. Студенттер маалыматтык технологиялык каражаттарды колдонуп өз алдынча иштерин аткарууда колледждеги компьютердик класстарда аткарууга мүмкүнчүлүккө ээ болсо, анда убакыттын натыйжалуу колдонулушуна алып келет.

Маалыматтык технологияларды колдонуу окуу процессин автоматташтырууга мүмкүндүк түзүп, окутуучулардын методикалык иш-аракеттерин жеңилдетүүгө жардам берет. Ушундан улам ар түрдүү «электрондук окутуу каражаттарын» жана методикалык колдонмолорду компьютердин жардамы менен түзүү бир топ маанилүү касиеттерге ээ болот. Биринчиден, бул процесстин өзүн автоматташтыруу жана маалыматтарды ар түрдүү керектүү формаларда сактоо болсо, экинчиден, чектелбеген көлөмдөгү маалыматтар менен иштөө болуп эсептелет. Окуу процессинде жаңы маалыматтык технологияларды пайдалануу студенттердин муктаждыктарына жооп бергидей жаңы окуу-методикалык колдонмолорду иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түзөт. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплина курамына кирген модулдук структура, түзүлгөн окуу-методикалык комплекс, заманбап маалыматтык каражаттар жана чыгармачыл изденген окутуучулар студенттердин кесиптик маалыматтык компетенцияларын калыптандырууга түрткү болушат.

3.2. Педагогикалык экспериментти жүргүзүү жана анын жыйынтыктарын талдоо

Эксперименталдык ишти жогоруда экинчи главасында аныкталган МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык моделиндеги педагогикалык шарттардын жана сунуштардын практикалык жактан жүзөгө ашырылышын текшерүүгө арналган десек туура болот.

Эксперимент жүргүзүүнүн максаты – колледждерде тейлөө жана экономика адистиктеринде окуган студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө даярдоонун сапатын жогорулатуу максатында аныкталган педагогикалык шарттардын биринчиден, окуу дисциплиналарынын азыркы жумуш берүүчүлөрдүн талаптарын эске алуу менен кесиптик билимдердин теориялык негиздерин менен практикалык маанидеги маселелердин киргизилиши, экинчиден, окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу дараметтеринин деңгээлин өнүктүрүү багыттарын, үчүнчүдөн, «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын кесиптик багыттагы окуу-методикалык комплекстерин окуу процессинде ишке ашыруунун жана анын эффективдүүлүгүн текшерүү болуп саналат.

Эксперименттик иштерди жүргүзүү үчүн төмөндөгү милдеттер белгиленген:

1. Окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутууну уюштурууга багытталган жалпы педагогикалык шарттарды канааттандырган орто кесиптик окуу жайларын тандоо.

2. Окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутуу процессинде студенттердин ээ болгон билимдерин, билгичтиктерин баалоонун критерийлерин аныктоо.

3. Тандалып алынган окуу жайларында тейлөө жана экономика адистиги боюнча контролдук жана эксперименталдык группаларды түзүү.

4. Тандалып алынган окуу жайларындагы окутуучуларды МКТны колдонууга даярдоо үчүн атайын курс-семинарларды өткөрүү.

5. Эксперименттин жыйынтыктарын текшерүү.

Эксперименталдык изилдөөнү жүргүзүүдө төмөндөгү методдор колдонулду: илимий булактарды тандоо жана аларды теориялык талдоо; аңгемелешүү; байкоо; документтер менен иштөө; интервью алуу; текшерүү иштери; педагогикалык тажрыйбаларды үйрөнүү; алынган маалыматтарды иштетүү; педагогикалык эксперимент.

Экспериментти жүргүзүүдө МКТ боюнча даярдыгынын орточо көрсөткүч деңгээлдерин аныктоо В.П. Симоновдун формуласы аркылуу, ал эми окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти А.В.Усованын методикасы аркылуу текшерилип тастыкталды.

Эксперименталдык изилдөөнүн биринчи милдетин чечүү үчүн колледждердеги окуу дисциплиналарын кесипке багыттап окутууда МКТны окуу процессинде колдонуу деңгээлдери иликтенди. Биз изилдөөдөгү белгиленген жалпы педагогикалык шарттарды канааттандырган жана тейлөө адистиктерин даярдай турган окуу жайларынын ичинен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетиндеги «Экономика жана тейлөө», «Экономика жана инновациялык технологиялар» жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетиндеги орто кесиптик билим берүү колледждери тандалып алынды.

Студенттердин жана окутуучулардын өз ара натыйжалуу ишмердүүлүгүн камсыз кылуу үчүн экспериментке катышкан окуу жайларда канааттандырарлык деңгээлдеги маалыматтык-коммуникациялык чөйрөнү түзүү аракеттери жүргүзүлдү. Экспериментке катышкан окуу жайлардын администрациясына, кафедра башчыларына ар бир окуу жылдын аягында жаңы окуу жылына карата материалдык-техникалык базасы боюнча керектүү жаңы техникалык, программалык жабдуулардын даярдыктары тууралуу акт түзүлүп, билдирмелер жиберилип турду. Ал эми окуу жылынын башында окуу бөлүмүнүн кеңешинин чечими аркылуу окуу пландагы профилдик жана профилдик эмес дисциплиналардын кайсы семестрге туураланып өтүү ыңгайлуулугу системалаштырылды. Ошонун менен бирге жумуш берүүчүлөрдүн сунуштары боюнча окуу дисциплиналарында кошумча өзгөртүүлөр киргизилди.

Эксперименталдык ишти жүргүзүү алдында жиберилген билдирмелердин натыйжасында эксперимент жүргүзүүгө тандалып алынган айрым окуу жайларындагы уюштуруучулук шарттарды жакшыртып алууга мүмкүндүк болду. Ошол билдирмелердин натыйжасында М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетиндеги «Экономика жана тейлөө» колледжи 2015-2016-окуу жылында маркердик жана интерактивдик доскасы бар кабинет ишке киргизилген. Ал эми 2016-2017-окуу жылында ар бир предметтик методикалык комиссиянын окутуучулары үчүн – компьютер, сканер, принтер, ксерокопия сыяктуу техникалык жабдуулар менен камсыз болушту. Баардык компьютердик класстар жаңы муундагы компьютерлер менен камсыздалып, Интернетке эркин кирүүгө мүмкүнчүлүк түзүлүп берилген. Окуу процессинин талабына ылайык мультимедиялык проектор менен жабдылган 3 компьютердик класс ишке кирди. Ар бир аудитория проектор, компьютер жана видеокамера менен жабдылган. Окуу жана илимий ишмердүүлүк боюнча маалыматтык технологияларды колдонуу иштерин өркүндөтүү максатында электрондук окуу ресурстары бар китепкана жана интернет ресурстары, CD-DVD – демонстрациялык видеоматериалдар, лицензияланган программалык жабдуу (базалык жана офистик программалар, адистештирилген прикладдык программалар) ишке ашырылды. Колледждин билим берүүчү Web-порталын иштеп чыгуу маселеси колго алынып, электрондук окуу-методикалык комплекстери жана электрондук окуу китептери, методикалык колдонмо-көрсөтмөлөрдү ж.б. киргизүүгө мүмкүнчүлүк түзүлдү. Ошондой эле азыркы учурда окуу процессин автоматташтыруунун бирдиктүү AVN системасын ишке киргизүү иштери жүрүп жатат. Сабак өтүүдө колдонулуучу атайын программалар, кесиптик прикладдык программалардын окуу версиясы боюнча түзүлгөн программалык камсыздоо жумушчу программасында көрсөтүлгөн. Лабораториялык сабактарда берилүүчү тапшырмалардын мисалдары жумуш берүүчүлөрдүн сунушу боюнча кесиптик багыттагы маселелерге таянуу менен иштелип чыккан.

Эксперименталдык изилдөөнүн экинчи милдетине ылайык аталган кесиптик окуу жайларындагы тейлөө жана экономика адистиктеринин билим

берүү стандарты, окуу пландары жана программалары иликтенди. Изилдөөнүн жүрүшүндө студенттердин кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгын баалоо максатында төмөнкү критерийлер пайдаланылды:

Өтүлгөн предмет боюнча студенттердин билим-билгичтиктерин текшерүүнүн түрлөрү жана баалоо критерийлери. Студенттердин билим-билгичтиктерин текшерүү жана баалоо окутуу процессинин маанилүү компоненти болуп эсептелип, ал толук окуу жылы ичинде ишке ашырылат. Бул билимдерди ар түрдүү текшерүү жана баалоо менен байланыштуу.

Оозеки суроо:

- жеке (өтүлгөн материалдар боюнча доскада жооп берүү);
- фронталдык (студенттердин билимдерин текшерүү үчүн өтүлгөн көп көлөмдөгү материалдарды салыштырмалуу майда суроолорго бөлүштүрүү);
- жалпылаштырылган (алдын ала даярдалган суроолорго бир убакытта бир студенттин доскадагы жообу менен төрт–беш студенттин жазуу түрүндө жооп бериши);
- сабак учурундагы активдүүлүгү (студенттерге жалпы сабак учурундагы иштери боюнча бааларды коюу: башка студенттердин оозеки суроолоруна активдүү катышуусу, окутуучунун жаңы материалдарды берүүдөгү суроолоруна берген жооптору ж.б.)

Текшерүү иштери (окуу программасынын өзүнчө бир бөлүгүн же теманы окугандан кийинки жазуу же практикалык текшерүү иштери).

- үй тапшырмасын текшерүү (өтүлгөн материалдарды өздөштүрүүсү, студенттердин өз алдынчалуулук деңгээли, окууга болгон мамилеси текшерилет).

- программалаштырылган текшерүү (бир гана жообу туура болгон үч-төрт жооптуу бир нече суроолор берилет).

- Бүтүрүү жана көчүрүү экзамендер.

- Баалоо критерийлери: МКТны колдонуу боюнча студенттердин даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлери 2-главанын 2.3-параграфындагы 2.2-таблицасында келтирилген.

Аталган критерийлер, окуу иш-аракеттерди стимулдаштыруу баалоонун белгилери катары каралышы менен, студенттердин «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасын өздөштүрүү жана МКТны практикада колдонуу деңгээлдерин аныктоого жардам берет.

Эксперименталдык изилдөөнүн үчүнчү милдетин чечүү үчүн эксперименталдык группаларга аныкталган педагогикалык шарттарды колдонуу менен студенттерди МКТны кесипке багыттап окутууга даярдоо боюнча калыптандыруу иштерин уюштуруу үчүн контролдук жана эксперименталдык группалар тандалып алынды. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси жаңыланып, студенттердин кесиптик ишмердүүлүктөрүндө МКТ боюнча кесипке багытталган мазмундар менен толукталды. «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча иштелип чыккан окуу-методикалык комплекси ар бир окуу жылында тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү менен лекция, лабораториялык иштер, тесттик суроолор жаңыртылып, кошулуп турду. Ал эми студенттерге өтө маанилүү теориялык жана практикалык кесиптик билимдерин, билгичтигин жана көндүмдөрүн калыптандыруу берилген сааттарды үч этапка контролдук (диагностикалык, аралык жана жыйынтыктоочу) модулга бөлүү менен ишке ашырылды. Берилген курстун тегерегинде сабактарды өтүү келечектеги кесиптик өзгөчөлүгүн эсепке алуу менен жүргүзүлөт жана контексттик окутуу технологиясын колдонуу сунушталган [27,44-б.]. Дисциплина боюнча окутуунун өзгөчө формаларын жана методдорун: электрондук лекция (мультимедиялык технологияны колдонуу менен түзүлгөн презентация, видео сабактар), кесипке багытталып түзүлгөн лабораториялык иштер жана оюн сабактары аркылуу колдонуу менен өткөрүлдү.

Экспериментти жүргүзүүдө белгиленген төртүнчү милдет боюнча маалыматтык-коммуникациялык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу иштерин уюштуруу максатында профилдик сабактарды өткөн окутуучулардын жана ошондой маалыматтык технологияларды өзүнүн сабагында колдонууга

кызыкдар болгон окутуучулардын квалификацияларын жогорулатуу курстары уюштурулуп өткөрүлдү. Окутуучулар үчүн уюштурулган мындай курстар I-II – семестрдагы каникулдук убактыларга ылайыкталып 2014-2016-окуу жылдан баштап эки жыл катары менен пландаштырылып өткөрүлдү (Табл.3.5). Колледждин окуу процессине маалыматтык технологияларды колдонуу боюнча уюштурулган курстарда окутуучулардын ошол областа иштөөсүнө, колдонуусуна методикалык жактан колдоо көрсөтүлүп алардын педагогикалык квалификацияларын жогорулатуу жана көндүмдөрүн калыптандыруу иштери жүрдү. Туризм жана финансы адистиктеринин студенттеринин тандоо курстары боюнча сурамжылоолордун негизинде «Амадеус» дүйнөлүк авиабилетти сатуу, мейманканаларды брондоштуруу жана резервдештирүү жана «Форекс клуб» дүйнөлүк рынокто валютаны айландырууга багытталган программаларды атайын окуу борборунан информатика окутуучулары бир ай стажировкада окуп келишти. Бирок ал программаларды окуу процессине киргизүүдө баасынын кымбаттыгына байланыштуу студенттерге кээ бир гана функциялары менен иштөөнү үйрөтүүгө туура келди. Эң негизги иштөө функциялары менен иштей алганды үйрөнсө, кийин татаал функцияларында иштөө жеңил болот.

Андан тышкары «Колледждин окуу процессине МКТны колдонуу» курсун өткөрүүдө окутуучулар үчүн МКТнын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу менен окуу процессин уюштуруу, кесиптик ишмердүүлүктө пайда болгон маселелерди чечүү зарылдыгынын ортосунда келип чыккан карама-каршылыктарды жоюу жана билимдүү адекваттуу заманбап деңгээлдеги инсанды калыптандырууда жана алардын азыркы учурда керектигин баса белгиленип үйрөтүлдү.

Таблица 3.5 – Колледждин окуу процессине МКТны колдонуу боюнча уюштурулган педагогикалык иш чаралар

Окуу жайдын аталышы	Курстун аталышы	Курска катышкан окутуучулардын саны
---------------------	-----------------	-------------------------------------

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин колледжи	1. Колледждин окуу процессине МКТны колдонуу - май, 2015 2. Интерактивдик досканы колдонуу технологиясы, январь, 2016.	20
Инновациялык технологиялар жана экономика колледжи	Колледждин окуу процессине МКТны колдонуу - июнь, 2015	23
Экономика жана сервис колледжи	1. Колледждин окуу процессине МКТны колдонуу - январь, 2014, 2015; 2. Интерактивдик досканы колдонуу технологиясы, январь, 2016; 3. Даяр видео-сабактарды иштеп чыгуу. Видео монтаж-5 программасы, январь, 2015. 4. Амадеус – брондоштуруу системасы (Окуу борбору ЖЧМ «Амадеус») 5. Forex Club - дүйнөлүк рынок	25 38 27 2 3
	Баардыгы:	138

Бул курстун максаты – колледждин МКТ чөйрөсүндө окуу иш-аракеттерин жакшыртуу, окуу процессин уюштуруу үчүн маалыматтык технологияны колдонууга профилдик дисциплинанын окутуучуларын даярдоо болуп эсептелет (Тиркеме 2,3). Курска жалпысынан 138 окутуучу катышты, жалпысынан стажысы 15 жылдан ашкан окутуучулар болду. Өзүн мыкты колдонуучумун деп эсептеген окутуучулар маалыматтык технологиялардын кээ бир функцияларын ушу курстан үйрөнүшкөнүн, мындан аркы курстарга катышарын билдиришкен. Курска катышкан окутуучулар кийинки окууга байланыштуу иш-аракеттерин компьютердик технология аркылуу иш жүзүнө ашырууга мүмкүнчүлүккө ээ болушкандыгын жана ушундай курстардын өтүлүп турушун айтышкан.

Маалыматтык-коммуникациялык чөйрөнүн шартында окуу ишмердүүлүгүн иш жүзүнө ашырууда окуу процессине МКТны колдонуу билим деңгээлинин эффективдүүлүгүн жогорулатат, билимдерин системалаштырат, кандайдыр-бир өлчөмдө окутууну жекелештирүү менен өз алдынча окуу

көндүмдөрүн өнүктүрүүгө түрткү берет, заманбап каражаттар жана жогорку муундагы технологияларды өздөштүрүүсүнө, керектүү маалыматтарды издеп табууга жана алар менен иштөөдө сабаттуулугун жогорулатат. Тейлөө чөйрөсүндөгү адистердин келечектеги кесиптик өнүгүшүнө белгиленген шарттардын иш жүзүндө аткарылышы зарыл экендиги ырасталды.

Изилдөөдө коюлган бешинчи милдетке ылайык, 2014-2017-жылдардын аралыгында эки бөлүктөн турган педагогикалык эксперимент жүргүзүлдү:

1. Аныктоочу эксперимент.
2. Калыптандыруучу эксперимент.

Аныктоочу эксперимент. Эксперименталдык иштин бул бөлүгүндө (2014-ж.) колледждерде окуу дисциплиналарынын кесипке багыттап окутуунун илимий жоболору жана теориялык негиздери, МКТны колдонуу мүмкүнчүлүктөрү, алардын окутуу процессинде пайдаланылыш деңгээли, окуу-методикалык, электрондук окуу-методикалык комплекстерин жана окуу китептеринин колдонулушу иликтөөгө алынды. Мындан тышкары, кесиптик колледждерде кесиптик ишмердүүлүктөрдү калыптандырууга багытталган иштерди уюштуруунун абалы, түзүлгөн шарттары, аларды уюштурууда МКТны колдонуунун абалы боюнча байкоолор, анкеталык сурамжылоолор, пикир алмашуулар уюштурулду. Бул иш-аракеттер боюнча изилдөөнүн биринчи бөлүмүндө токтолуп кеткенбиз. Колледждерде окуган студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуудагы даярдык деңгээлдери, аракеттенүү, иликтөө иштери боюнча тиешелүү маалыматтар чогултулуп такталды. Уюштуруу иштери_ (2015-ж.) контролдук жана эксперименталдык группаларды тактоо, кесипке багыттап окутууда маалыматтык-коммуникациялар боюнча даярдыгына карата даярдалган методикалык материалдардын мазмундарын аныктоо иштери жүргүзүлдү. Ошону менен бирге эле экспериментке тартылган кесиптик колледждердеги шарттарды ылайыктоо, толуктоо маселелери каралды. Бул иликтөөдө МКТнын колдонулушун максатка ылайык келтирүү, коммуникациялык түйүндөрдүн жана Интернетке кошулуу шарттарын тактоо, локалдык байланыш системаларын түзүү ж.б.у.с. иштер жүргүзүлгөн.

Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны пайдалануу иштерине карата түзүлгөн педагогикалык шарттардын негизинде алардын кесиптик ишмердүүлүктүн өркүндөтүлүшүн камсыз кылуу максатында калыптандыруучу эксперимент жүргүзүлгөн. Бул эксперимент мазмуну боюнча салыштырмалуу анализ жүргүзүүгө багытталып, «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» окуу-методикалык комплексин кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча даярдык деңгээлдери педагогикалык эксперименттин башталышында (диагностикалык текшерүү); эксперименталдык иштин жүрүшүндө (мезгил аралык текшерүүлөр); эксперименталдык иштин аяктоо этабында (жыйынтыктоочу текшерүү) мезгил-мезгили менен бааланып турду. Бардык эксперименталдык иштерге М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин «Экономика жана тейлөө колледжиндеги» «Финансы» (тармактар боюнча) жана «Туризм», Экономика жана инновациялык технологиялар колледжинин «Финансы» (тармактар боюнча), И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетиндеги орто кесиптик билим берүү колледжинин «Туризм» адистиктеринин экинчи, үчүнчү курсундагы 157 студент тартылды.

Студенттердин келечектеги кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонуу көндүмдөрүн калыптандырууда педагогикалык шарттардын тийгизүүчү эффективдүү таасирин текшерүүгө карата эксперименталдык жана контролдук группалар түзүлгөн (2015-2017-окуу жылы). Жогоруда келтирилген педагогикалык шарттардын ичинен студенттердин кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонууга карата даярдалган окуу-методикалык комплекстерин колдонуу, гипертексттик структуралуу форматтагы, бутактанган түрдөгү маалыматтарды берүү жана кесиптик ишмердүүлүккө багытталган компьютердик адистештирилген программалардын топтомдорун пайдаланууну уюштуруу болчу. Көздөгөн шартты текшерүү максатында студенттердин деңгээлдери болжол менен бирдей болгон контролдук жана эксперименталдык группалар тандалып алынды. М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин экономика жана тейлөө колледжиндеги «Туризм» адистиги

жана «Финансы»(тармактар боюнча) адистигинде окуган студенттерден Э1-эксперименталдык, К1-контролдук, Экономика жана инновациялык технологиялар колледжиндеги «Финансы » (тармактар боюнча) адистигинде окуган студенттерден Э2-эксперименталдык, К2-контролдук, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин орто кесиптик билим берүү колледжиндеги «Туризм» адистиги боюнча окуган студенттерден Э3-эксперименталдык группасы, К3-контролдук группалары тандалып алынды. Эксперименттин натыйжасын салыштыруу үчүн жогоруда аталган кесиптик колледждердин ар биринде контролдук группалар (К1, К2, К3) түзүлдү. Контролдук группаларда сабак традициялык негизде өткөрүлгөн:

– окуу дисциплиналарды окутууда эч кандай өзгөртүүлөр окуу планында каралган жок;

– «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча лекциялык материалдар жана практикалык иштер жалпысынан берилген;

– МКТны кесипке багыттап окутууда ар түрдүү каражаттар жана ыкмалар системалаштырылбаган түрдө колдонулган;

– теориялык материалдар боюнча анкета жүргүзүү, базалык маселелерди чыгаруунун үлгүсүн берүү, «стандарттык эмес» маселелерди чыгаруу иштери бул группаларда каралган жок;

– кесиптик иш-аракетинде компьютердик технологияларды колдонуу зарылчылыгын түшүндүрүү жана аларга кесиптик ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга карата даярдалган тапшырмалардын топтомдору колдонулган жок.

Экспериментке студенттердин саны, контролдук группаларда жалпысынан – 77 студент, ал эми эксперименталдык группаларда – 80 студент катышты.

Эксперименталдык иштин жыйынтыктары теориялык анализдердин негизинде биз сунуштаган педагогикалык шарттарды баалоого жана текшерүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө 2-главанын 2.3-параграфындагы 2.2-таблицасында келтирилген студенттердин кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТны колдонууга даярдык деңгээлдери бааланды:

- I – деңгээл (төмөн) адаптивдик деңгээл;
- II – деңгээл (орто) алгоритмдик деңгээл;
- III – деңгээл (жакшы) продуктивдүү деңгээл;
- IV – деңгээл (эң жакшы) чыгармачылыктуу деңгээл.

Келтирилген деңгээлдердин ортосундагы аралыктар так эмес, мындан билимдердин, билгичтиктин жана көндүмдөрдүн комплекси коомду маалыматташтыруунун деңгээлинен көз каранды болуу менен өзгөрүлөт. Ар бир деңгээл жогоруда келтирилген «канааттандыруу» эмес», «канааттандыруу», «жакшы» жана «эң жакшы» деген баалоо критерийлери боюнча бааланып турду. Семестрдин аягында студенттердин билимин баалоо жүргүзүлдү. Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча даярдык деңгээлдери (адаптивдик, алгоритмдик, продуктивдүү, чыгармачылыктуу) аныкталды. Бул деңгээлдер изилдөөдөгү баалоо критерийлери менен колледждердеги стандарттык баалоо системасы (2; 3; 4; 5) көрсөткүчтөрү менен шайкеш келет. Адаптивдик деңгээл – «канааттандыруу» эмес», алгоритмдик деңгээл – «канааттандыруу», продуктивдүү деңгээл – «жакшы», чыгармачылыктуу деңгээл «эң жакшы» деген бааларга шайкеш келет. Эксперимент 2015-2016-окуу жылынын экинчи курстагы студенттердин үчүнчү жана төртүнчү семестрлеринде уюштурулду.

Биз изилдөөдө, студенттердин кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТ боюнча даярдыгынын орточо көрсөткүч деңгээлин аныктоодо В.П. Симоновдун изилдөөсүнө таяндык [147,232-238-б]. Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТ боюнча даярдык деңгээлдерин аныктоо максатында деңгээлдерди төмөндөгүдөй пайыздык көрсөткүчтөргө бөлүп карадык. Адаптивдик деңгээл (*a*) – кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонуунун даярдык деңгээли – 16% ды, алгоритмдик деңгээл (*b*) – 20% ды, продуктивдүү деңгээл (*p*) – 28% ды жана

чыгармачылыктуну деңгээл (c) – 36% ды түзөт деп белгиледик. Бул учурда группанын орточо деңгээли төмөнкү формула боюнча эсептелинет:

$$K_{\text{орт.}} = \frac{16 \cdot a + 20 \cdot b + 28 \cdot p + 36 \cdot c}{N}, \quad (1)$$

Мында (a, b, p, c) – кесиптик ишмердүүлүктө МКТ боюнча даярдык деңгээли (адаптивдик, алгоритмдик, продуктивдүү, чыгармачылыктуну) деңгээлдеринин көрсөткүчтөрү, ал эми N – группадагы студенттердин саны.

Кесиптик ишмердүүлүктө МКТ боюнча даярдыгынын алгоритмдик деңгээлинде студент 36% пайызды камсыз кылды деп эсептелет (16%+20%). Продуктивдүү деңгээлге жеткен студент 64% ды (16%+20%+28%), ал эми чыгармачылыктуну деңгээлге жеткен студент – 100% пайызды (16%+20%+28%+36%) камсыз кылды деп эсептелинет.

Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктарынын бааланышы «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык-технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси студенттердин компьютердик технологиялык даярдыгы жөнүндө процессинин эффективдүүлүгү жөнүндө ой жүгүртүүгө мүмкүндүк берет.

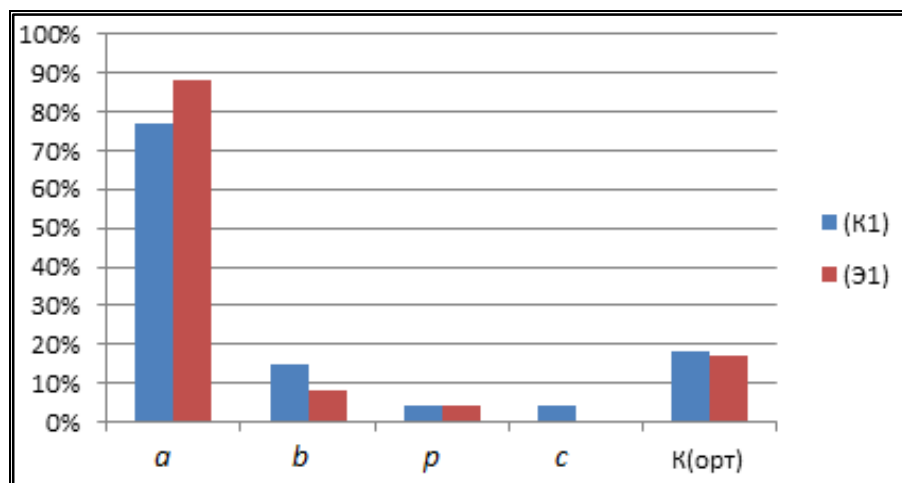
Эксперименттин бешинчи милдетин аткарууда жогоруда аталган колледждерде эксперименталдык жана контролдук группалардын баштапкы билим деңгээлдерин аныктоо үчүн диагностикалык текшерүү уюштурулду (таблица 3.6). Аталган таблицада көрсөтүлгөндөй, диагностикалык текшерүүнүн жыйынтыгы контролдук группалар менен эксперименталдык группалардын ортосунда кесиптик ишмердүүлүктө МКТны колдонуу боюнча даярдыгынын деңгээлдери боюнча айырмачылыктын жоктугун белгилеп турат.

Диагностикалык текшерүүдө $K1, K2, K3$ – контролдук группалардын жалпы орточо көрсөткүчү 17% ды түздү, ал эми $Э1, Э2, Э3$ – эксперименталдык группалардын жалпы орточо көрсөткүчү 16,6% ды түздү.

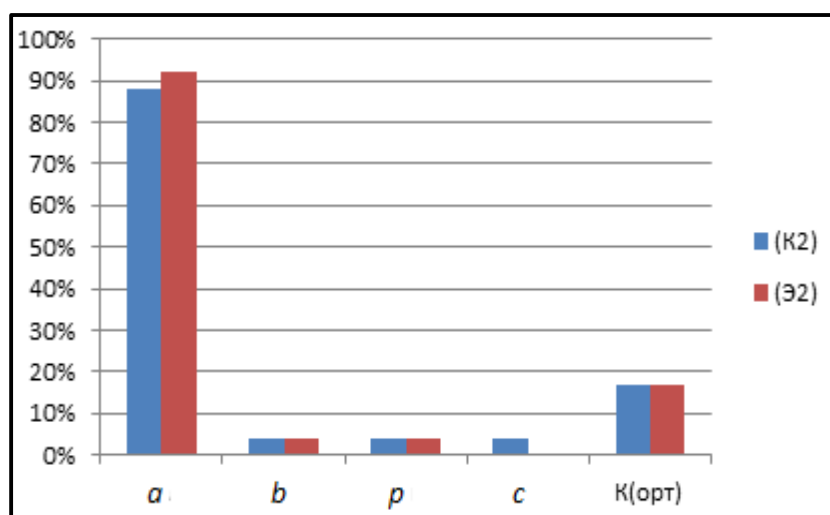
Таблица 3.6 – Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча даярдык деңгээлдерин баалоодогу диагностикалык текшерүүлөрдүн жыйынтыктары

	Группа	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>p</i>	<i>c</i>	$K_{opt.}$	Саны
М.Рыскулбеков атындагы «Экономика жана тейлөө» колледжи							
Контролдук	К1	21	4	1	1	18%	27
		77%	15%	4%	4%		
Эксперименталдык	Э1	23	2	1	0	17%	26
		88%	8%	4%	0%		
И. Арабаев атындагы КМУнун колледжи							
Контролдук	К2	22	1	1	1	17%	25
		88%	4%	4%	4%		
Эксперименталдык	Э2	24	1	1	0	17%	26
		92%	4%	4%	0%		
Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи							
Контролдук	К3	23	2	0	0	16%	25
		92%	8%	0%	0%		
Эксперименталдык	Э3	25	3	0	0	16%	28
		89%	11%	0%	0%		
Саны	Контролдук группаларда баардыгы:						77
	Эксперименталдык группаларда баардыгы:						80

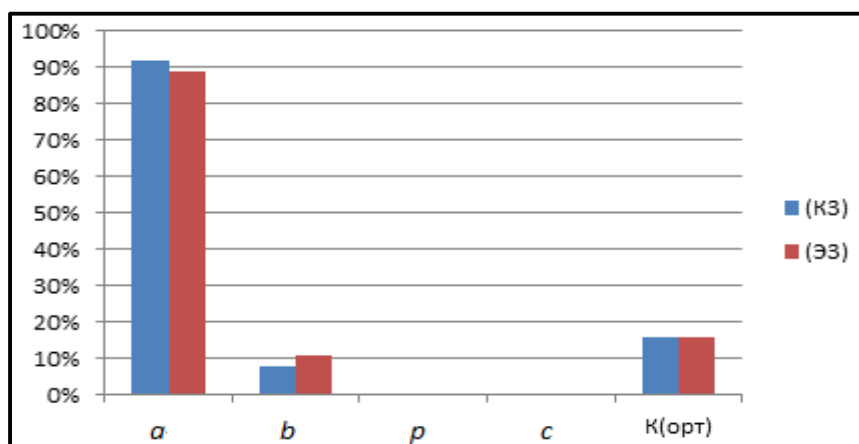
Түзүлгөн таблицанын негизинде ар бир колледждерде жүргүзүлгөн диагностикалык текшерүүнүн жыйынтыктары төмөндөгүдөй 3.12.-3.13.-3.14.-сүрөттөрдө (гистограммаларда) келтирилди:

3.12.-сүрөт. Диагностикалык текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана тейлөө колледжи)

3.13.-сүрөт. Диагностикалык текшерүүнүн гистограммасы (И.Арабаев атындагы КМУнун колледжи)

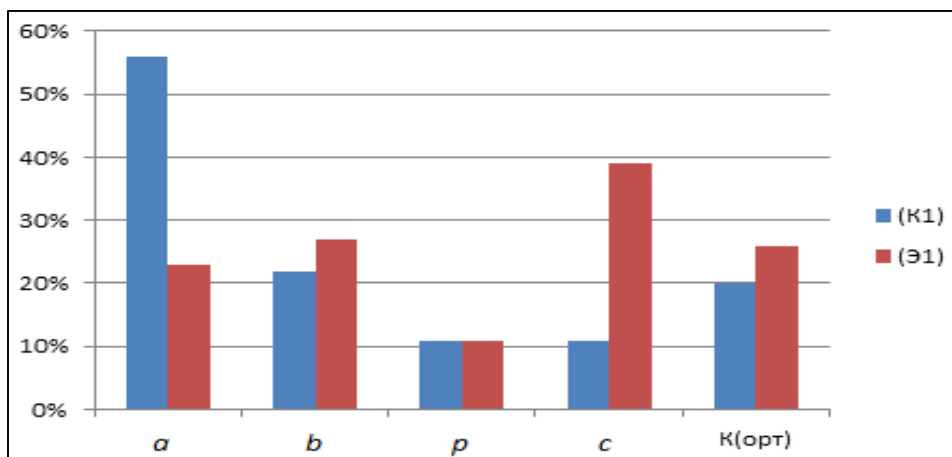

3.14.-сүрөт. Диагностикалык текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи)

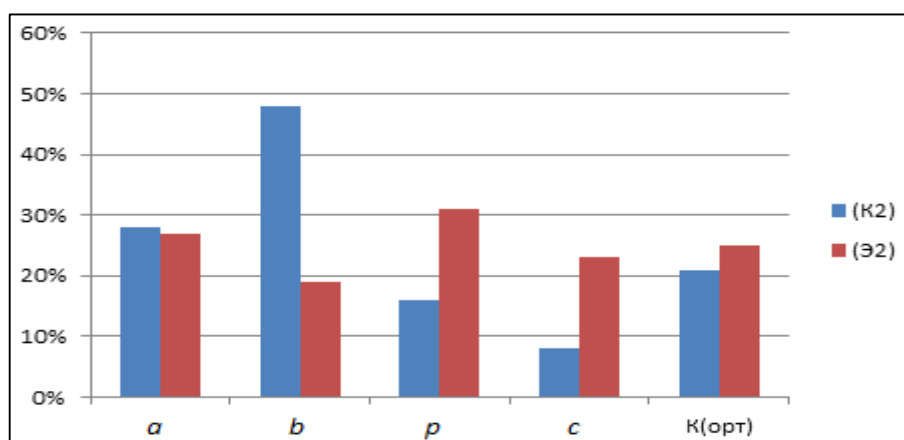
Студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүндөгү МКТ боюнча даярдык деңгээли кандайча өнүгүү жолунда экендигин аныктоо үчүн мезгил аралык текшерүү уюштурулду. 3.7-таблицада жана 3.15-3.16-3.17-сүрөттөрдө мезгил аралык текшерүүнүн маалыматтары келтирилген.

Таблица 3.7 – Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча даярдык деңгээлдерин баалоодогу мезгил аралык текшерүүлөрдүн жыйынтыктары

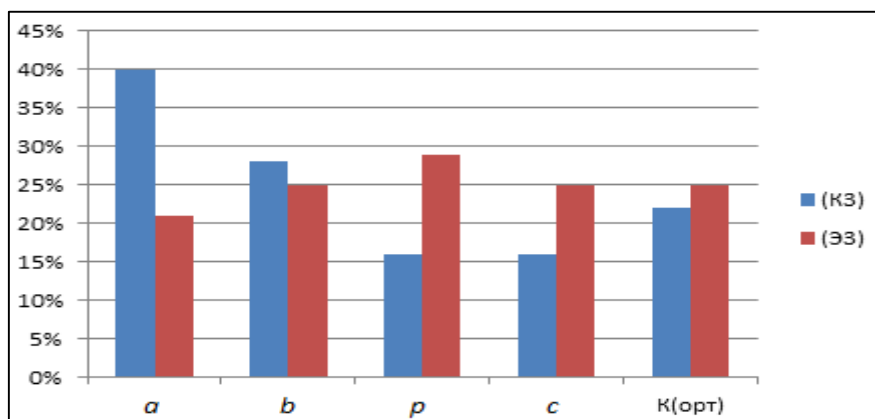
	Группа	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>p</i>	<i>c</i>	$K_{\text{орт.}}$	Саны
Экономика жана тейлөө колледжи							
Контролдук	К1	15	6	3	3	20%	27
		56%	22%	11%	11%		
Эксперименталдык	Э1	6	7	3	10	26%	26
		23%	27%	11%	39%		
И. Арабаев атындагы КМУнун колледжи							
Контролдук	К2	7	12	4	2	21%	25
		28%	48%	16%	8%		
Эксперименталдык	Э2	7	5	8	6	25%	26
		27%	19%	31%	23%		
Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи							
Контролдук	К3	10	7	4	4	22%	25
		40%	28%	16%	16%		
Эксперименталдык	Э3	6	7	8	7	25%	28
		21%	25%	29%	25%		
Саны	Контролдук группаларда баардыгы:						77
	Эксперименталдык группаларда баардыгы:						80

3.15.-сүрөт. Мезгил аралык текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана тейлөө колледжи)

3.16.-сүрөт. Мезгил аралык текшерүүнүн гистограммасы (И.Арабаев атындагы КМУнун колледжи)

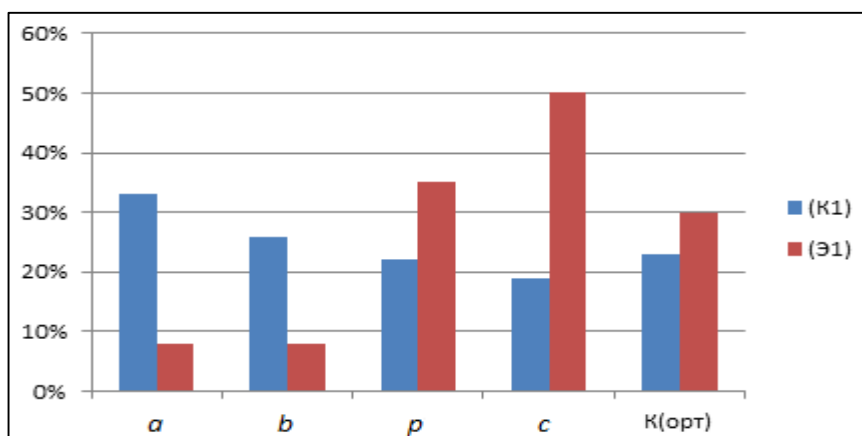

3.17.-сүрөт. Мезгил аралык текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи)

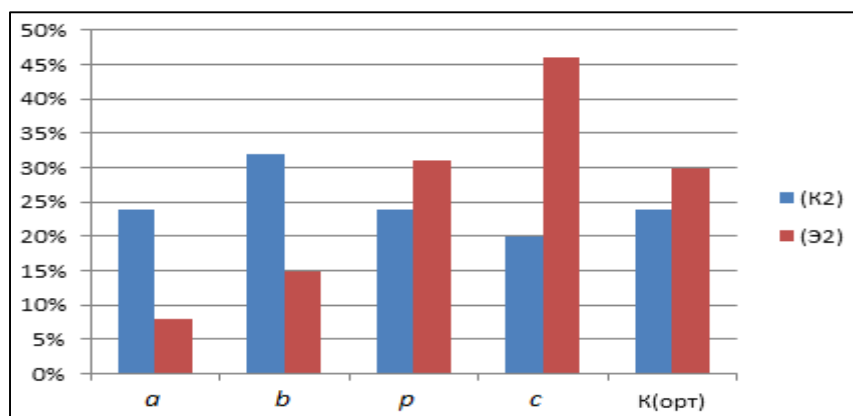
Эксперименттин алынган натыйжаларын баалоо үчүн жыйынтыктоочу текшерүү уюштурулду. Текшерүүнүн жыйынтыгы таблица 3.8 жана 3.18.-3.19.-3.20.- сүрөттөрдө чагылдырылган.

Таблица 3.8 – Студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча даярдык деңгээлдерин баалоодогу жыйынтыктоочу текшерүүлөрдүн жыйынтыктары

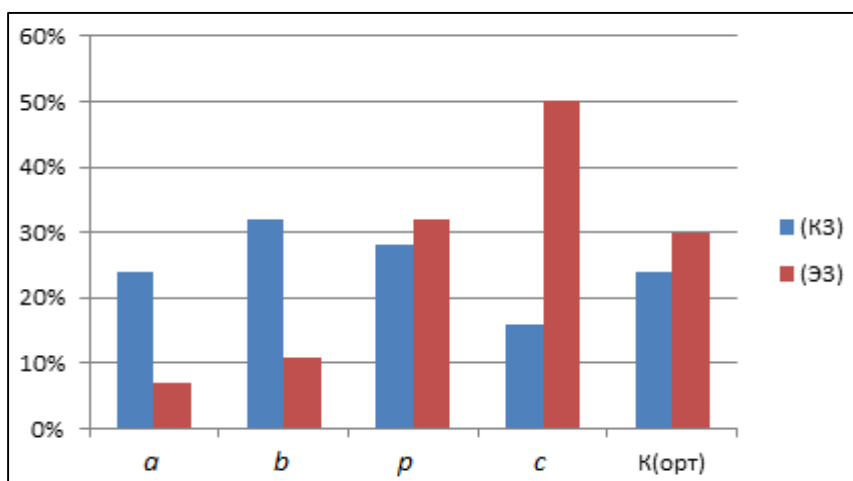
	Группанын номери	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>p</i>	<i>c</i>	$K_{\text{орт}}$	Саны
Экономика жана тейлөө колледжи							
Контролдук	К1	9	7	6	5	23%	27
		33%	26%	22%	19%		
Эксперименталдык	Э1	2	2	9	13	30%	26
		8%	8%	35%	50%		
И.Арабаев атындагы КМУнун колледжи							
Контролдук	К2	6	8	6	5	24%	25
		24%	32%	24%	20%		
Эксперименталдык	Э2	2	4	8	12	30%	26
		8%	15%	31%	46%		
Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи							
Контролдук	К3	6	8	7	4	24%	25
		24%	32%	28%	16%		
Эксперименталдык	Э3	2	3	9	14	30%	28
		7%	11%	32%	50%		
Саны	Контролдук группаларда баардыгы:						77
	Эксперименталдык группаларда баардыгы:						80

3.18.-сүрөт. Жыйынтыктоочу текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана тейлөө колледжи)

3.19.-сүрөт. Жыйынтыктоочу текшерүүнүн гистограммасы (И.Арабаев атындагы КМУнун колледжи)

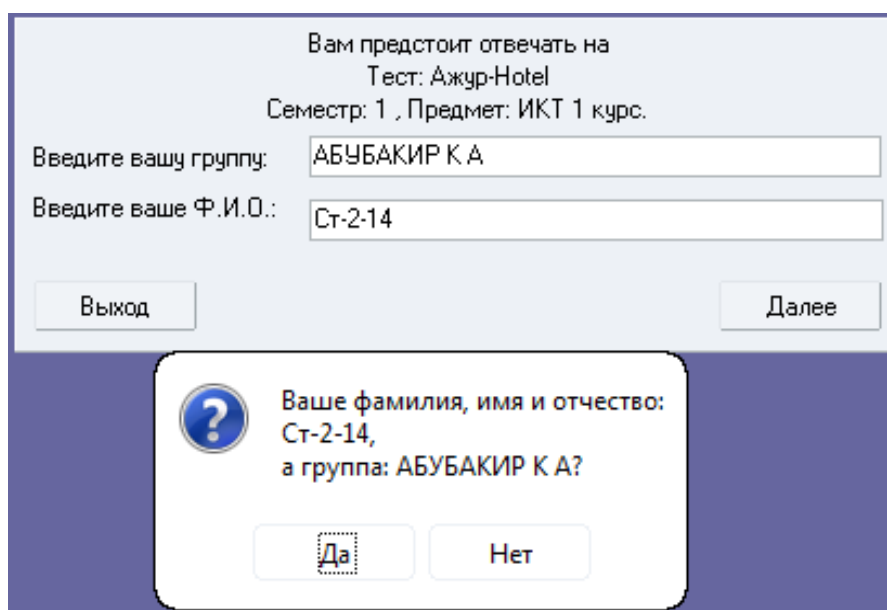

3.20.-сүрөт. Жыйынтыктоочу текшерүүнүн гистограммасы (Экономика жана инновациялык технологиялар колледжи)

Калыптандыруучу эксперименттин К1, К2, К3 контролдук группаларынын диагностикалык баштапкы текшерүүдөгү орточо жыйынтыктарын эксперименттин мезгил аралык текшерүүнүн орточо жыйынтыгы менен салыштырганда 4% га өскөнү байкалган, ал эми жыйынтыктоочу контролдук текшерүүнүн орточо жыйынтыктары менен салыштырсак 7%га өскөн. Эксперименталдык Э1, Э2, Э3 группаларында диагностикалык баштапкы текшерүүдөгү орточо жыйынтыктары менен эксперименттин мезгил аралык текшерүүнүн орточо жыйынтыктарын салыштырганда 9%га өскөн, ал эми жыйынтыктоочу контролдук текшерүүнүн

орточо жыйынтыгы 14% га өскөндүгү байкалган. Демек, эксперименталдык группада «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын кесиптик багыттагы окуу-методикалык комплекси студенттердин жаңы маалыматтык технологияларды пайдаланууга карата түзүлгөн педагогикалык шарттардын жыйындысынын натыйжалуулугун текшерди десек болот. Эксперименталдык жана контролдук группалардын жыйынтыктарындагы айырмачылык ар бир педагогикалык шарттын оң натыйжасы бар экендигин жана «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча түзүлгөн кесиптик багыттагы окуу-методикалык комплекси студенттердин кесиптик көндүмдөрүн калыптандырууга натыйжалуу таасир берээрин күбөлөйт.

Эксперименталдык жыйынтыктарды текшерүүдө студенттин кесиптик ишмердүүлүктө МКТ боюнча даярдыгынын адаптивдик деңгээлин (*a*), алгоритмдик деңгээлин (*b*), продуктивдүү деңгээлин (*p*) жана чыгармачылыктую деңгээлин (*c*) аныктай турган тесттик тапшырмалар түзүлүп тестирилөө программасы аркылуу текшерилген. Бул тестирилөө программасы атайын эксперименталдык иштин жыйынтыктарын жана деңгээлдерин аныктоо үчүн тандалып алынган (3.21.-сүрөт).

Вам предстоит отвечать на
Тест: Ажур-Hotel
Семестр: 1 , Предмет: ИКТ 1 курс.

Введите вашу группу: АБУБАКИР К А

Введите ваше Ф.И.О.: Ст-2-14

Выход Далее

Ваше фамилия, имя и отчество:
Ст-2-14,
а группа: АБУБАКИР К А?

Да Нет

3.21.-сүрөт. Тестирилөө программасынын алгачкы жүктөө терезеси

Студенттердин окуу жетишкендиктери компьютердик тестирилөө программасы аркылуу текшерилип маалымдалып турду. Тестирилөөдөгү жыйынтыктардын анализи А.В.Усованын методикасы аркылуу окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициентин эсептөөгө мүмкүнчүлүк берди [156].

$$K_{\text{өздөштүрүү}} = \frac{\text{Туура жооптордун саны}}{\text{Суроолордун жалпы саны}} \quad (2)$$

Студенттин окуу материалын өздөштүрүү коэффициенти $K = \frac{1}{nN} \sum_{i=1}^N n_i$ формуласы аркылуу эсептелди. Мында, n – суроолордун саны, n_i – окутуунун жыйынтыгында i – студент тарабынан берилген туура жооптордун саны, N – студенттердин саны. K нын максималдуу мааниси 1 ге барабар. Студентке коюлуучу баа төмөнкүдөй тартип менен аныкталды [58, 227-б]:

$0,85 \leq K \leq 1$ болгонда «5»;

$0,70 \leq K \leq 0,85$ болгонда «4»;

$0,55 \leq K \leq 0,70$ болгонда «3»;

$K < 0,55$ болгонда «2» деген баа берилет.

# /	Имя	Группа	Результат	Баллы	Правиль	Среднее	Процент	Дата	Попытки	Вопросот
1	Асымбек кызы Айзат	СТ-3-14		10	10	10,00	40%	16.05.2015	1	25
2	Базарбай уулу Нурмухамед	СТ-3-14		21	21	21,00	84%	16.05.2015	1	25
3	Беримкулова Зулфия Анарбековна	СТ-3-14		13	13	13,00	52%	16.05.2015	1	25
4	Болотбеков Максат Калыбекович	СТ-3-14		21	21	21,00	84%	16.05.2015	1	25
5	Голованова Валентина Николаевна	СТ-3-14		23	23	23,00	92%	16.05.2015	1	25
6	Двадцатова Виктория Игоревна	СТ-3-14		17	18	17,00	72%	16.05.2015	1	25
7	Ерещенко Марина Алексеевна	СТ-3-14		19	19	19,00	76%	16.05.2015	1	25
8	Женишов Актилек Мирланович	СТ-3-14		11	11	11,00	44%	16.05.2015	1	25
9	Жийдебаева Насият Барыктабасовна	СТ-3-14		16	16	16,00	64%	16.05.2015	1	25
10	Жыргалбек кызы Керемет	СТ-3-14		11	11	11,00	44%	16.05.2015	1	25
11	Захирова Зарина Захировна	СТ-3-14		9	9	9,00	36%	16.05.2015	1	25
12	Медралиева Ализа Алмазбековна	СТ-3-14		21	21	21,00	84%	18.05.2015	1	25
13	Мирбекова Айдай	СТ-3-14		23	23	23,00	92%	16.05.2015	1	25
14	Нуркасым у. Т.	СТ-3-14		14	15	14,00	60%	16.05.2015	1	25
15	Усубалиева М.М.	СТ-3-14		14	15	14,00	60%	16.05.2015	1	25

3.22.-сүрөт. Тестирилөө жыйынтыктарын чыгаруу терезеси

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплексин өздөштүрүү коэффициенти К1, К2, К3 контролдук группаларындагы студенттердин окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти – 0,66 көрсөткүчүнө, ал эми Э1, Э2, Э3 эксперименталдык группалардагы студенттердин окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти – 0,85 көрсөткүчүнө ээ болгондугу аныкталган. Аныкталган көрсөткүчтөр белгиленген (0,55;1) аралыгында жатат, демек ушундан улам «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекси окулган материалдарды өздөштүрүү деңгээли андан аркы окутууга жетиштүү деп эсептөөгө болот.

Мындан тышкары, студенттин кесиптик ишмердүүлүгүндөгү МКТны колдонуу деңгээлин текшерүүдө, аны менен аңгемелешүү, практикалык лабораториялык иштерди аткарууда анын ишмердүүлүгүнө байкоо жүргүзүү, курстук иштерди тапшыруудагы жасаган отчеттору (презентация, доклад ж.б.), студенттерден анкета алуу, оозеки сураштыруу методдору колдонулду. Ушулардын бардыгын эске алуу менен студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны окуу процессине колдонуу натыйжалуу жыйынтык берери иш жүзүндө далилденди.

Эксперименталдык изилдөөнүн базалары болгон колледждерде эксперименталдык иштер жүргүзүлгөндөн кийин жана эксперименталдык иштерди жүргүзүү убагында ал окуу жайларын жасалган калыптандыруу иштеринин натыйжасында жаңы МКТнын окуу процессинде пайдаланылышы жана жакшы жолго коюлуп чоң өзгөрүүлөрдүн болгондугу байкалган. М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетиндеги «Экономика жана тейлөө» колледжинде компьютердик технологияны колдонуу менен студенттерди «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча түзүлгөн окуу-методикалык комплексин окутуу маселеси боюнча олуттуу тажрыйбалар топтолду, ошону менен бирге материалдык техникалык базасы бир кыйла чындалды. И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин колледжинде предметтик электрондук

окуу-методикалык комплекстердин кеңири топтому түзүлүп, аларды окуу процессинде колдонуу иштери жакшы жолго коюлду. Аталган окуу жайда мультимедиялык аппараттар менен камсыздоолор жүрүп, лингафондук кабинеттер менен жабдылды. Ал эми «Экономика жана инновациялык технологиялар» колледжинде экономика адистигинде окуган студенттер үчүн компьютердик графикалык программаларды пайдалануу боюнча бир топ натыйжалуу тажрыйбалардын топтолгондугу байкалып, материалдык техникалык базасы, колдонмо программалык жабдуулары жакшырган.

ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Колледждерде окуган студенттерди МКТны кесипке багыттап окутууну өркүндөтүүгө багытталган педагогикалык шарттардын негизинде жүргүзүлгөн эксперименталдык методикалык иш-аракеттер төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берди:

Тейлөө адистиги боюнча «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» атайын курс тематикалык пландаштырылды, ошонун менен бирге МКТ областында практикалык даярдыктарды иш жүзүнө ашыруу үчүн аппаратык жана программалык камсыздоолордун курамы аныкталды. Туризм адистигинде окуган студенттерди окутууда – жоболордун, жалпы жана кесиптик компетенциялардын негизинде, модулдук структурадагы, окутуунун бардык компоненттерин камтыган «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекси иштелип чыкты.

МКТны кесипке багыттап окутуунун окуу-методикалык комплексинин төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөрүн белгилесек болот: а) башка предметтер менен байланыштуулугу; б) кесиптик мазмундагы маселелерди окутууда теориялык жана практикалык мисалдарга басым жасалгандыгында; в) кесипке багыттап окутууда колдонулган аппараттык жана прикладдык программалар боюнча

маалыматтардын терең окутулушу; г) кесиптик ишмердүүлүктү калыптандыруу багытындагы маселелердин, тапшырмалардын, лабораториялык иштердин тандалып берилгендиги; д) кесиптик ишмердүүлүккө багыттап окутууга жекече мамиле кылуу, кырдаал абалды түзүү жана андан чыгуу жолдорунун берилиши; е) сабактарын өтүүдө каражаттардын натыйжалуу колдонулушу, ж) студенттердин билимин баалоодо баалоонун критерийлеринин туура колдонулгандыгы.

Эксперименталдык изилдөөнүн биринчи милдетин чечүү үчүн колледждердеги жаңы маалыматтык технологиялар менен камсыз болушу, алардын окутуу процессинде пайдаланылыш деңгээлдери иликтенди. Биздин эксперименталдык изилдөөгө тейлөө жана финансы адистиктерин даярдай турган окуу жайларынын ичинен М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин «Экономика жана тейлөө», «Экономика жана инновациялык технологиялар» жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетиндеги орто кесиптик билим берүү колледждери тандалып алынды.

Жаңы МКТны кесипке багыттап окутуу учурунда студенттердин **даярдык деңгээлдерин** баалоонун критерийлери боюнча түзүлгөн таблицанын негизинде жана студенттердин даярдыгынын орточо көрсөткүч деңгээлин аныктоодо В.П.Симоновдун изилдөөсүнө таяндык. Студенттердин окуу жетишкендиктери компьютердик тестирилөө программасы аркылуу текшерилип маалымдалып турду. Тестирилөөдөгү жыйынтыктардын анализи А.В.Усованын методикасы аркылуу окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти эсептелди. Тандалып алынган окуу жайларында тейлөө жана экономика адистиги боюнча контролдук жана эксперименталдык группалары түзүлүп, окуу жайлардын информатика окутуучулары менен биргеликте уюштуруу иштери жүргүзүлдү. Колледждин МКТ чөйрөсүндө окуу иш-аракеттерин жакшыртуу, окуу процессин уюштуруу үчүн жаңы маалыматтык технологияны колдонууга профилдик жана профилдик эмес дисциплинанын окутуучуларына атайын курс-семинарлар өткөрүлдү. Изилдөөдө коюлган төртүнчү милдетке ылайык, 2014-2016-жылдардын аралыгында үч бөлүктөн турган педагогикалык эксперимент жүргүзүлгөн, алар: аныктоочу (колледждерде окуган студенттерди кесипке

багыттап окутууда МКТны колдонуудагы даярдык деңгээлдери, аракеттенүү, иликтөө иштери боюнча тиешелүү маалыматтар чогултулуп такталды); уюштуруучулук (контролдук жана эксперименталдык группаларды тактоо, кесипке багыттап окутууда маалыматтык-коммуникациялар боюнча даярдыгына карата даярдалган методикалык материалдардын мазмундарын аныктоо иштери жүргүзүлдү); калыптандыруучу (контролдук жана эксперименталдык группаларга студенттерди кесипке багыттап окутууда МКТны колдонуу боюнча изилдөөдөгү бардык педагогикалык иш-аракеттер жүргүзүлдү). Изилдөөнүн жыйынтыгы «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» боюнча окуу-методикалык комплексин өздөштүрүү коэффициенти контролдук группаларындагы студенттердин окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти – 0,66 көрсөткүчүнө, ал эми эксперименталдык группалардагы студенттердин окуу материалдарын өздөштүрүү коэффициенти – 0,85 көрсөткүчүнө ээ болгондугу аныкталган. Аныкталган көрсөткүчтөр белгиленген (0,55;1) аралыгында жатат, демек ушундан улам «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплексинин материалдарын өздөштүрүү деңгээли андан аркы окутууга жетиштүү деп эсептөөгө болот.

Педагогикалык эксперимент студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүндө МКТны колдонуунун эффективдүүлүгүн арттыруу үчүн педагогикалык шарттардын аткарылыш зарылдыгы тастыкталды. МКТны колдонуу менен студенттин кесиптик ишмердүүлүгүндөгү компетенцияларды калыптоодо колдонуу методикасын түзүү жана педагогикалык шарттарды пайдалануу натыйжалуу болоорун эксперименттин жыйынтыктары көрсөттү.

ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөөнүн МКТны кесипке багыттап окутуунун илимий теориялык жана эксперименталдык талдоолору төмөндөгүдөй жалпы жыйынтыкка алып келди:

1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун теориялык абалы жана практикалык абалын айкындоого байланыштуу талдоолор бул

маселелер боюнча изилдөөлөр болгон менен маалыматтык шартта кесипке багыттап окутуунун методикалык жактарын жалпы кароо менен инсандын когнитивдик-теориялык деңгээлден кесиптик багыттагы адистикке даярдоо зарылчылыгын белгилешкен менен МКТны кесипке багыттап окутууда жумуш берүүчүлөрдүн талаптарын эске алуу жана адистиктердин өзгөчөлүктөрүнө жараша колдонуу мүмкүнчүлүктөрү жана кесиптик билим берүүнү өркүндөтүүнүн педагогикалык шарттары каралбагандыгы маалым болду. МКТны кесипке багыттап окутуу түшүнүгү такталды. Тейлөө чөйрөсүнүн иш-аракеттеринин негизги өзгөчөлүктөрүнө жараша МКТны колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнүн кесиптик багыттагы аспектилери белгиленди.

Ал эми практикалык абалы боюнча талдообуз бир катар нормативдик документтердин кабыл алынганы менен атайын жүргүзүлгөн изилдөөлөр орто кесиптик билим берүүчү окуу жайларда студенттерди кесипке даярдоо процессинде МКТны кесиптик ишмердүүлүгүндө колдоно билүү деңгээлин жеткиликтүү деңгээлде камсыз кыла албай жатканы, колледждерде окуу процесси Долбоордун негизинде ишке ашырылып жатышы, кесиптик компетенциялардын негизиндеги мамлекеттик стандарттардын иштелип жаткандыгы, кесипке багыттап окутуунун кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун практикалык аспектилерин камтыган педагогикалык жана методикалык инструменталдык окуу материалдардын жетишсиздиги, заманбап жаңы маалыматтык технологиялар менен начар камсыздалган абалдары такталды.

2. МКТны кесипке багытап окутуунун методикалык модели түзүлүп жана анын компоненттери: окутуунун максатынан, принциптеринен, даярдоо компоненттеринен, педагогикалык шарттардан, окутуу технологиялардан турары аныкталды. Илимий адабияттарды, кесиптик ишмердүүлүктөгү МКТ алкагында студенттерди кесипке даярдоонун практикалык жана теориялык, ошондой эле изилдөөдөгү сурамжылоолордун жыйынтыктарын талдоонун негизинде педагогикалык шарттар аныкталды: мотивациялык – колледждердин студенттерин МКТны колдонуу менен кесиптик компетенттүүлүгүн арттыруунун зарыл

компонент экендигине жана аны өркүндөтүү зарылдыгына ынандыруу; уюштуруучулук – окутуучулардын МКТны окуу процессинде колдоно билүүсү жана кесипке багыттап тереңдетилип окутулушу; методикалык – окуу процессинде тейлөө адистигине таандык болгон МКТны өздөштүрүүнү кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар боюнча методикалык комплекстин негизинде ишке ашыруу.

3. Кесипке багыттап окутуунун технологияларынын негизинде жалпы дидактикалык принциптерге таянуу менен, даярдоонун талаптарына ылайык, берилген темаларды модулга бөлүү менен, кесиптик компетенцияларды камтыган «Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси иштелип чыкты. Дисциплинанын мазмуну кесиптик компетенциялардын негизинде модулга бөлүнүп, анын ар бирине тиешелүү практикалык тапшырмалар кесиптик багыттагы маселелер менен толукталды. МКТны кесипке багыттап окутууда студенттердин даярдык деңгээлдерин баалоо критерийлеринин таблицасы түзүлдү. Иштелип чыккан окуу-методикалык комплексинин эң негизги өзгөчөлүктөрү: а) башка предметтер менен байланыштуулугу; б) кесиптик мазмундагы маселелерди окутууда теориялык жана практикалык мисалдарга басым жасалгандыгында; в) кесипке багыттап окутууда колдонулган аппараттык жана прикладдык программалар боюнча маалыматтардын терең окутулушу; г) кесиптик ишмердүүлүктү калыптандыруу багытындагы маселелердин, тапшырмалардын, лабораториялык иштердин тандалып берилгендиги; д) кесиптик ишмердүүлүккө багыттап окутууга жекече мамиле кылуу, кырдаал абалды түзүү жана андан чыгуу жолдорунун берилиши; е) сабактарын өтүүдө каражаттардын натыйжалуу колдонулушу, ж) студенттердин билимин баалоодо баалоонун критерийлеринин туура колдонулгандыгы менен айырмаланат.

4. Педагогикалык эксперимент МКТны колдонуу менен кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттарын, методикалык моделин жана окуу-методикалык көрсөтмөлөрдүн аткарылышынын жарактуулугун текшерүү менен сунуш кылынган технологиялардын эффективдүүлүгүн көрсөттү.

Калыптандыруучу экспериментте контролдук группаларынын диагностикалык баштапкы текшерүүдөгү орточо жыйынтыктарын эксперименттин мезгил аралык текшерүүнүн орточо жыйынтыгы менен салыштырганда 4% га өскөнү, ал эми жыйынтыктоочу текшерүү орточо жыйынтыктары менен салыштырсак 7%га өскөн. Эксперименталдык группаларында диагностикалык баштапкы текшерүүдөгү орточо жыйынтыктары менен эксперименттин мезгил аралык текшерүүнүн орточо жыйынтыктарын салыштырганда 9%га өскөн, ал эми жыйынтыктоочу текшерүүнүн орточо жыйынтыгы 14%га өскөндүгү байкалган. Жүргүзүлгөн эксперимент оң натыйжа берери тууралуу илимий далилдүү жыйынтыкка ээ болдук.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутууну өркүндөтүүнүн педагогикалык шарттарын орто кесиптик окуу жайлардын окуу процессинде колдонууга, ошондой эле иштелип чыккан кесиптик багыттагы окуу-методикалык комплексти методикалык колдонмо катары жайылтууга сунушталат.

2. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун методикалык модели таяныч катары окутуучулардын илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүндө колдонууга сунушталат.

3. Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар боюнча окуу-методикалык комплекс ар бир адистик үчүн түзүүдө профилдик дисциплиналардын окутуучулары менен биргеликте иштелип жана ар окуу жылында жаңыртылып турушун сунуштайбыз.

4. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун аныкталган педагогикалык шарттарынын негизинде жүргүзүлгөн эксперименттин жыйынтыктары салыштырма катары кийинки изилдөөлөргө колдонууга сунушталат.

МКТны колледждердин окуу процессине жайылтуу боюнча теориялык жана практикалык маселелер жана сунуштар окуу сапатын жогорулатууга жана

натыйжалуулугуна түздөн-түз таасир этет. Биз ушул илимий изилдөө менен маалыматташтыруу шартында студенттерди кесипке багыттап окутуу проблемаларын толугу менен чечтик деген ойдон алыспыз. Мындан кийинки изилдөөлөрдө окутуунун педагогикалык шарттарынын толукталышы жана кесиптик билим берүү багытында иш чараларды уюштуруу маселелери дагы изилдениши зарыл деп эсептейбиз.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. Ажыбаев, Д.М. Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Д.М. Ажыбаев. – Бишкек, 2008. – 162 с.
2. Андреев, А.А. Педагогика высшей школы (Прикладная педагогика) [Текст]: учебное пособие / А.А. Андреев. – М.: МЭСИ, 2000. – 156 с.
3. Ананьева, Т.Н. Информационный менеджмент в системе социологического знания [Текст]: монография / Т.Н. Ананьева. – М., 2007. – 199 с.
4. Анализ стратегических направлений развития ИКТ в Кыргызстане. Отчет об исследовании [Текст]: Инст. иссл. и анализа обществ. политики / Национальный центр информационных технологий. Общественный Фонд «Информационное Содействие». – Бишкек, 2008. – 63 с.
5. Алиев, Ш.А. Педагогика багытындагы гуманитардык адистиктердин студенттерине кесипке ылайык математикалык билим берүүнүн илимий-дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. д-ру ... дис. автореф.: 13.00.02 / Ш.А. Алиев. – Бишкек, 2005. – 30 б.
6. Астафьева, С.А. Информатика и ИКТ [Текст]: учебное пособие / С.А. Астафьева, Н.Е. Гаврилова, М.С. Цветкова. – М., 2014. – 272 с.
7. Асипова, Н.А. Проблемы модернизации содержания профессиональной подготовки будущих преподавателей вуза в условиях многоуровневой системы образования [Текст] / Н.А. Асипова // Известия КАО. – Бишкек, 2015. – №3(35). – С. 45-48.
8. Бабанский, Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Общеобразовательный аспект [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
9. Бабаев, Д.Б. Профессиональная деятельность педагога в информационной среде [Текст] / Д.Б.Бабаев, А.Ч. Омуралиев // Материалы междунард. научно-практич. конф., посв. 60-летию проф. Э. Мамбетакунова «Модернизация содержания и технологии обучения в средней и профессиональной школе» // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. Серия 6. Наука и образования. – Бишкек, 2004. – Вып.4. – С.75-78.

10. Багдуева, А.В. Педагогические условия формирования профессиональной готовности будущих специалистов с использованием информационных технологий (на примере специальностей кадастрового профиля) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.В. Багдуева. – Улан-Уде, 2006. – 23 с.
11. Баймулдина, Н.С. Методика подготовки будущих юристов к использованию информационно-коммуникационных технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.С. Баймулдина. – Алматы, 2010. – 187 с.
12. Байденко, В.И. Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса [Текст] / В.И. Байденко, Б. Оскарссон // Профессиональное образование и личность специалиста. – М., 2002. – С. 14-32.
13. Байденко, В.И. «Болонский процесс: Проблемы, Опыт, Решения» [Текст] / В.И. Байденко. – 2 изд. – М., 2006. – 110 с.
14. Байсалов, Д.У. Научно-методические основы создания и использования модульного обучения в методической подготовке студентов математиков в педвузе [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Д.У. Байсалов. – Алматы, 1998. – 309 с.
15. Басина, О.Н. Методика обучения школьников информационной технологии решения задач с применением баз данных в курсе информатики [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.Н. Басина. – Бишкек, 1995. – 185 с.
16. Батышев, С.Я. Блочно-модульное обучение [Текст] / С.Я. Батышев. – М.: Транссервис, 1997. – 256 с.
17. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуунун технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 338 б.
18. Беликов, В.А. Личностная ориентация учебно-познавательной деятельности (дидактическая концепция) [Текст]: Монография / В.А. Беликов. – Челябинск: ЧГПИ, «Факел», 1995. – 141 с.
19. Беспалько, В.П. Педагогика и прогрессивные технологии [Текст] / В.П.

- Беспалько. – М.: ИПОМО, 1995. – 336 с.
20. Беспалько, В.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов [Текст] / В. П. Беспалько, Ю.Г. Ратур. – М.: Высшая школа, 1989. – 144с.
  21. Берулова, М.Н. Интеграция содержания образования [Текст] / М.Н. Берулова. – М.: Педагогика, 1993. – 172 с.
  22. Брановский, Ю.С. Методическая система обучения предметам в области информатики студентов не физико-математических специальностей в структуре многоуровневого педагогического образования [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Ю.С. Брановский – М., 1996. – 378 с.
  23. Борисов, А.Б. Большой энциклопедический словарь [Текст] / А.Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
  24. Буряк, В.К. Самостоятельная работа учащихся [Текст]: книга для учителя / В.К. Буряк. – М.: Просвещение, 1984. – 64 с.
  25. Ваграменко, Я.А. Основные направления информатизации педагогического образования [Текст] / Я.А. Ваграменко, С.В. Богданова, В.А. Рыжов и др. // Педагогическая информатика. – М., 2004. – №1. – С. 19-30.
  26. Ведеева, О.А. Усвоение содержания педагогического образования студентами вузов на основе контекстно-модульного подхода [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О.А. Ведеева. – Магниторск, 2003. – 172 с.
  27. Вербицкий, А.А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении [Текст] / А.А. Вербицкий, Н.А. Бакшаева. – М: Исследовательский центр, 2000. – 200 с.
  28. Волков, Б.С. Методология методы психологического исследования [Текст]: учебное пособие / Б.С. Волков, Н.В. Волкова. – 7-е изд., перераб. и допол. – М.: КНОРУС, 2013. – 344 с.
  29. Выготский, Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
  30. Галанов, А. Б. Реализация метода проектов средствами компьютерных телекоммуникаций в системе профильного обучения [Электронный ресурс].

– Режим доступа: URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0723-4.htm>.

31. Горюнова, Л. В. Овладение знаниями и умениями педагогического менеджмента как фактор повышения качества профессиональной подготовки учителя [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л.В. Горюнова. – Ростов-на-Дону, 1999. – 239 с.
32. Государственный образовательный стандарт СПО КР. спец-ть: 2711 «ТПОП», приказ №472 / 2, от «5» августа 2008 г.
33. Государственный образовательный стандарт СПО КР. спец-ть: 2307 «Туризм», приказ №471 / 1, от 5 августа 2008 г.
34. Государственный образовательный стандарт СПО КР. спец-ть: 0603 «Финансы» (по отраслям), приказ №679 / 1, от «10» декабря 2007 г.
35. Государственный классификатор КР. Виды экономической деятельности // Постановлением Нацстаткомитета КР от 28.08.2003г. №40 / изд. офиц. – Бишкек, 2003. – 172 с.
36. Давыденко, Н.И. Сервисная деятельность [Текст]: учебное пособие / Н.И. Давыденко, Т.В. Крапива. – Кемерово, 2008. – 110 с.
37. Данилова, О.В. Подготовка студентов педагогического вуза к разработке электронных образовательных ресурсов технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О.В. Данилова. – Чебоксары, 2010. – 180 с.
38. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL. <http://www.slovardalia.net/>
39. Денисова, А.Л. Концептуальные основы подготовки учителя-предметника к использованию средств информационных технологий в профессиональной деятельности в системе повышения квалификации [Текст] / А.Л. Денисова, Н.К. Солопова // Педагогическая информатика. – М., 1998. – №4. – С. 22-29.
40. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность / А. Н. Дахин // Школьные технологии. – 2002. – № 2. – С. 62-67..
41. Дьяченко, М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности [Текст] / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: БГУ им. В.И. Ленина,

1976. – 175 с.

42. Дьяченко, М.И. Психология: Краткий психологический словарь: личность, образование профессия [Текст] / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск-Хелтон, 1998. – 399 с.
43. Дыйканов, Б. Система начального и среднего профессионального образования Кыргызстана на современном этапе проблемы и тенденции развития [Текст] / Б. Дыйканов // Тез. докл. МОиН КР. – Бишкек, 2005.
44. Дөөлөталиева, А.С. Лабораториялык жумуштарды аткарууда окуучулардын өз алдынчалыгын калыптандыруу [Текст] / А.С. Дөөлөталиева // КББА кабарлары. – Бишкек, 2010. – №4(12). – 498-500-бб.
45. Жакшылыкова, К. Организационно-педагогические условия непрерывной профессиональной подготовки специалистов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / К. Жакшылыкова. – Бишкек, 2012. – 24 с.
46. Жданов, С.А. Концепция, основное содержание и разделы программы курса «Использование современных информационных и компьютерных технологий в учебном процессе» для системы педагогического образования с учетом требований федер. компонент. станд. общ. образов. [Текст] / С.А. Жданов // Информатика и образование. – М., 2003. – №5. – С. 86-90.
47. Жыргалбекова, Г.К. Преобразования в системе начального профессионального образования Кыргызстана (1991-2000 годы) [Текст]: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 07.00.02 / Г.К. Жыргалбекова. – Бишкек, 2001. – 22 с.
48. Ершов, А.П. Информатизация: от компьютерной грамотности учащихся к информационной культуре общества [Текст] / А.П. Ершов // Коммунист. – М., 1988. – №2. – С. 82-92.
49. Загвязинский, В.И. Педагогическое предвидение [Текст] / В.И. Загвязинский. – М.: Знание, 1987. – 80 с.
50. Захарова, И.Г. Информационные технологии в образовании [Текст] / И.Г. Захарова. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
51. Захарова, И.Г. Формирование информационной образовательной среды

- высшего учебного заведения [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / И.Г. Захарова. – Тюмень, 2003. – 399 с.
52. Закон Кыргызской Республики «Об образовании» (В редакции Закона КР от 30 апреля 2003 года №92).
53. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образования сегодня. – М., 2003. – №5. – С. 34-42.
54. Ибрагимова, О.В. Подготовка будущих менеджеров к использованию информационных технологий управления в профессиональной деятельности [Текст]: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / О.В. Ибрагимова. – Магниторск, 2009. – 183 с.
55. Ибраев, А.Д. Жаңы маалыматтык технологияларын пайдалануу шартында электрондук окуу каражаттарын иштеп чыгуу жана пайдалануу технологиясы [Текст] / А.Д. Ибраев // Вестник КАУ им. К.И. Скрябина. – Бишкек, 2008. – №1(9). – С. 375-377.
56. Ибраев, А.Д. Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис.: 13.00.01 / А.Д. Ибраев. – Бишкек, 2012. – 147 б.
57. Исаев, И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы [Текст] / И.Ф. Исаев. – М.: МПГУ, 1993. – 219 с.
58. Исакова, Ч.Б. Социально-педагогические предпосылки развития системы среднего профессионального образования в Кыргызстане [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ч.Б. Исакова. – Бишкек, 2009. – 174 с.
59. Исакова, С.Н. Формирование готовности студентов педагогического колледжа к использованию информационно-коммуникационных технологий в профессиональной деятельности [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / С.Н. Исакова. – Нижний Новгород, 2005. – 258 с.
60. Исмаилов, Б. Актуальные проблемы системы среднего профессионального

образования Кыргызстана [Электронный ресурс]: / Б. Исмаилов, проф.Б.Акулова // СПО. – Бишкек, 2010. – Режим доступа: http://journals.manas.edu.kg/reforma/oldarchives/2010-4-48/1_1006-3918-1-PB.pdf.

61. Калдыбаев, С.К. Тесттик тапшырмаларды түзүүнүн методикасы [Текст]: мугалимдер үчүн колдонмо / С.К. Калдыбаев. – Бишкек, 1996. – 33 б.
62. Калдыбаев, С.К. Теория и практика педагогических измерений [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / С.К. Калдыбаев. – Бишкек, 2009. – 271 с.
63. Калдыбаев, С.К. Студенттердин өз алдынча иштеринде жаңы маалыматтык технологияларды колдонуунун уюштуруучулук педагогикалык шарттары [Текст] / С.К. Калдыбаев, А.Д. Ибраев // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2010. – №1. – С. 292-295.
64. Каменская, Е.А. Педагогика, конспект лекций [Текст]: пособие подготовки к экзаменам для студентов всех форм обучения / Е.Н. Каменская. – 6-е изд. – Ростов-на-Дону. – Феникс, 2009. – 215 с.
65. Каракозов, С.Д. Подготовка, переподготовка и повышение квалификации работников образования в области информатизации. Состояние информатизации общего образования: аналит. обзор [Текст] / С.Д. Каракозов, А.М. Жданов. – М.: Алана, 2003. – С. 55-92.
66. Карагулов, Д. Научно-методические основы преподавания курса информатики для педагогических высших учебных заведений [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Д. Карагулов. – Бишкек, 2005. – 185 с.
67. Караев, Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ж.А. Караев. – Алматы, 1994. – 24 с.
68. Касымалиев, М.У. Компьютердик технологияны колдонуп окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн жекелештирип жана дифференциялап окутуунун методикасы [Текст]: пед. илим. канд. ... дис.: 13.00.02 / М.У. Касымалиев. – Бишкек, 2013. – 176 б.

69. Кененбаев, А. М. Модулдук окутуу шартында «Информатика» курсун моделдештирүүнүн дидактикалык негиздери («WINDOWS үчүн офистик программалардын» мисалында) [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00.02 / А.М. Кененбаев. – Бишкек, 2001. – 21 б.
70. Козлов, О.А. Теоретико-методологические основы информационной подготовки курсантов военно-учебных заведений [Текст]: монография / О.А. Козлов. – Тула, 2002. – 328 с.
71. Концепция развития образования в КР до 2020 года. Стратегия развития образования в КР на 2012-2020 г.– Бишкек, 2012.– 119 с.
72. Комисаров В. Проблемы туристической отрасли КР [Текст] / В. Комисаров // Реформа. – Бишкек, 2003. – №3. – С. 17-21.
73. Климова, Е.А. Психология профессионала. Избранные психологические труды [Текст] / Е.А. Климова. – И.-М.: 1996. – 400 с.
74. Кузьмина, Н.В. Методы исследования педагогической деятельности [Текст] / Н.В. Кузьмина. – Л., 1970. – 114 с.
75. Кузнецов М.А. Формирование информационной культуры у студентов вуза в процессе обучения [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / М.А. Кузнецова. – Чебоксары, 2009. – 22 с.
76. Кулуева, Ф.Ш. Информатика жана кесиптик предметтерди интеграциялап окутуу технологияларынын айрым аспекти [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // КББАнын кабарлары. – Бишкек, 2012. – №4. – 50-53-бб.
77. Кулуева, Ф.Ш. Орто кесиптик окуу жайларында информатика курсу менен кесиптик предметтерди интеграциялап окутуунун технологиялары [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2012. – №7. – 271-274-бб.
78. Кулуева, Ф.Ш. Тейлөө кесибинде окуган студенттерди даярдоодогу МКТны кесиптик ишмердүүлүгүндө колдонууга окутуунун азыркы абалы [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // Вестник КЭУ. – Бишкек, 2013. – №4(27). – 261-264-бб.
79. Кулуева, Ф.Ш. Применение современных информационных систем управления обучением в подготовке специалистов по геоинформатике

- [Текст] / А.У. Чымыров, Ф.Ш. Кулуева // Вестник ТГПУ им. С. Айни. – Душанбе, 2013. – №3. – С. 316-324.
80. Кулуева Ф.Ш. Implementation of GIS education in colleges of Kyrgyzstan [Текст] / А. Chymurov F. Kulueva, A. Zhararkulova // GISCA'13 // Сборник материалов 7- Центрально-Азиатской ГИС конференции. – Алматы, 2013. – С. 28-33.
81. Кулуева, Ф.Ш. Колледждин предмет окутуучуларын МКТны окутуу процессине колдонууга даярдоо [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // С.Н. Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы. – Нарын, 2013. – 1-чыгар. – 68-72-бб.
82. Кулуева, Ф.Ш. Колледждерде студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо МКТны колдонуп окутуунун мааниси [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // Известия вузов. – Бишкек, 2013. – №5. – 229-232-бб.
83. Кулуева, Ф.Ш. Информационные технологии в обучении студентов туристических специальностей / U. Mambetakunov, F. Kulueva // Materials of the IV international scientific conference, on January 15-16. – Prague, 2014. – С. 160-165.
84. Кулуева, Ф.Ш. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуу [Текст] / У.Э. Мамбетакунов, Ф.Ш. Кулуева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Бишкек, 2014. – 110-115-бб.
85. Кулуева, Ф.Ш. Билим берүү системасында Болонья процессинин мааниси [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // КББАнын кабарлары. – Бишкек, 2014. – №3. – 109-112-бб.
86. Кулуева, Ф.Ш. Колледждеги туризм адистигине МКТны окутуу технологиясы [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2014. – 40-43-бб.
87. Кулуева, Ф.Ш. Использование информационных и коммуникационных технологий в обучении студентов колледжей [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // Вестник КазНУ имени Аль-Фараби. – Алматы, 2015. – №1. – С. 344-350.
88. Кулуева, Ф.Ш. Туризм адистигинде окуган студенттердин маалыматтык компетенттүүлүгүн калыптандыруу [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // КББАнын

- кабарлары. – Бишкек, 2015. – №4. – 112-117-бб.
89. Кулуева, Ф.Ш. Колледждердеги студенттердин маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуудагы билим-билгичтерин баалоо критерийлери [Текст] / А.Д. Ибраев, Ф.Ш. Кулуева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2016. – №4. – 68-72-бб.
  90. Кулуева, Ф.Ш. Формирование информационной компетенции будущих специалистов со средним профессиональным образованием [Текст] / Ф.Ш. Кулуева // Проблемы современной науки и образования. – Иваново, 2016. – №29. – С. 80-83.
  91. Лаврентьева, Н.Б. Педагогические основы разработки и внедрения модульной технологии обучения в высшей школе [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Н.Б. Лаврентьева. – Барнаул, 1999. – 393 с.
  92. Лавина, Т.А. Совершенствование системы непрерывной подготовки учителей в области использования средств информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Т.А. Лавина. – М., 2006. – 293 с.
  93. Лапчик, М.П. Информатика и информационные технологии в психолого-педагогическом блоке подготовки студентов в Омском государственном педагогическом университете [Текст] / М.П. Лапчик, Н.В. Чекалева, С.Р. Удалов // Педагогическая информатика. – Омск, 1997. – №4. – С. 15-24.
  94. Лапчик, М.П. Информатика и информационные технологии в системе общего и педагогического образования [Текст]: монография / М.П. Лапчик. – Омск, 1999. – 294 с.
  95. Леонтьев, А.Н. Проблема деятельности в психологии [Текст] / А.Н. Леонтьев // Вопросы философии. – М., 1971. – №9. – С. 17-29.
  96. Локшина, С.М. Краткий словарь иностранных слов [Текст] / С.М. Локшина. – 10-е изд. – М.: Русский язык, 1988. – 632 с.
  97. Макет типового учебного плана СПО (в кредитах и академических часах) Приказ МОиН КР от 17.06.2015 г. №765 / 1.
  98. Мамбетакунов, Э.М. Дидактические функции межпредметных связей в

- формировании у учащихся научных понятий [Текст]: учебно-методическое пособие / Э.М. Мамбетакунов. – Фрунзе, 1986.
99. Мамбетакунов, Э.М. Педагогиканын негиздери [Текст]: жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы / Э.М. Мамбетакунов, Т.М. Сияев. – Бишкек, 2008. – 304 б.
100. Мамбетакунов, У.Э. Использование компьютеров при изучении естественных наук [Текст] / У.Э. Мамбетакунов // Известия КАО. – Бишкек, 2013. – №2(26). – С. 45-49.
101. Макарченко, М. Г. Модель контекстного обучения будущих учителей математики в процессе их методической подготовки : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / М.Г. Макарченко ; РГПУ им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2009. – 402 с..
102. Мамытов, А.М. Государственный образовательный стандарт среднего профессионального образования (ГОС СПО) второго поколения основное условие реформирования подготовки педагогических кадров среднего звена [Текст] / А.М. Мамытов, М.С. Мурзаев // Известия КАО. – Бишкек, 2012. – № 2(22). – С. 15-19.
103. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения [Текст] / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М., 2003. – 192 с.
104. Маслоу, А.Г. Мотивация и личность [Текст] / А.Г. Маслоу, перевод А.М.Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 290 с.
105. Мащбиц, Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения (Педагогическая наука – реформа школы) [Текст] / Е.И. Мащбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 342 с.
106. Медников, А.В. Формирование готовности студентов к профессиональной деятельности в туристских фирмах [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.В. Медников. – М., 2000. – 119 с.
107. Михеева Е.В. Практикум по информационным технологиям в профессиональной деятельности [Текст]: учебное пособие / Е.В. Михеева. – М.: Проспект, 2007. – 288 с.

108. Морозов, М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме [Текст]: учебное пособие для вузов / М.А. Морозов, Н.С. Морозова. – М.: Академия, 2004. – 198 с.
109. Морарь, Е.В. Развитие готовности студентов сервисных специальностей к разработке и использованию баз данных в процессе обучения информатике [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.В. Морарь. – Омск, 2006. – 158 с.
110. Монахов, В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса, [Текст]: / Монография/ – Волгоград, Перемена, 1995. –152 с.
111. Михайлов, Н.Н. Проектирование образовательных технологий в профессиональном колледже [Текст] / Н.Н. Михайлов. – М., 2007. – 246 с.
112. Мураталиева, М.А. Педагогические условия инновационного управления учебным процессом в колледже [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / М.А. Мураталиева. – Бишкек, 2012. – 24 с.
113. Мысин, М.Н. Использование информационных технологий в процессе формирования профессиональных компетенций будущего специалиста [Текст] / М.Н. Мысин. – Самара, 2004. – 194 с.
114. Национальная стратегия развития КР на 2018-2040 годы. [Текст] :/указ Президента КР от 31 октября 2018 года УП № 221 – Бишкек, 2018. – 150 с.
115. Новиков, С.П. Применение новых информационных технологий в образовательном процессе [Текст] / С.П. Новиков // Педагогика. – М., 2003. – №9. – С. 32-38.
116. Новиков, А.М. Методология образования [Текст] / А.М. Новиков. – 2-е изд. – М.: Эгвес, 2006. – 488 с.
117. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студ. педвузов и системы повышения квалификации педагогических кадров [Текст] / [Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, и др.]. – М.: Академия, 2000. – 272 с.
118. Нуржанова С.А. Моделирование учебно-методического комплекса по курсу

- «Информатика и информационные технологии» и методика его реализации (в процессе переподготовки и повышения квалификации кадров) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02/ – Бишкек, 2004, - с.28.
119. Образование и наука в Кыргызской Республике / Статистический сборник. – Бишкек, 2008.
120. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 и фразеологических выражений [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., допол. – М.: Технология, 2006. – 944 с.
121. Огарев, Е.И. Непрерывное образование: основные понятия и термины [Текст] / Е.И. Огарев. – СПб: РАО, 2005. – 145 с.
122. Омуралиев, М.У. Дидактические основы формирования у будущих учителей начальной школы навыков применения информационно-компьютерных технологий [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.У. Омуралиев. – Бишкек, 2012. – 20 с.
123. Онушкин, В.Г. Образование взрослых: Междисциплинарный словарь терминологии [Текст] / В.Г. Онушкин, Е.И. Огарев. – СПб, 1995. – 231 с.
124. Орлова, В.Н. Интегративный подход к информационной подготовке студентов колледжа [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / В.Н. Орлова. – Н. Новгород, 2006. – 167 с.
125. Орускулов Т.Р. Особенности формирования основных понятий информатики у учащихся в киргизской школе [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т.Р. Орускулов. – М., 1991. – 178 с.
126. Орто кесиптик билим берүүнүн адистиктеринин тизмесин жана адистиктерге окутуунун ченемдик мөөнөттөрүн бекитүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн токтому. – Бишкек, 2012. – №610.
127. Осипов, П.Н. ГОС среднего профессионального образования как условие повышения конкурентоспособности, профессиональной мобильности выпускников СУЗов на рынке труда [Текст] / П.Н. Осипов // СПО. – Казань, 2002. – №3. – С. 20-21.
128. Панкова, Г.Д. Теоретические и практические проблемы совершенствования

- самостоятельной работы студентов на основе использования информационных технологий [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.Д. Панкова. – Бишкек, 2005. – 284 с.
129. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений [Текст] / [В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко и др.]. – 3-е изд. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
130. Психолого-педагогический словарь для учителя и руководителей общеобразовательных учреждений. / Под ред. П.И. Пидкасистого. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 544 с.
131. Положение о государственных образовательных стандартах профессионального образования в КР. Постановление Правительства КР от 3 февраля 2004 года №53.
132. Проблемы реформирования системы образования КР. Национальный институт стратегических исследований КР: Эксперт НИСИКР / Ф.И. Рыскулуева, С.А. Хамзина. – Бишкек, 2013.
133. Программа мероприятий по развитию туризма в КР до 2020 года / Постановление Правительства КР от 11 апреля 2016 года №192. – 28 с.
134. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. / Под ред. С.Я. Батышева, А.М. Новикова. – 3-е изд., перераб. – М., 2009. – 456 с.
135. Разинкина, Е.М. Формирование готовности будущих учителей к использованию компьютерных технологий в профессиональной деятельности [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.М. Разинкина. – Магниторск, 2000. – 200 с.
136. Рахимова, М.Р. Педагогиканын теориясы, системасы жана технологиясы [Текст]: окуу куралы / М.Р. Рахимова, М.А. Абдыкеримова, Н.У. Курбанова. – Бишкек, 2007. – 205 б.
137. Роберт, И.В. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования [Текст] / И.В. Роберт, Т.А. Лавина. – М.: ИОО РАО, 2006. – 96 с.

138. Романов, А.М. Педагогические условия и средства формирования смыслообразующей мотивации студентов в информационно-образовательной среде [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А.М. Романов. – Нижний Новгород, 2009. – 48 с.
139. Романович, В.К. Развитие и совершенствование подготовки кадров по специальностям среднего и высшего профессионального образования в области сервиса [Текст] / В.К. Романович, Э.М. Прохорова, Г.И. Илюхина // Матер. Российского учебно-методического объединения Федерации по образованию в области сервиса. – М., 2005. – С. 8-10.
140. Роджерс, К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека [Текст]: пер. с англ. / К.Р. Роджерс . – М.: Прогресс, 1994.
141. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии [Текст]: в 2-х т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1989. – 720 с.
142. Рыжова, Н.И. Профессиональная готовность специалиста экономического профиля к информационно-аналитической деятельности: критерии и методика их использовании [Текст] / Н.И. Рыжова, В.И. Фомин // Педагогика. М., 2009. – Вып. №3(15). – С. 253-256.
143. Садекова, А.У. Педагогические условия формирования готовности к профессиональной деятельности студентов колледжа банковского профиля [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.У. Садекова. – М., 2008. – 171 с.
144. Саак, А.Э. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме [Текст]: учебное пособие / А.Э. Саак, Ю.А. Пшеничных. – СПб: Питер, 2007. – 512 с.
145. Свириденко, Ю.П. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития [Текст] / Ю.П. Свириденко. – М., 2000. – Т. 1. – 448 с.
146. Сияев, Т.М. Электрондук окуу-методикалык комплекстин дидактикалык негиздери [Текст] / Т.М. Сияев, Г.К. Чекирова // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2009. – №3. – С. 132-135.
147. Симонов, В.П. Оценка качества обучения в современных условиях.

- Педагогический менеджмент: Ноу-хау в образовании [Текст]: учебное пособие / В.П. Симонов. – М.: Юрайт, 2009. – 357 с.
148. Слостенин, В.А. Педагогика [Текст]: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб.заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
149. Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО [Электронный ресурс]: Режим доступа. [iite.unesco.org / pics / publications / ru / files / 3214694.pdf](http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf)
150. Суров, О.А. Подготовка студентов вузов к информатизации управления дошкольным учреждением [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О.А. Суров. – М., 2008. – 211 с.
151. Талызина, Н.Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста [Текст] / Н.Ф. Талызина. – М.: Знание, 1986. – 108 с.
152. Третьякова, Т.Н. Сервисная деятельность [Текст]: учебное пособие для вузов / Т.Н. Третьякова. – М.: Академия. – 304 с.
153. Толковый словарь: 100000 слов / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: ЛадКом, 2012. – 848 с.
154. Удовик, Е.Э. Непрерывная подготовка кадров системы кооперации в области изучения информационных и коммуникационных технологий и их применения в образовательной и профессиональной деятельности [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е.Э. Удовик. – М., 2008. – 533 с.
155. Усенков, Д.Ю. Использование электронных образовательных ресурсов в учебном процессе [Текст] / Д.Ю. Усенков // Информатика и образование. – М., 2003. – №9. – С. 62-69.
156. Усова, А.В. Формирование у учащихся учебных умений [Текст] / А.В. Усова, А.А. Бобров. – М.: Знание, 1987. – 80 с.
157. Усова, А.В. Дидактические аспекты применения ЭВМ в учебном процессе [Текст] / А.В. Усова // Народное образование. – 1987. – №2. – С. 40-42.
158. Фадеева, К.Н. Подготовка студентов сервисных специальностей к использованию информационных и коммуникационных технологий в

- профессиональной деятельности [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / К.Н. Фадеева. – Чебоксары, 2011. – 144 с.
159. Федцов, В.Г. Культура сервиса [Текст]: учебно-практ. пособие / В.Г. Федцов. – М.: ПРИОР, 2000. – 208 с.
160. Фролова, Т.А. Конспект лекций по курсу «Экономика и управление в сфере СКС и туризма [Текст] / Т.А. Фролова. – Таганрог, 2007. – 56 с.
161. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 588 с.
162. Хуторский, А.В. Интернет в школе [Текст]: практикум по дистанц. обучению / А.В. Хуторский. – М., 2000. – 304 с.
163. Хуторский, А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения [Текст] / А.В. Хуторский. – М., 2003. – 416 с.
164. Хорошавина, Г.Д. Научно-педагогические основы профессиональной подготовки специалистов в сфере обслуживания (на примере специальности «Референт руководителя») [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Г.Д. Хорошавина. – М., 1999. – 148 с.
165. Хотинская, Г.И. Реинжиниринг на предприятиях сферы услуг. [Текст] / Г.И. Хотинская // Менеджмент в России и за рубежом. – М., 2001. – №6. – С. 40-46.
166. Шаховалов, Н.Н. Интернет-технологии в туризме [Текст]: учебное пособие / Н.Н. Шаховалов. – Барнаул, 2007. – 251 с.
167. Шаламова, Т.Н. Модульное обучение и сущность, технология [Текст] / Т.Н. Шаламова // Биология в школе. – 1994. – №5. – С. 29-32.
168. Шкабура, Е.А. Подготовка будущих специалистов сферы сервиса в области изучения и использования информационных систем для формирования туристического продукта [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.А. Шкабура. – М., 2008. – 163 с.
169. Шкутина, Л.А. Подготовка педагога профессионального обучения на основе интеграции педагогических и информационных технологий [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Л.А. Шкутина. – Караганда, 2002. – 390 с.

170. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М., 1999.
171. Юдина, О.В. Формирование профессиональной компетентности студентов экономического вуза средствами информационных технологий [Текст]: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О.В. Юдина. – Самара, 2002. – 19 с.
172. Юцявичене, П.А. Теория и практика модульного обучения [Текст] / П.А. Юцявичене. – Каунас: Швиеса, 1989. – 272 с.
173. Ян Коменский. Великая дидактика. Педагогическое наследие [Текст] / Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо и др. – Педагогика, 1989. – 416 с.
174. Studfiles.ru / dir / cat26...
175. www.sci.aha.ru. Электронный ресурс. Большой энциклопедический словарь.
176. <http://kato.kg/> .
177. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0901-5.htm>
178. <http://obrazovanie.kg>
179. edu.gov.kg– официальный сайт МоиН КР
180. <http://college.keu.kg/>,edu.ru - ресурсы портала для общего образования

ТИРКЕМЕЛЕР

ЛАБОРАТОРИЯЛЫК ИШ №1. (1.1-1.2.-1.3.-1.4.-1.5-тапшырмаларды камтыйт)

Тема: Туризм чөйрөсүнүн маселелелерин чечүүдө Microsoft Office офистик программалык каражаттарын колдонуу. Microsoft Excel электрондук таблицасы

1.1-тапшырмасы

Сабакты өтүүнүн формасы: Билим, билгичтик жана көндүмдөрдү калыптандыруу.

Сабактын максаты: Microsoft Excel электрондук таблицасынын функциялары менен иштөөнү үйрөтүү

Таанышы керек: Офистик программалардын иштөө принциптерин. **Билүү керек:** Таблицалык редакторго сандык ж.б. маалыматтарды киргизүү, **Колдоно билиши керек:** Маалыматтарды иштеп чыгуунун компьютердик ыкмаларын

Сабактын милдеттери:

Билим берүү: Таблицалык процессор Excel боюнча жалпы билимдердин практикада колдонулушуна тийиштүү функцияларынын иштөө принциби. Ар кандай типтеги таблицаларды түзүүдө өзгөчө кесиптик багыттагы көндүмдөрдү бышыктоо,.

Тарбия берүү. Келечектеги ишине чыгармачылык менен мамиле жасоого жана студенттерди кесиптик багыттоо менен эмгекке даярдоо.

Өнүктүрүүчү: өз алдынча жана группа менен практикалык көндүмдөрүн өнүктүрүү, логикалык ой-жүгүртүү жөндөмдүүлүгүнүн негизинде эврикалык жыйынтык чыгарууга үйрөтүү. Таблицаны түзүүдө жана иштеп чыгууда көндүмдөрүн жана чыгармачылыгын арттыруу, таблицанын эң бир оптималдуу түзүлүшүн тандап алууну билүү. Ар түрдүү маселелерди чечүү үчүн алган билимдерин колдоно билүү, үзгүлтүксүз билимдердин мобилдүүлүгүн өнүктүрүү.

Предметтер ортосундагы байланыштар: Туристтик ишмердүүлүктүн негиздери, Маркетинг, Менеджмент,

Окутуунун техникалык жана кошумча каражаттары: проектор, ноутбук, колонка, флеш-сактагыч, тапшырмалар жыйнагы ((**1.1-1.2-1.3.-1.4.-1.5-тапшырмалары**))

Студент төмөнкү компетенцияларга ээ болуш керек:

ЖК 4	Кесиптик жана өздүк өсүп өнүгүү, кесиптик маселелерди натыйжалуу аткаруу үчүн зарыл информацияларды издөө жана колдонууну иш жүзүнө ашыруу.
ЖК 5.	. Кесиптик ишмердүүлүккө информациялык коммуникациялык технологияларды колдонуу

Сабактын жүрүшү	Окутуунун ыкмалары, методдору	Окутуучунун иш аракети	Студенттин иш аракети	Өздөштүрүү деңгээлин пландаштырылышы
Уюштуруу momenti		Саламдашуу, сабакка келбегендерди журналга белгилөө, берилген тапшырманы жана сабакка даярдыктарын текшерүү	Ар бир студент мурунку сабакта олтурган компьютерде олтуруу, окутуучуга туруп салам айтуу. Берилген тапшырма боюнча жооп берүү.	берилген тапшырмага даярдыгы
Мотивациялык максаттуу этап	Проблемалык ситуацияны түзүү .Мотивациялык жана эмоционалдык абалга келтирүү	Өтүлгөн материал боюнча суроолорду берүү: 1. Таблица дегени эмне? 2. Электрондук таблица? 3. Сандык, тексттик маалыматтарды киргизүү 4. Электрондук таблицанын негизги элементи? Ушул сыяктуу суроолорго жооп берүүсүн талап кылат.	Өтүлгөн материал боюнча суроолорго оозеки жооп берүү аракеттери: белгилүү маалыматтарга өз пикирин билдирүү, аныктамаларга негиздүү ойлонууп жооп бериши	өтүлгөн сабак боюнча алган билимдердин негизинде өз алдынча аракеттенүүлөрү
Кесиптик багыттагы этап	Аңгемелешүү. Жаңы теманы таанып билүүсүнө кызыктыруу жана өз алдынча ой-пикирин билдирүүсүн уюштуруу	Кесиптик ишмердүүлүк чөйрөсүнө колдонулушу? Кесиптик ишмердүүлүктөгү кээ бир таблицаларды мисалдар менен кошумчалоо. (проектордон көрсөтүү)	Студент өзүнүн ой-пикирин логикалуу билдириши. Конкреттүү фактыларды келтире алышы	Кесиптик ишмердүүлүк областындагы проблемалуу маселелерди өз алдынча чечүүгө аракеттенүүсү
Практикалык этап	Практикалык иш . Алган билимдерин колдоно алышын камсыз кылуу	Лабораториялык иштин аткарылышы боюнча проектор аркылуу инструктаж жүргүзөт. 1-тапшырма. «Мейманканадагы номерлердин баасы» таблицасын түзгүлө 1. MS Excel программасын ишке киргизүү. Жаңы электрондук таблица түзүү. Баракча1ди «Комнаталардын	Берилген тапшырма боюнча группа менен өз ара талкуулоосу жана бири-бирине жардам берүүсү. Электрондук таблица MS Excel программасын ишке киргизип, таблицаны түзүү процесси жүрөт. «Мейманканалардын ишин	Окутуучунун жетекчилиги астында биргелешип аткарылган студенттердин репродуктивдик, чыгармачылык иш аракеттери

		баасы» деп атагыла. Мейманкана ар кандай категориядагы номерлерден турат. Кана эмесе кандай категориядагы номерлерди билесинер?	уюштуруу» сыяктуу кесиптик предмети боюнча окуган түшүнүктөрүнө токтолушат. Түзгөн таблицаны толтурушат.	
• Стимулда штыруу - баалоо этабы	Процесстин жүрүшүнө пикирин билдирүү жана студенттин иш аракеттерин баалоо	Иштеп бүткөн тапшырманы Лаб1 деген аталышта локалдык диск D га СТ деген папкага сактагыла деген инструкция берет. . Кемчиликтери болсо оңдоп түзөтүүгө убакыт берилет. Студенттин тапшырмаларын текшерип, ар бир студенттин тапшырманы туура аткаруусу боюнча иш-аракетине баа берилет. Сабакты кийинки таблица боюнча кыскача түшүндүрмө берилет, сабак жыйынтыкталат.	Иштеген тапшырмасын сактоо, оңдоп түзөөгө багытталган иш аракеттерди жүргүзүшөт.	Адаптивдик деңгээл, алгоритмдик деңгээл, продуктивдик деңгээл, чыгармачылык деңгээл боюнча баалоо

**Колледждеги окутуучулардын ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуу боюнча
квалификациясын жогорулатуу курсунун программасы.**

КЫСКАЧА ТҮШҮНДҮРМӨ

Ушул анык программа орто кесиптик окуу жайларынын мекемелеринин практикалык педагогикалык ишмердүүлүгүн МКТны колдонуу менен жүргүзгөн ар кайсы предметтен берген окутуучуларга түзүлгөн.

Программанын негизи - компетенттүүлүк идеясына таянуу менен педагогдун кесиптик позициясына компетенттүүлүк синтез катары предметтик-методикалык, психологиялык-педагогикалык жана МКТны колдонуу методикасын киргизүүгө багытталган. «Компетенттүүлүк» түшүнүгү көп пландуу болсо да бирдиктүү аныктамага ээ эмес, берилген контекстте компетенттүүлүк деп ишмердүүлүктөгү билимдердин, билгичтиктин жана тажрыйбалардын жыйындысы, кесиптик функцияны так аткара билүүсүн эсептейт.

Предмет окутуучусун МКТ боюнча компетенттүүлүгүн эки аспектиге бөлсөк болот: *базалык* жана *предметтик-багытталышы* МКТ компетенттүүлүгү. *Базалык МКТ компетенттүүлүгү* деп билимдердин, билгичтүүлүктүн жана тажрыйбалардын инварианты предмет окутуучусуна билим берүү маселелерин чечүү үчүн, баарынан мурун МКТ технологиясынын каражаттарын жалпысынан колдонууга милдеттендирилет.

Предметтик-багытталышы боюнча МКТ компетенттүүлүгү тигил же бул предметтин мазмунунун талабына ылайык иштелип чыккан адистештирилген технологияны өздөштүрүүсүн жана даярдыгын калыптандыруу менен билим берүү ишмердүүлүгүнө жайылтуу.

Бул түзүлгөн программа боюнча окутуу негизинен предмет окутуучулардын *базалык МКТ компетенттүүлүгүнө* калыптандырууга багытталган.

Программа төмөнкү негизги блоктордон турат:

- ❖ Окутуучулар жана угуучулар үчүн МКТ чөйрөсүндөгү максаттуу багыт катары предмет окутуучусунун компетенттүүлүгүн структураштырылган тизмеги.
- ❖ Окуу-тематикалык пландын үлгүсү.
- ❖ Окутуучулардын квалификасын жогорулатуу процессин уюштуруу учурунда бардык ар түрдүү формаларды жана окуу иштеринин ар кандай методдорун колдонуусун сунуштайт: лекция, семинар, практикалык анын ичинде индивидуалдык сабактар, коллегалардын тажрыйбалары менен таанышуу, ар кандай кырдаалдарды талкуулоо жана талдоо, майда группалар менен иштөө, консультация берүү. Аудиториядагы чондор менен иштөө өзгөчөлүгүн эске алуу менен окутуунун жүрүшүндө угуучуларга материалды жеткирүүдө логикалык тыянакты чыгарууга, өздүк практикасынын мазмунуна ылайыкталуусу, тренингтен жана атайын көнүгүүлөрдөн алынган билгичтикти апробациялоо

Окутуунун мөөнөтү – 20 саатка бөлүнгөн.

II. МКТ чөйрөсүндө предмет окутуучусунун компетенцияларынын тизмеги

1. Окуу-тарбия процесстеринде сандык билим берүү ресурстарын жайылтуу методикасын негиздерин билүүсү.

2. Билим берүү процессинин дистанттык колдоо ресурстары жана технологиясы жөнүндө түшүнүктөргө ээ болуусу менен педагогикалык ишмердүүлүккө киргизүү мүмкүнчүлүгү
3. Өздүк маалыматтык мейкиндигин уюштурууну алып барууну билүүсү, операциялык системанын интерфейсінде жана файлдык системаларда иштей алуусу, маалыматтарды киргизүү-чыгаруу боюнча негизги функцияларды аткара билүүсү, электрондук билим берүү ресурстарды жана программаларды иштете билүү жана жок кылуу:
  - Архивделген файлдар менен иштей алуусу;
  - Антивирустук программалар менен иштей алуусу
4. МКТ нын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү тууралуу жалпы түшүнүктөр. Офистик технологиялык каражаттардын жардамы менен предмет областында иш кагаздарын жана дидактикалык материалдарды даярдоону билүүсү:
  - Тексттерди клавиатурада тез терүү жана бирдей форматка алып келүү;
  - графикалык элементтерден турган таратып берчү материалдарды даярдоо,
  - Таблицалык маалыматтар менен иштей алуусу (тизмелерди түзүү, эсептөөлөрү менен маалыматтык карталар);
  - График жана диаграммаларды түзө билүүсү.
8. Педагогикалык натыйжалуу презентацияларды түзүү методикасы (сабак өтүүдө, педкеңешке чыгып сүйлөөгө, докладга даярдануу ж.б.) CD ге жазуу, түшүрүлгөн сүрөттөрдү печатка берүү.
9. Билим берүү ишмердүүлүгүнө Интернеттин технологияларын жана базалык тейлөөсүн колдоно билүүсү:
  - Билим берүү боюнча маалыматтарын издөө жана сактоо, алуу педагогикалык процессте кийинки учурга колдонууга
  - электрондук почта жана телеконференциялар менен иштей алуусу;
  - Интернеттеги социалдык түйүндөрдө жана башка коммуникациялык технологияларда иштей алуусу
  - окуу иш аракеттерин колдоо менен сайты түзүүнүн технологиялык негиздерин, дизайн, инструменттерин колдоно билүү
  - Web-баракчаларынын структурасы жөнүндө түшүнүктөргө ээ болуусу.
10. МКТны колдонуу тест жана сынактарды компьютер аркылуу жүргүзүүнү натыйжалуу уюштуруу үчүн компьютердик технологиялык билимдердин болушу.

**«Колледжин окуу процессине МКТны колдонуу»
 квалификациясын жогорулатуу курсунун тематикалык планы
 Программаны өздөштүрүү мөөнөтү – 20 саат.
 Окутуунун режими – жумасына 10 саат.
 Окутуунун формасы – жумуштан тышкары**

№№	Сабактын бөлүмү	Сааттар
1	Орто кесиптик окуу жайларынын маалыматтык мейкиндигин калыптандыруу принциптери жана структурасы.	1 саат (лекция)
2	Маалыматтык системалар. МКТ окутуу процессин интенсификациялоо каражаты. МКТнын түрлөрү	1 саат (лекция)
3	Педагогикалык ишмердүүлүк структурасына МКТны колдонуу. Microsoft Office прикладдык программасы менен дидактикалык жана көрсөтмө материалдарды даярдоо .	4 саат (практикалык)
4	PowerPoint презентация түрүндө жеткиликтүү лекциялардын таяныч конспектилерин түзүү дидактикалык жана көрсөтмө материалдарды даярдоо .	4 саат (практикалык)
5	Электрондук окуу материалдарын даярдоо методикасы	2 саат (практикалык)
6	Орто кесиптик окуу жайларындагы маалыматтык-коммуникациялык технологиянын жардамы менен предметтик тестирилөөнү уюштуруу	2 саат (практикалык)
7	Окутуучунун маалыматтык иш аракеттери, окутуучулардын бирдиктүү өз ара маалыматтык иш аракеттери, окутуучу менен студенттердин маалыматтык өз ара аракеттери, дистанттык окутууну уюштуруу.	2 саат (практикалык)
8	Интернеттеги негизги билим берүү ресурстары жана ага кирүү мүмкүндүгү. Баарлашуунун өздүк чөйрөсүн түзүү.	2 саат (практикалык)
9	Билим берүүнү маалыматташтыруу чөйрөсүндө маалыматтык коопсуздук. МКТны колдонууда мүмкүн болуучу негативдик натыйжаларды болтурбоо чаралары	2 саат (практикалык)
	Баардыгы:	20 саат

Группа: СО 2-13

Преподаватель: Бримкулова Сажира Нургазиевна

Предмет: Технология продуктов общественного питания

Тема: Блюда из яиц и творога

Тип урока: Комбинированный

Цель урока:

Образовательная: Проверка знаний студентов по теме «Блюда из птицы и дичи», ознакомление с ассортиментом, приготовлением, оформлением и отпуском блюд из яиц и творога.

Развивающая: Развивать мыслительную деятельность, внося в содержание урока новизну знаний, яркие примеры, умение увязывать изучаемый материал с ранее полученными знаниями, с практикой работы предприятий общественного питания.

Воспитательная: Воспитывать интерес к профессии, бережное отношение к продовольственным ресурсам, чувство ответственности за высокое качество блюд из яиц и творога.

Обеспечение занятия: *Слайды, проектор, ноутбук, компьютерный тест.*

Раздаточный материал: Сборники рецептур блюд и кулинарных изделий. Химический состав яиц.

Межпредметные связи: Товароведение пищевых продуктов, микробиология, физиология питания, санитария и гигиена, организация производства, обслуживание в предприятиях общественного питания, Информационные технологии в профессиональной деятельности

Внутрипредметные связи: Тепловая обработка продуктов, процессы, происходящие при тепловой обработке продуктов

Ход урока

I. Организационный момент

1. Проверка санитарного состояния аудитории
2. Проверка отсутствующих

II. Контроль знаний (Компьютерное тестирование по теме: «Блюда из птицы и дичи»)

III. Изучение нового материала

а) План изучения темы: «Блюда из яиц» (Презентация)

1. Значение блюд из яиц в питании.
2. Предварительная обработка яиц, меланжа, яичного порошка, замена яиц меланжем, яичным порошком.

Включение яиц в Сборнике рецептур массой брутто и нетто

3. Приемы тепловой обработки: варка, жарка, запекание.
Процессы, происходящие при тепловой обработке яиц.
4. Варка яиц в скорлупе и без скорлупы. Использование вареных яиц.
Приготовление и отпуск яичной каши.
5. Жарка яиц. Приготовление и отпуск яичницы натуральной, и с различными компонентами; жареных омлетов (натуральных, смешанных, фаршированных), омлета по-кыргызски.
6. Запекание яиц. Приготовление и отпуск яиц, запеченных под соусом, омлетов, драчены.

б) План изучения темы: «Блюда из творога»

- 1 Значение блюд из творога в питании.
- 2 Блюда из натурального творога: творог со сметаной, молоком, творожная масса, крем творожный.

- 3 Приготовление горячих блюд из творога: вареников, сырников, запеканок, пудингов
4. Процессы, происходящие при кулинарной обработке
5. Требования к качеству и хранению блюд из яиц и творога.

IV. Закрепление материала в процессе изучения, а также путем, компьютерное тестирование и решения задач

V. Подведение итогов и выставление оценок.

1. Что узнали сегодня на уроке?
2. Сможете ли вы, полученные знания использовать на практике?
3. Сформулируйте – полезность данного урока.

VI. Рекомендуемая литература.

1. Учебник ТПП Ковалев Н.И., Сальникова Л. К. стр. 206-211
2. Практические занятия по ТПП Павлова Л., Смирнова Н. стр. 113-118
3. Справочник технолога стр. 141-144
4. Сборник рецептур блюд и кулинарных изделий стр. 202-214 1981-1983 г.
5. Сборник рецептур блюд и кулинарных изделий стр.183-201 2010 г.

Тема: Эко-туристтик технологияны эсепке алуу менен макрочөйрөнү талдоо жана коргоо.

Сабакты өтүүнүн формасы: Жаңы билимдерди берүү.

1. Сабактын максаты:

1.1. Билим берүү: Эко-туристтик технологияны эсепке алуу менен маркетинг жөнүндө жалпы билимдерге ээ болуу, уюштуруудагы өзгөчөлүктөр, эко-туристтик технологияны колдонуудагы негизги чөйрөлөр.

1.2. Тарбиялык: Кесиптик ишмердүүлүктү ишке ашырууда патриотизмди жана айлана-чөйрөнүн абалы үчүн жоопкерчиликти сезүүгө тарбиялоо.

1.3. Өнүктүрүүчү: Туризм чөйрөсүндө чечимдерди кабыл алууда сын мамилени арттыруу, ошондой эле экология саясатына ылайык инновациялык көз караштарды ишке ашыруу жана жайылтуу.

Предметтер ортосундагы байланыштар: Туристтик ишмердүүлүктүн негиздери, Маркетинг, Менеджмент, Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар.

Окутуунун техникалык жана кошумча каражаттары: проектор, ноутбук, колонкалар, компакт-диск CD-RW, флеш-сактагыч, экология боюнча видеоролик.

2. Сабактын жүрүшү жана мазмуну:

2.1. Уюштуруу моменти:

- ❖ аудиториянын санитардык абалын текшерүү
- ❖ студенттердин сабакка даярдыгын текшерүү

2.2. Киришүү сөзү (окутуучу Бейшеева А.Ж.)

3. Жаңы теманы баяндоо:

3.1. Маркетинг 3.0.... презентация-лекция (Зиязова Г.К)

3.2. Эко-туристтик технологиянын архитектурасы жана курулуш иштери. Презентация (окутуучу Бейшеева А.Ж.)

3.3. Өткөн тема боюнча фронталдык суроо. 20 суроодон турган компьютердик тест (окутуучу Зиязова Г.Т.)

3.4. Транспорт жана туристтик шаймандары (окутуучу Бейшеева А.Ж.)

3.5. Маркетингде жаратылыш ресурстарын колдонуу. Мотивация стадиясы «Сиз билесизби?» (Зиязова Г.Т.)

3.6. Таштандылар, тамак аш жана коопсуздук. Тема боюнча видеороликти көрсөтүү. (Бейшеева А.Ж.)

3.7. Жыйынтыктоо.

4. Үй тапшырмасы: «Адам-баласы айлана-чөйрөнүн булганышын токтотуш үчүн эмне тоскоолдуктар турат?» деген темада видео-презентация, рекламалык ролик даярдап келүү.

**“Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар” дисциплинасынын
болжолдуу тематикалык план**

Модулдардын аталышы	Окуу материалдын мазмуну	лекция	Практикалык
1	2	3	4
Тема 1. Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар	<p>Маалыматтык коом. Маалыматтык технология жөнүндө түшүнүк. Коммуникациялык технологиялар жана анын түрлөрү. Туризмдеги маалыматтык технологиялар. (лекция)</p> <p>Практикалык иш: Ишке байланыштуу абал: Туризмдин түрлөрүнө карата маалыматтык технологиялардын колдонулушу.</p>	2	2
Тема 2. Microsoft Office базасындагы маалыматтык технологиялар	<p>MicrosoftOffice –офистик программаларын колдонуу.</p> <p>Практикалык иш: «Интеграцияланган пакеттик программаларды колдонуп кесиптик ишмердүүлүктөгү иш кагаздары менен иштөө» Резюме «Жумуш керек», «Туризмде маалыматтык технологиялардын колдонулушу» деген темада презентация түзүү.</p>		12
Тема 3. Маалыматтык ресурстар. Туризмдеги Интернет технология	<p>Маалыматтык ресурстар жана анын түрлөрү. Мультимедиялык технологиялар. Туристтик бизнеске Интернеттин колдонулушу</p> <p>Практикалык иш: Түйүн аралык өз ара баарлашууларды уюштуруу. Электрондук почта, форум, чат, социалдык түйүндөр.</p>	2	8
Тема 4. Web-сайтты проектирлөө жана түзүү	<p>HTML гипертексттик белгилер тилине киришүү жана негизги түшүнүктөрү. MS FrontPage программасына киришүү жана негизи түшүнүктөрү. MS FrontPage программасы менен иштөө.</p> <p>Практикалык иш: Турфирманын web-сайтынтүзүүнүн технологиясы</p>	2	8
Тема 5. Брондоштуруу жана резервдештируубоюнча электрондук системалар	<p>Брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча компьютердик системалардын мүнөздөмөлөрү. Маалыматтык системалар жөнүндө түшүнүк жана анын түрлөрү. Брондоштуруу жана жайгаштыруу системалары: Amadeus, Galileo, Worldspan, Sabre.</p> <p>Практикалык иш: Туризмге маалыматтык системаларды колдонуу. Брондоштуруу жана жайгаштыруу системалары. Ишке байланыштуу оюн: «Атайын туристик мекемелердин иши үчүн</p>	1	4

	кесиптик багытталган маалыматтык системалар менен иштөө».		
1	2	3	4
Тема 6. Ишмердүүлүк чөйрө жана тармактар боюнча кесипке багытталган прикладдык пакеттер программасы	Ишмердүүлүк чөйрө жана тармактар боюнча кесипке багытталган прикладдык пакеттер программасынын аныктамалары жана түрлөрү. Практикалык иш: Туризмдеги кесипке багытталган прикладдык пакеттер программалары: «Само-Тур», «Тур», «Туристский офис», Ажур Hotel, Fidelio менен иштөөнү жүргүзүү. Ишке байланыштуу оюн: «Атайын туристик мекемелердин ишиүчүн кесиптик багытталган ППП менен иштөө».	2	8
Тема 7. Туризмдеги оргтехникалар каражаттарынын колдонулушу	Туризмдеги заманбап оргтехника каражаттары. Автоматташтырылган жумушчу ордунун типтерине жараша оргтехниканын жана программалык каражаттардын колдонулушу.	1	
	Практикалык иш: Ишке байланыштуу абал: Автоматташтырылган жумушчу ордун оргтехниканын жана программалык каражаттарды колдонуу менен иштөө.		2
		10	44
	Жалпы:		54

Студенттердин өз алдынча иштеринин темалары

Таблица 2

№	Иштин мазмуну	Саатты	Отчеттук форма
1.	Маалыматтык коомдогу маалыматтык коммуникациялык технологиялардын өсүп өнүгүшү	2	Электрондук реферат
2.	«Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар» боюнча глоссарий түзүү.	2	Глоссарий
3.	Кесиптикишкагаздарыменеништөө (MS Word)	4	Электрондук вариантта (компакт-диск, флеш память)
4.	Туристтик кызмат көрсөтүүгө байланышкан Интернет ресурстарды издөө. Интернеттеги маалыматтардан: <ul style="list-style-type: none"> ○ «Дүйнө жүзүндөгү туризм», «Кыргызстандагы-туризм» ○ Карталар, экскурсиялык программалар боюнча презентацияларды түзүү. ○ Туристтик фирмалардын сунуштарын, жарнама-сүрөттөрүн пайдаланып турларды тандоо жана уюштуруу 	4	Презентация, билдирүү

5.	MSExcel программасында түзүлгөн диаграмманын жардамы менен маалыматтарды анализдөө	2	Электрондук вариантта (компакт-диск, флеш память)
6.	MSExcel - электрондук таблица менен иштөө. Маалыматтар консолидациясы.	2	Электрондук вариантта (компакт-диск, флеш память)
7.	MSAccess программасында Кыргызстан боюнча турфирмаларынын маалыматтар базасын түзүү.	4	Электрондук вариантта (компакт-диск, флеш память)
8.	Web-сайт түзүү: <ul style="list-style-type: none"> ○ Туристтик агентствосу; ○ Экотуризм ○ Бишкек шаарынын мейманкалары ○ Көргөзмө комплекстери ○ Кыргызстандын кооз жерлерин кыдыруу ○ Жаңы турлар жөнүндө маалыматтар 	12	Электрондук вариантта (компакт-диск, флеш память)
9.	Мультимедиялык технология. Hotel Guide, Flight Guide, Cruise Ferry Guide, HRS, Business Travel Planner, Air Travel Planner чыгарышкан туризм боюнча электрондук каталогдорду карап чыгуу.	10	Кыскача билдирүү.

«Кесиптик ишмердүүлүктөгү маалыматтык технологиялар» дисциплинасынын
бөлүмдөрүнүн мазмунун модулдук бөлүнүшү.

Модуль 1. Маалыматтык коом. Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар.

1.1. Маалыматташтырылган заманбап коомдун тейлөө адистеринин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө МКТны колдонуусунун теориялык негиздерине түшүндүрмө берилет, дүйнө жүзүндөгү жана мамлекеттеги глобалдык процесстердин коомду маалыматташтыруунун мейкиндиги, көйгөйлөрү, абалы жөнүндө жалпы түшүнүктөр, коомду маалыматташтырууда илимий-техникалык, социалдык-экономикалык өбөлгөлөрү;

1.2. Тейлөө чөйрөсүнө маалыматтык технологиялык процесстин таасири жана МКТны колдонуу мүмкүнчүлүктөрү, багыттары жөнүндө жалпы түшүнүктөр.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар

1. Маалыматтык коомду силер кандай түшүнөсүңөр?
2. Тигил же бул өлкөнүн маалыматтык коомду калыптандыруу стадиясына кириши үчүн эмнелер критерий катары кызмат кылат?
3. Тейлөөнүн социалдык маданият жана туризм жаатында кандай маалымат технологиялары колдонулат?
4. Маалымат ресурстары деген эмне?
5. Туристтик продуктуларды түзүүдө жаңы маалыматтык технологиялардын тийгизген таасири кандай?

Модуль 2. MSOffice –офистик маалыматтык программалар

2.1. MS Excel таблицалык процессору - негизги функциясы жана иштөө принциптери. Негизги түшүнүктөр. Электрондук таблицасынын пайда болушу жана өсүп-өнүгүү тарыхы. Таблицалык процессордун интерфейси. MS Excel программасынын инструменттер панели. Электрондук таблицасынын ячейкаларына сакталуучу маалыматтар.

MS Excel – файлдар менен иштөө: файлдарды түзүү, сактоо, таап ачуу жана жаап коюу. Маалыматтарды киргизүү жана редакциялоо. Таблицаарды форматташтыруу. Печатка берүүгө даярдоо: документтердин беттерин жана печатка берүү параметрлерин оңдоо,

документтерди жана жумушчу баракчаларын печатка берүү. Формулаларды киргизүү жана редакциялоо. Абсолюттук жана салыштырмалуу ячейкалардын адрестик жиберилиши. Функциялар: экономикалык, финансылык, статистикалык, математикалык, логикалык ж.б., функцияларды колдонуу менен маселелерди чыгаруу. График жана диаграммалар. Графиктерди жана диаграммаларды түзүү жана редактирлөө. Маалыматтар базалары менен иштөө: MS Excel каражаттары менен маалыматтар базасын түзүү. Маалыматтарды сорттоштуруу жана филтрлөө, эсептөөлөрдү жүргүзүү жана уюштуруу. Жыйынтыкталган таблицалар менен иштөө: түзүү, кайта өзгөртүү. Маалыматтардын консолидациясы. Оптималдаштыруу маселелери үчүн чечимдерди чыгаруу технологиясы.

2.2. Маалыматтар базасын башкаруу системасы – MSAccess кардарлар жөнүндө кесиптик маанилүү маалыматтарды түзүү жана сактоо менен форма, отчет, таблица, сурамжылоолорду даярдоо ж.б.

2.3. MS Power Point колдонуу менен кесиптик иш чараларды өткөрүү (продукцияларды презентациялоо, кызмат көрсөтүүнү жарнамалоо, иш боюнча сүйлөшүүлөрдү, конференцияларды) жана маалыматтарды кыскача жана көрсөтмөлүү берүү.

2.4. MSOutlook персоналдык маалымат менеджери электрондук почталардын билдирүүлөрүн, жолугушууларды жана жыйналыштарды пландаштыруу, кат-кабарларды жана маселелерди жүргүзүүлөрдү камсыз кылууну уюштуруу.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Электрондук таблица деген эмне жана анын негизги функциясы кандай?
2. Электрондук таблицада маалыматтардын кандай типтери колдонулат?
3. Ячейканын абсолюттук адреси салыштырмалуудан кандай айырмачылыгы бар?
4. Жумушчу баракчалары менен жумушчу китепчелери деген эмне?
5. Электрондук таблицадагы диаграммалар менен иштөөдө кандай мүмкүнчүлүктөр бар?
6. Маалыматтарды сорттоо жана филтрлөө деген эмне?
7. Сапчадагы жана мамычадагы сандык маалыматтарды кандайча автосуммалаштырса болот?
8. Формуланы кантип түзсө болот?
9. Жумушчу баракчаларынын ортосундагы байланыштарды кантип жүргүзүү керек? Бир-бирине байланышкан маалыматтарды жумушчу баракчаларынан адреси кандай белгиленет?
10. Excelде түзүлгөн таблицаны Word документине көчүрүүнүн жолдору кандай?
11. Маалыматтардын консолидациясы жана жыйынтыкталган таблица деген эмне?
12. Маалыматтар базасын башкаруу системасы- MSAccess эмне функцияны аткарат?
13. MSAccess программасындагы маалыматтар базасынын негизги объектилери?
14. Маалыматтар моделинин кандай типтери бар?
15. Баштапкы ачыкч деген эмне? Маалыматтар базасын проектирлөөнүн негизги этаптары кандай?

Модуль 3. Маалыматтык ресурстар. Туризмдеги Интернет технология

3.1. Локалдык жана глобалдык түйүндөрдүн иштөөсүнүн шартында маалыматтык өз ара кызматташуулар; ар кандай маалыматтык ресурстардын потенциалын иш жүзүнө ашыруу; тейлөө чөйрөсүнө компьютердик түйүндөрдү колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн иш жүзүнө ашыруунун негизги багыттары; компьютердик түйүндөрдө иштөөдө маалыматтык өз ара кызматташуулардын түрлөрү; тейлөө чөйрөсүндө колдонуу үчүн маалыматтарды компьютердик түйүндөрдөн табууну уюштуруу мүмкүнчүлүктөрү.

3.2. Интернетте тейлөө кызматынын өсүп-өнүгүшү. Интернеттеги финансылык кызматтар: Интернет-банкинг, Интернет-трейдинг, Интернет-камсыздандыруу. Интернет түйүндөгү туристтик жана маалыматтык кызматтар.

3.3. Мультимедиа технологиясы боюнча түшүнүк, мультимедиа технологиясынын классификациясы жана аны колдонуу. Мультимедиа жана анын компоненттери. Мультимедиа технологиясынын аппараттык каражаттары, типтери жана форматтары, растрдык жана

вектордук графика, гипертекст, үн файлдары, үч өлчөмдүү графика жана анимация; видео, виртуалдык көрүнүш, мультимедиа элементтерин редактирлөө жана түзүү үчүн программалык каражаттар; мультимедиа продуктуларын түзүү технологиясы жана этаптары.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Глобалдык компьютердик түйүн деп эмнени түшүнөсүңөр?
2. Эң кеңири тараган кандай Кыргызстандын жана чет өлкөнүн компьютердик түйүндөрүн билесиңер?
3. Интернеттеги социалдык түйүндөр кандай функцияны аткарат?
4. Тейлөөнүн социалдык-маданияты жана туризм чөйрөсү үчүн Интернет кандай негизги кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштайт?
5. Электрондук почта системасы деген эмне? Туристтик жана мейманканалардын бизнесине электрондук почталарды кантип колдонсо болот?
6. Электрондук коммерция түшүнүгүнө аныктама бергиле?
7. Мультимедиялык компьютер деген эмне?
8. CD-ROM маалыматты алып жүрүүчүлөргө мүнөздөмө бергиле? Алардын кандай кемчилдиктери жана жакшы жактары бар?
9. Тейлөөнүн социалдык-маданияты жана туризм чөйрөсүндө мультимедиялык технологияны колдонуунун кандай багыттары бар?
10. CD-ROM – компакт дискаларына жазылган туризм боюнча кандай справочниктер бар?

. Модуль 4. Web-сайтты проектирлөө жана түзүү.

4.1. HTML - гипертексттик тилине киришүү. Web-сайтты түзүүнүн этаптары. Web-проектирлөөнүн терминологиясы. HTML негизги дескрипторлору. HTML тег элементтери: формалар, түгөйлүү дескриптор, стилдерди туура чагылдыруу. Web-баракчаларына тексттердин фонун жана түзүн, графикалык сүрөттөлүшүн берүү. Көп тармактуу тизмектер, таблицаларды түзүү, үндөрдү киргизүү, дескриптор <META>. Web-баракчаларын атайын кошумча браузерлер менен карап көрүү.

4.2. FrontPage жана анын интерфейси. FrontPage программасын ишке киргизүү. Инструменттер панели менен иштөөнү үйрөнүү. FrontPage программасында негизги иштөө принциптери. Ссылкалар. Интернет сайттарынын баракчаларына ссылкаларды түзүү. Таблицаларды түзүү. Графикалык сүрөттөлүштөрдү жайгаштыруу. Үн, жылдыруучу баскычтар. Тез жылуучу саптар жана параметрлерин өзгөртүү. Видеокадрларды коюу. Баракчанын жалпы чети. Шаблон жана мастер. Сайттардын шаблону. Баракчалардын шаблону. Фреймдерди түзүү жана шаблондорду колдонуу. Сайттардын заказ боюнча шаблондору. Сайттардын мастери. FrontPage формаларынын компоненттери. Издөө компоненттерин кошуу. Мазмундарын киргизүү. Убактылуу сүрөттөлүштөрдү жана баракчаларды киргизүү. Тескери байланыш формасын түзүү.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Web-баракча деген эмне жана аны түзүүнүн кандай ыкмалары бар?
2. HTML тилиндеги төмөнкү терминдерге түшүндүрмө бергиле: <тег>, <гиперссылка>, <фрейм>, <скрипт>, <апплет>, <пиксел> .
3. HTML документинин жалпы структурасы кандай болот?
4. HTML документинде сүрөт жана текст түрүндө гипертексттик ссылканы кантип түзсө болот?
5. FrontPage программасында негизги иштөө принциби.
6. Сайттардын мастери менен кандай иштесе болот?
7. FrontPage формаларынын кандай компоненттерин билесиңер?

Модуль 5. Брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча электрондук системалар.

5.1. Туризмдеги брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча глобалдык системалар жөнүндө жалпы түшүнүктөр. Брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча компьютердик системалардын мүнөздөмөлөрү жана функциялары. Брондоштуруу жана резервдештирүү глобалдык системаларын иштетүү жолдору. Брондоштуруу жана резервдештирүү

системалары: Amadeus, Galileo, Worldspan, Sabre жана башкалар системалары боюнча жалпы түшүнүк.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Туризмдеги орундарды брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча глобалдык системалар деген эмне?
2. Бул системалар кандай негизги функцияларды аткарат?
3. Эң белгилүү брондоштуруу системаларына мүнөздөмө бергиле?
4. Глобалдык брондоштуруу системалары кандай негизги кызматтарды сунуштайт?
5. Брондоштуруу жана резервдештирүү боюнча глобалдык системаларына кантип кошулса болот?

Модуль 6. Ишмердүүлүк чөйрө жана тармактар боюнча кесипке багытталган прикладдык пакеттер программалары.

6.1. Мейманканалардагы автоматташтырылган жумушчу орду -меймандарды кабыл алуу жана жайгаштыруу кызматтарын автоматташтыруу системасы. Демонстрациялык түрдө берилген окуу версиясына тиешелүү Fidelio, Hotel-2000, Ажур Hotel 3.3 прикладдык программалары.

6.2. Автоматташтырылган жумушчу орду жана жалпы түшүнүктөр. «Ажур Hotel 3.3» программасынын функционалдык мүмкүнчүлүгү. Орундарга жайгаштыруу жана брондоштуруу. Акы төлөмдөрүн жана финансылык эсептерди жүргүзүү. Мейманканалардагы номерлердин (бош, бош эмес, брондолгон, ремонт сыяктуу) визуалдык, графикалык түрдө белгилениши.

6.3. Отчетту жана мейманкананын иш кагаздарын жүргүзүүнү автоматташтыруу. HTML, TXT, Excel форматында графикалык файлга документтерди экспорттоо. Печатка документтерди даярдоону автоматташтыруу. Прайс-барактарын, реестрлерди, документтерди печатка берүү.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Мейманканалар комплексиндеги негизги бизнес процесстерге баяндама бергиле?
2. Мейманканаларды автоматташтырууда кандай негизги мамилелер орун алган?
3. Автоматташтырылган жумушчу орду жөнүндө жалпы түшүнүктөр.
4. Кыргызстандагы мейманканалар комплекси кандай программалар менен иш жүргүзүшөт?

Модуль 7. Туризмдеги оргтехникалар каражаттарынын колдонулушу

7.1. Туризмдеги заманбап оргтехника каражаттарын автоматташтырылган жумушчу ордуна пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү. Автоматташтырылган жумушчу ордунун типтерине жараша оргтехниканын жана программалык каражаттардын натыйжалуу колдонулушу жана анын коопсуздук эрежелери.

7.2. Коммуникация жана байланыш каражаттары жана анын классификациясы. Телефон байланыштары. Туризмде колдонулуучу оргтехника каражаттары. Көчүрмө-көбөйтмө каражаттар, слайдпроекторлор, документтерди жоготуучу аппараттар жана башка офистин күнүмдүк иш аракеттерине колдонулуучу каражаттар.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар.

1. Оргтехниканын каражаттары боюнча классификациясын көрсөткүлө?
2. Кандай байланыш каналдары бар?
3. Модем деген эмне?
4. Мультимедиа байланышы деген эмне?
5. Кандай оргтехника каражаттары менен иштегенди билесиң?
6. Турфирмага керектүү болгон шредерди кандай параметрине карап тандоо керек?